

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- SZIJJ FERENC versei 1001
NAGY GÁSPÁR verse 1004
VISKY ANDRÁS verse 1008
PÁLYI ANDRÁS: Szabadíts meg (*novella*) 1012
SCHEIN GÁBOR versei 1026
TORNAI JÓZSEF versei 1028
GRECSÓ KRISZTIÁN: Krisztus, utolsó (*elbeszélés*) 1030
DEMÉNY PÉTER versei 1044
FEKETE VINCE versei 1046
KISS OTTÓ: Szávó udvara (*novella*) 1049
BÓDIS KRISZTA versei 1054
PEER KRISZTIÁN: Tervezetés az akváriumban (*elbeszélés*) 1055
KARAFIÁTH ORSOLYA verse 1061
HEIMITO VON DODERER: Boldogság és sápadtság (*Keleti metropoliszok: elsüllyedt világok ragyogásának visszfényei a Nyevszkij sugárúttól a Petőfi rakpartig*) 1062

*

- THOMKA BEÁTA: A történelem mint tapasztalat, regény és retorika (*Esterházy Péter Harmonia caelestiséről*) 1064
BACSÓ BÉLA: Valóban elavult lenne az észlelés? (*tanulmány*) 1072
TILLMANN J. A.: Átjáró-kérdések (A [képző]művészet ezer és tízezer éves távlatai között) 1079

*

- MIKOLA GYÖNGYI: Bevezetés az alföldi falu retorikájába (*GreCsó Krisztián: Pletykaanyu*) 1088
SZILÁGYI ZSÓFIA: Vihaross és a tűzoltóparancsnok lelkében dúló vihar (*Péterfy Gergely: A tűzoltóparancsnok szomorúsága*) 1092
KROMMER BALÁZS: Jól mondja (*Halász Margit: Csillagkerti szonáta*) 1097
GÖNCZY GABRIELLA: „...Majdnem teljes bizakodással megyek célo-m felé” (*Heinrich von Kleist: Levelek*) 1101

2001

OKTÓBER

Folyóiratunk
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat, valamint
a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencesek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kánczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – Széche-

nyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE** bölcsészkar könyvtár – **Buch Könyvesbolt,** Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó,** Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Méréleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

200,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLIV. ÉVFOLYAM

10. SZÁM

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@matavnet.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig a
Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett
válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál
és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,
Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 1200,- Ft, a II. félévre 1000,- Ft,
egy évre belföldre: 2200,- Ft, külföldre: 6600,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

„NAGYPÉCS” VILÁGVÁROS címmel V. Mátyás Róbert (1890–1964) pécsi festő és grafikus városképeinek kiállítását nyitotta meg Ágoston Zoltán, a Jelenkor főszerkesztője szeptember 17-én Pécsen, a Művészetek Házában. A festő munkáiból, Anghy András bevezető esszéje mellett, a Jelenkor szeptemberi számában látható összeállítás.

AKNAI TAMÁS *Egyetemes művészettörténet 1945–1980* című kötetét mutatta be Tolvaly Ernő festőművész szeptember 13-án a pécsi Művészetek Házában. A kötet a Dialóg-Campus kiadó gondozásában látott napvilágot.

MÉSZÖLY MIKLÓS-emlékeket rendeztek szeptember 26-án Pécsen, a Művészetek Házában. Csordás Gábor, a Jelenkor Kiadó igazgatójának emlékbeszéde után Surányi András *Film* című munkáját vetítették le, amely Mészöly Miklós azonos című kisregénye alapján készült.

A SZEXTETT című kritikai beszélgetéssorozat új résztvevőkkel folytatódik a budapesti Műcsarnokban. Szeptember 20-án Kemény István *Hideg* című kötetéről beszélgettek a vitapartnerek: Bazsányi Sándor, Bengi László, Háy János, Kovács Eszter, Mészáros Sándor és Peer Krisztián.

GERA JUDITNAK ítéltek 2001-ben a legnagyobb holland fordítói kitüntést, a Martinus Nijhoff-díjat: Gera Judit magyar nyelvű átültetésében olvashatjuk egyebek közt Leon de Winter, Johan Huizinga és Benno Barnard műveit.

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ augusztus 20-án tartotta a 2001/2002-es évad társulati ülését. Az új színházi évad tervezett prózai bemutatói közt szerepel Georg Büchner *Danton halála* című drámája, Spiró György

Az imposztor című színműve, Nyikolaj Vasziljevics Gogol *A revizor* című szatírája, valamint Christopher Hampton *Veszedelemes viszonyok* című színműve.

A MEGÚJULT JÓKAI TERET és a millenniumi szoboregyüttest, Pál Zoltán, Bencsik István szobrászművészek és Dévényi Sándor építész alkotását augusztus 20-án avatták fel Pécsen.

CSONKA KÁROLY *Két évezred öröksége: Pécs* című fotókiállítását rendezték meg Kolozsvárott a Nagy Galériában. A július 9-i megnyitón köszöntőt mondott Boros János kolozsvári és Papp Béla pécsi alpolgármester.

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK. A Pécsi Galériában szeptember 14. és október 7. között rendezték meg a IV. Kortárs Magyar Fotográfia tárlatot. – A Pécsi Kisgalériában augusztus 24-től szeptember 16-ig Deák Zsuzsa grafikusművész munkáit láthatták az érdeklődők.

LUCIEN HERVÉ életműkiállítását, valamint Rodolf Hervé emlékkiállítását Nádas Péter nyitotta meg szeptember 15-én a székesfehérvári Szent István Király Múzeum Új Magyar Képtárában. A kiállítás december 31-ig látogatható.

BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSOK. *Károlyi Zsigmond* festményeiből nyílt tárlat szeptember 14-én a Knoll Galériában. A kiállítás november 17-ig tart nyitva. – A Budapest Galériában *Dialógus* címmel magyar és osztrák alkotók munkáit láthatták az érdeklődők szeptember 7-től október 7-ig. – A Budapest Galéria Kiállítóházában *Ficzek Ferenc* emlékkiállítása október 14-ig látogatható. – Frankl Alióna *Lágyvonal* című kiállítása október 11-ig tekinthető meg a budapesti Francia Intézetben.

SZIJJ FERENC

Kenyércédulák

Szerda

*Ez az ablakban megülő napfény,
annyit se melegít, hogy bárkinek bárhová
egy könnyes csókot küldeni, ha mondjuk,
vagy halvány esély lenne egy kivételes
pillanatban, és mehet tovább az élet,
ölni, hazudni, a sötét, hideg forgatag.*

*Vagy mi az, hogy belőlem valami,
hogy odakínálnám időről időre a védtelen
oldalamat, és akkor az lenne az egész,
amelyben nagy nehezen lelepleződöm,
és aztán csak gyűjthetem egyre szálánként
és százasanként az örömöket.*

*Nem kell már senkinek a testem pusztán,
csak a lelki értékeket tartják számon,
amiért én is annyira hálás tudok lenni
néha a napnak, a holdnak és a mindenségnek,
hogy elúszom benne akár a legközelebbi partig is,
ahol kirakom a zsebemből a féktuskókat.*

*És akkor erre billenteni, mert lehet,
vagy akármerre az alkalom, hogy engedem-e
vagy még inkább engedem, mígnem már
nincs hová, hanem visszatér a hosszú,
korai vég a maga kis konkrétumával.
És abban pedig a rövid, kései kezdet.*

Kedd

*Hajlandó vagyok bárki helyett félni,
bármitől. Elsősorban ha támad
valami bizonytalanság a kezdettől
meglehető dolgok körül, amiket
ugyan befolyásolni nem tudok,
de mégis kellenek hozzám. Aztán ez
fokozatosan vagy egy csapásra
más dolgokra is kiterjed, gépekre
például, amikről valahogy kiderül,
milyen kevésen múlik, hogy
a bennük szabadjára engedett
sok kis robbanásból nem lesz
egyetlen nagy, vagy nem is rendszeren
vannak kitalálva, hanem függőleges
közlekedésre, ami, ha belegondolunk,
ezerszer kockázatosabb a vízszintesnél.
Amikor pedig az is minek. Miért
kell elindulni valahová, ha már
útközben csupa kiszámíthatatlan
esemény történhet meg az emberrel,
szélroham, lavina, orvtámadás vagy egy
házőrzésben megtérbolyult kutyának
az ugatása, ahová pedig megérkezem,
ott már akár tegnap óta is minden
másképp van, és balszerencse kérdése,
hogy mennyire másképp, milyen ravasz
módon ellenem, nem beszélve arról,
ha sose voltam ott, mert akkor meg
eltévedünk és a végén szomjan halunk
egy szupermarkettől karnyújtásnyira,
mert eltakarja a szemünk elől egy
óriásplakát. Jobb inkább otthon,
de oda se jöjjenek mások, mert ki tudja,
hogy egy hibás jegykiadó automata
vagy a saját, kegyetlen ellenségükkel
vívott öldöklő csata mivé formálta
a lelkiük, és egyszer csak levetik
álarcukat, és leplezetlen őrvöngésbe
kezdenek, vagy az is elég, hogy állandóan
figyelni rajtuk a veszélyre utaló jeleket.
Vagy akkor ne hagyjanak magamra.
Mert ez is mindig elkövetkezik,
és általában a legrémesebb napszakokban.
Álmokul elhagyatva, egyedül kell*

megküzdenem a számtalan lehetőséggel,
amik persze csak erre vártak,
hogy egymás után mind alakot öltsenek,
megfoghatatlant, változékonyat,
hogy ne lehessen bevetni ellenük
se rengeteg fegyvert, se személy-,
illetve szörnyleírást a később, alkalmas
időpontban elrendelendő körözés céljából,
vagy az elején csak hangokkal tesztelik
a tűrőképességemet, ahogy mondjuk
egy eddig ismeretlen, netán különböző
helyekről nagyon is ismerős hadsereg
kapargatja a papírdobozokat, majd
pedig, ha erre rettentő önuralommal
nem reagálnék, akkor alig észrevehető
fényjelekkel, egy aprócska, de már
régől gyanú alatt álló árnyékfolt
milliméternyi elmozdításával üzennek
annak a vaskörmű, cölöplábú, fűrészfarkú,
vérben izzó reflektorszemű, fülsiketítő
mozdonyhangú, fekete fürdőköpenybe
bújt hatalmas vadállatnak, ami a sose
látott, talán nem is létező, de ha létező,
akkor a mindenén túl végtelenül
elterülő Nagykovácsiból ugrott át ide
egy forróólmos zuhany után három
ugrással direkt azért, hogy itt meglapuljon,
és valami félreértésből kifolyólag
meg se moccanjon az utolsó pillanatig.

Apokrif esti mese – hajnalig

Régholt költők általában
egy szép formás balladában
dallanák el az örök történetet
én csak tovább mesélem neked
ahogy hallottam még hajdanában
a múlt század utolsó harmadában

*Figyelj rám jól hiszen
az első mesét (sajnos így alakult)
már csak annak mondhatom
aki felnőtt szép ifjú hölgy
tudom kicsit fanyar dolog
és sokszor hihetetlen nekem is
ha arra ébredek: hull rám a föld
és látom: szótlan halott vagyok
de semmi könny szívem
annyi halál lépdelt át rajtam
hogy könnyedén legyinthetek
nincs elérzékenyülés
az élet szép és semmi baj...
te most már ennyi vagy
mesélhetek
a bátyád meg annyi lenne
mesélhetek
ha ő megszülethet
neked most nem mesélhetem
anyád meséjét
aki feltűnően szép lány volt
és nagyon szerelmes egy fiúba
talán a hatvanas évek elején
vagy inkább csak derekán
egy nyáron át táncoltak
arra a két szívdöglesztő olaszra
meg a lassú Beatlesekre
(szombatonként tudod
ez nálatok a takarítási zene)
mondják nem volt szebb pár
abban a mediterrán városban*

a fiú átfogta a széplány vállát
derekát és csókolta mindenütt
strandon sétakertben kispadon
tánc közben parkettán és betonon
anyád persze engedett
mert azt hitte csak játék
a vér felbuzgó óhaja
lát szegény nagyot tévedett
(azóta is mennyi lány téved
ezért óvlak ezért mesélek)
aztán sírt gyötrődött
a fiú meg elszállt mint egy
színes lufi a hol nem voltba
talán az NDK-ba dezertált
(akkoriban a szőke kebedűs
német macák nagyon bírták
a magyar él-bedolgozókat)
és anyád magára maradt
nagy titkával még néhány
gyötrelmes szörnyű hétig
a te ismeretlen arcú bátyáddal
és sírva döntött: még nem lesz anya
korai még korai még a konty...
dúdolta volna ha ismeri Burns dalát
hiszen előtte még a nagybetűs...
talán imádkozott kicsit
és fogadkozott erősen
hogyan helyrehozza vétkét
aztán teltek-múltak az évek
a nagy szerelem után
akár egy cserbenhagyásos
gázolás után fölszárad a vér
és a könny ha mások járnak
az úton (On the Road)
akkoriban tudod minden csaj
Dean Moriartyval
szeretett volna találkozni
úton-útfélen „egy szétgyötört
nagy Limousinban”
anyád persze még mindig
kihívóan szép volt
sőt egyre szebb érett
dús gyümölcs lett
ahogy a fényképek mutatják
már-már fiúsan vagány
diákként tanult és dolgozott

bolondultak utána a hímek
és a csörtető egyenfazonok
de nem volt már sok bizalma
mert akit keresett volna
azt az igazit nem találta
már majdnem föladata tervét
s ekkor belépett egy kellően
szabálytalan férfiú a tabló-képbe
(haj de őt bűnei miatt
már egyszer büntették
első fiától fosztották meg
ki nagyobb volt mint a te bátyád
amikor anyja méhéből
szabadon kiúszott
így mondta sírva: privatizálták
a mohó angyalok)
akinek tán az volt a rendelése
hogy anyád vétkét az égieknél
kiegyenlítse: ezért volt épp
a gyümöcsoltói sugallatnak
kissé mámoros élet-rendelése
különös tavaszi délelőttön
egy megzokogtató temetés után
alkoholos búfelejtő íze a szélnek
hogy élet foganjon akár
a delejes érintéstől is
anyád még mindig szép volt
érettsége teljében viruló hölgy
akinek már csak te kellettél:
testéből test véréből vér
az örökön kísértő bimbó-fiú után
és megszült rózsabimbónak
fagyos Betlehembe jézuskás jászolba
magának is drága ajándékba
aki pedig véletlenül a képbe jött
tudta hogy bűnét most leteszi
és átadja annak aki nem tiltakozhat

...

és te megszülettéél kedvesem
ne kérdezd hogy honnan tudom e mesét
mert csak epizodista lehet
minden vélt vagy valós nemző
mert igazából apák nélküli a világ
helyette is te vagy anyádnak lánya-fia
sőt parancsoló ura-férje
anyád szép kívánt termést hozott

már nem élt hiába
büntetését leróttá
a penitenciák lépcsőit megjárta
már azzal ahogy öreg papok fülébe
elsuttogta az örök Évák paradicsomi
derűjével a test kígyódiktálta
szép kíváncsalmait: távozzék az ördög!
szóval megszentült a szentem
a részletekhez nincs lámpásom
sem semmi fölhatalmazásom
mert nekem sohasem gyónt
talán így volt talán nem
én hol voltam hol meg nem
ha lesznek majd gyerekeid
te szülj igazabb meséket nekik
míg nem jó szemükre az álom
ha egy szálat rólam sodorsz
nem tilthatom és nem is bánom

Az Olvasás Éve

1.

*„Isten veled, pihenj,
mihelyt lehet.” „Korai még...”
„Menj csak.” „Megyek.”*

2.

*Beszéd, szünet nélkül,
függni a másikon, Egy
Másikon, örök trükk,*

3.

*bejön, bejön ez is: „Mind e
fájdalom egy szép
napon édes tréfa lesz.”*

4.

*Egy vagy több
hibátlan szerv, Szív
himbálódzik a zsinóron,*

5.

*de nem, inkább nem,
koronaér az, remekbe
szabott vertarany ékszer.*

6.

*Kesztyű dobog
az erkélyen, fehér
kesztyű, odadobták.*

7.

*Jeles Szív szólítja
szerelmes Vesét,
„dobd el neved”, kéri,*

8.

*kérleli Szív, akit a bal
kezére húzott a sors,
és úgy mutogatja.*

9.

*Vézna kísérlet a fényt
szóba hozni: „Hidd el,
fehérnek látszol te is.”*

10.

*Aztán végszóra Máj jön
Vastag Bél herceg oldalán,
testes borvivón, csupa emlék.*

11.

*Szórványos taps, átmeneti
unalom, óriási tálcán behozzák
a meztelen Tüdőt, épp jókor,*

12.

*erotika és néma rémület.
Híres Hajcsomó talál gazdára,
majd a fehér szakállas Arc,*

13.

*az Arc, a hozzá tartozó
fehér szakállal
rákerül a fénylő Koponyára:*

14.

*ügyes kellék, Isten
mint asztali lámpa.
Nagyság, félelmetesség,*

15.

*mélabú, félelmetesség,
bíbor mélabú, nagyság.
Mellkas üres kriptája,*

16.

*szélgép fúj belőle, nőies
Borda, nem is egy,
hófehér vérbe mosták évekig,*

17.

*közben a Lépet hibáztatták
folyvást, olykor az Epét
(„ő élni mert az én jogommal”),*

18.

*jóllehet a Prológusban
már úgyis minden eldőlt.
Távozó Lelket követ a fejtég,*

19.

*ügyefogyott próbálkozás
eljutni a véghez, valahogy,
„így lesz az is, mi csonka még*

20.

*egész". A plakátról az
egyetemes donor tekint le
ránk, a donor nagyvállalkozó,*

21.

*jól ismert olajportré, nincs
vita, a vásznat számtalanszor
lekaparták: a tekintet alatt*

22.

*ugyanaz a tekintet,
a gondolat alatt („sebet
gúnyol, kit seb nem ért*

23.

*soha"; és: „de csitt!") ugyanaz
a gondolat, a szó alatt
ugyanaz a szó, szó, szó,*

24.

*és a betű is, mind,
bölcs mosoly, ugyanaz,
kifogyhatatlan szerver.*

Szabadíts meg

1

Micsoda éjszaka volt, sosem felejttem, mondja most Emerico, a spanyol földről Itáliába elszármazott kereskedő, vakító holdfényben fürödtek a puszpángillatú város zegzugai, amelyekben többnyire vaksötét honol, hisz oly keskenyek e szűk kis utcák, hogy a lovasok sarkantyúja nekiütközik a házfalnak, fenséges ragyogás, igazi kerek *luna plena* a Piazza del Campo fölött. Álltam az ablakban, könnyű hálóruhában, csodáltam az elbűvölő nyáréjt. Csendesen mögém léptél, mezítelen voltál, kebled halmi ruganyos golyóbisok, a két kemény barna csecs, amit később oly odaadóan szoptak a fiaink, az ingen át is heves ingert indított útjára a csigolyáim mentén, forró combod a tomporomhoz simult, szemérmed tüze égetett, felszabadult, édes szerető voltál, aki a kedvemért megszökött az atyai házból, eszedbe sem jutott, hogy szüzességedet a menyegző napjáig őrizgedd, megnyílt a tested, ami oly elemi, tiszta bizonyosság volt számomra, akár egy új, minden korábbinál szentebb kinyilatkoztatás.

Nappal imádkozz, éjjel szeretkezz, mondtad ama teliholdas sienai éjszakán. Giulietta, ő, Giulietta, tizenkét éven át tartottad magad a hitvallásodhoz, hajlékom szemérmes és vonzó úrnője lettél, bájos, megejtő mosollyal az ajkadon, megajándékoztál két fiúval, Emerico és Giuseppe a rajongásig szerettek, olyan házat vittél, amelynek a város falain túl is híre ment, neked köszönhetem, hogy Siena köztiszteletben álló polgára lettem, két éve már a *Consiglio Generale della Campagna*, tagja. És eközben éjjelente beengedtélt tested titokzatos kertjébe, új meg új gyümölcsöt fakasztottál a tiltott fáról, forró, lüktető, kéjsóvár gyönyörkutad új meg új kalandra csábította férfiasságomat, úgy oltva szomját, hogy egyre újabb szomjat ébresztett benne, őszibbet és sürgetőbbet, mint amit kioltott, így aztán nem is történhetett másképp, egy idő után sorra megnyílt előttem tested minden nyílása, s felfedezted az én testem legrejtettebb kéjvágyó pontjait. A sors különös kegyeltjének tudtam magam, nem a pénz és a világi dicsőség miatt, dehogy, épp ellenkezőleg; mindennap, ha leszállt az alkony, arra gondoltam, hogy én, közönséges halandó, titokzatos módon, alighanem a legkiváltságosabb lény vagyok az egész keresztény Európában, hisz az éj olyan titkai tárultak fel előttem, amelyekre a távolkeleti utazók is legfeljebb sejtelmes utalásokat tesznek.

Ó, Giulietta, micsoda ördögi téboly tétette veled, amit tettél!

Ördögi? Vagy inkább angyali téboly, a jóság tébolya?!

Emerico behunyja szemét, ruhátlanul hever az ágyon. Az előbb még nászi táncot járó kéjszerve kissé megereszkedik, rászárad a szerelmi nedű, az izmai is kilazulnak. Jóleső borzongással gondol vissza az iménti fenséges szeretkezésre. Egész idő alatt arra gondolt: olyan vagy, Giulietta, akár egy vadonatúj szerető.

És akkor Giulietta felült az ágyban, és közölte vele, hogy ő nem Giulietta. Harmadik napja már, Emerico, hogy tényleg új nővel hálsz! Ébredj fel, nem álmod látsz, hazudtam neked, de már nem hazudhatok tovább. Úgy léptem hajlékomba, mint a ház úrnője, egy közönséges hétköznapon, még csak gyanút se fogtál, de én ünneppé tettem, eljátszva néked tizenkét esztendővel ezelőtti legszebb szerelmi órátok másolatát, az órát, amelyen ártatlan, tiszta, telt keblű és tüzes ágyékú kedvesed először adta maradéktalanul oda magát férfiúi hatalmadba; te meg harmadik napja részeg vagy valamitől, amit nem is ismersz, azt hiszed, az ártatlanság megismételhető, holott minden ismétlés bűn, én magam is az vagyok, ál-Giulietta, a bűn jegyese, aki meg merete tenni, hogy újfent odalép hozzád, mezítelenül, ahogy ott állsz a nyitott ablakban, mint annak idején, most is telihold, puszpángillatú kis utcák, mámoros nyárvég, fogalmad sincs róla, hogy egy romlott lelkű, szökött apáca ölel, Giulietta ikernővére, akit gyávának és árulónak tart a világ, ám aki mégis elég vakmerő ahhoz, hogy megmutasson neked egy új szerelmi tartományt, olyat, amelyet vajszívű kis nővérkém soha nem ízel-tetett volna meg veled: a bűn kéjes élvezetét.

Jaj, micsoda elvetemült, éjfélete tűz gyúlt Emerico szemében!

Sbizony alig telt el néhány hónap, Emerico és Violetta a komor, téli éj leple alatt kerekét oldottak Sienából, számárháton menekültek, abban a reményben, hogy az ellenséges Firenze, amely épp hadat toborzott a város megtámadására, menedéket kínál nekik. Nem tévedtek. Emerico Tejero a firenzeiek szemében különösen értékes emigránsnak számított, akár annak idején Pandolfo Petrucci, akit hosszú ideig csak úgy emlegettek, *il magnifico*, s aki sienai menekültként jó fél évszázada külső segítséggel meghódította a nőtényfarkas városát, majd tizenöt évig vérbeli zsarnokként uralkodott a falak közt. Igen, igen, csakhogy Emerico nem politikai okokból szökött meg hazulról, ám ezt véletlenül sem árulhatta el... Ha híre megy, hogy a szerelmi téboly és a bűn extatikus gyönyöre kényszerítette emigrációba, a végén pusztá bőrért sem sikerül megmenteni. Így aztán hamarosan beállt a frissen toborzott firenzei seregbe, kijelentette, hogy nem tart igényt semmi kiváltságra, közönséges tiszt lett, közel másfél éven át harcolt a város ellen, amely nemrég még választott hazája és boldog házasságának helyszíne volt, a kis tornyos, fehér lak ellen, amely tizenkét esztendőn át úgy élt a tudatában mint biztonságos és bensőséges *casa mia*, hogy aztán a hosszú hadjárat végén, amikor a firenzeieknek sikerült Sienát két vállra fektetniök, a vérfürdőtől megrészegült katonák társaságában sebzett vadként rátörje az ajtót félelemtől reszkető fiaira. Döbbsen tapasztalta, hogy azok többé fel sem ismerik az apát az emberi mivoltából kivetkőzött, sáros-véresborostás firenzei tisztben. Sorsa beteljesedett.

De addig még egy sor fenséges és iszonyatos dolog történt.

2

A történethez hozzátartozik, hogy a Carli-ikrek, Giulietta és Violetta, e két mesés, szabályos, babaszerű szépség, akik úgy hasonlítottak egymásra, hogy saját szülőanyjuk, a jámbor és istenfélő signora Amalia sem tudta megkülönböztetni őket, még apró gyermekként az Úr 1512. esztendejében, azaz Pandolfo Petrucci

uralkodásának utolsó évében a megszámlálhatatlan tornyára méltán büszke Firenzeből kerültek a nőstényfarkas városába, amiről a család később érthető okokból mélységesen hallgatott. Igaz, a zsarnok Petrucci elhunytá után Sienára a firenzeieknél veszedelmesebbnek tűnt a spanyol király, aki azzal az ürüggyel vette be a várost, hogy a torzsalkodó pártok közt igazságot tesz, ám hosszú évekbe tellett, amíg a sienaiaknak francia segítséggel sikerült végre a falaik közt létesített spanyol helyőrséget felszámolniok. Akkor már mindenki tudta, hogy előbb-utóbb a firenzeiek is felvonulnak a város alá, a leginkább mégis az a Giuseppe Carli, aki a keresztény hitigazságokat sziklaszilárd elszántsággal őrző domonkos atyák jószívű pártfogásának köszönhetően a sienai székesegyház másodkántora lett, s naponta elmélkedett elbűvölten a természetfeletti igazságok mibenlétéről a székesegyház egyik titokzatos oltárképe előtt, amely Júdás árulását ábrázolta. Újra meg újra ámulva vette szemügyre a kép közepén a lenyűgöző, nyílt tekintetű Mestert, e rezzenetlenül álló, hamisítatlan istenfiát, aki szemrebbelés nélkül hagyja, hogy az alattomos-hízelgő Júdás körülfonja a karjával, miközben a katonák zárt gyűrűt vonnak köré. A heves vérű Péter ráveti magát az egyikre, de a többi tanítvány ijedten szétrebben, s e nyúlászívűen menekülő egykori rajongók fölött fekete villámként nyílik egy sziklahasadék. Olyan ez a kép, mondta magában, hogy még a követ is meghatja, nem is tudott hát ellenállni a gondolatnak, hogy a katonák vonásaiban ne ismerjen rá gyerekkori firenzei pajtásaira, nem beszélve arról, hogy Júdás mintha egyenesen az ő önarcképe lenne, ami persze merő gőg és belemagyarázás, hisz a sienai piktor, aki ezt a gyönyörűséget festette, s aki egyébként állítólag ott lakott aszkétaként és eladósodva a Via Stalloreggi árnyas oldalán, nem messze a másodkántor mostani lakától, már több emberöltővel ezelőtt visszaadta lelkét az Úrnak; tisztában volt hát vele, hogy senki előtt sem szabad elárulnia e látomást, amely minden alkalommal elfogta, ha huzamosabban időzött a festmény előtt. A legkedvesebb azonban az volt szívének, ha a két csöpp kisleány, Giulietta és Violetta is ott térdelt, áhítatos arccal, imára összesimuló kézzel a szívbemarkoló jelenet előtt, ő lehajolt hozzájuk, s fülükbe súgta, nézzétek mindig imádságos szívvel az isteni Mestert, s ne feledjétek, hogy ti sienaiak vagytok, nem pedig firenzeiek, mint azok a martalócok ott a képen, akik épp rabul ejtik őt, s akiknek az az álsienai Júdás holmi ezüst tallérokért megmutatja, kit kell elfogniok. Jaj, nincs nagyobb vétség a hazaárulásnál! Tudta jól, miért súgja ezt a lányok fülébe, hisz a firenzeiek szívében évszázadok óta égett a bosszúvágy egykori csúfos vereségük miatt, amikor a győztes sienaiak, miközben a csatátér felett varjak és keselyűk felhője borította el az eget, hatalmas harangzúgás közepette számarfarokra kötöztve hurcolták végig városuk szűk utcáin a firenzei lobogót.

Signora Amalia azonban minden jámborságával együtt afféle tigrisanya volt, olyannyira, hogy akár tíz körmével is képes lett volna megvédeni csemetéit a külvilág acsarkodó rémeitől, ami végül is dicséretes vonás, ám annak következtében, hogy közönséges férfiocsmányságnak tartotta a háborút, sőt a fegyverekre adott egyházi áldás ellenére sem restellte egyszerűen istentelenségnek nevezni, sajnálatos módon a két kis tündér hazafias nevelését is elhanyagolta. Így történt, hogy a lányok az évek múlásával, ott a kegyes festmény előtt térdepelve, egyre inkább a képen látható két férfiú érzéki titkait fürkészték, egyaránt találva

vonzó vonást a hajlíthatatlan hősben és a kígyó természetű árulóban, amitől ők maguk is kissé zavarba jöttek, hisz tudták, hogy az előbbi maga a jóság, az utóbbi pedig a megtestesült alantasság. Idővel mégis kedvenc időtöltésük lett, hogy a nyílt tekintetű Mester és a sötét pillantású Júdás közül szeretőt választottak maguknak, hosszan, élvezettel mérlegelve indokaikat, aszerint, hogy fenséges Apollóra, elhivatott lángelmére, hős vitézre, lány szívű lovagra vagy ravasz pénzemberre fájó épp a foguk, alkalmasint hajba is kapva, ha mindketten ugyanazt akarták, jóllehet más-más szempontból; ilyenkor kínosan hangos, mondhatni kegyeletsértő lett a sustorgásuk, utóvégre a székesegyház mégiscsak szent hely, amire ők egyre kevésbé voltak tekintettel. Csak az atyai szigor tudta megfékezni őket, signora Amalia már nem bírta velük.

Eljött a döntés órája. Signora Amalia úgy vélte, a lányok életét úgy óvja a leginkább, ha szent életű apácát nevel belőlük, s ezzel talán az Urat is némileg engesztelni tudja a kor sok bűne, tévelygése és háborúja miatt. Amikor a lányok ezt meghallották, a két babaarcú, hamvas szépség tekintete egyszerre elkomorult, holott eddig a vasárnapi és ünnepi misék végén mindig derűs, életvidám csacsogással léptek ki a méltóságteljes dóm kapuján. Signora Amalia aznap hosszan a lelkükre beszélt; ők hallgatták, magukba mélyedtek. Végül mindketten huszonnégy óra gondolkodási időt kértek. Másnap visszamentek a székesegyházba, s hosszan időztek a festmény előtt, amelynek most megnőtt szemükben a jelentősége; úgy érezték, ez a kép volt az ifjúságuk. Azt mondták maguknak, ezúttal életre-halálra megy a játék, ez a szeretőválasztás immár végérvényes. Giulietta, aki jól tudta, szembeszegül a szülői akarattal, a Mester mellett döntött, Violetta Júdásnak adta magát. A másodkántor majd szélhűdést kapott, amikor a lányok elcsacsogták neki a történeteket. Nem értette őket. Azt hitte, az egyik megőrült, hisz úgy választja az Urat, hogy megtagadja; a másik meg nyíltan közösséget vállal egy hazaárulóval.

Holott épp ennek a fordítottja történt. Vagy mégsem? Szerencsétlen szülők! Legalább annyit megkaptak volna az élettől, hogy mindannak, amit e sorsdöntő napon hittek és vállaltak, épp a fonákja bizonyul igaznak. De még ez sem jutott nekik osztályrészül.

3

Violetta számára megszűnt a világ, és elveszett minden, ami eddig édes volt. Bevonult a zárdába, beöltözött, de az örök fogadalomig kapott némi haladékokat. Az első fogadalma csak egy évre szólt, a második háromra. Még meggondolhatja magát, még visszaléphet. De nem. Újra és újra felidézte azt a pillanatot, amikor eldőlt benne a kérdés. Signora Amalia hosszasán, hármában ücsörög a lányai-val, ott a Via Stalloreggin, abban a kis házban, ami eddig a világ közepe volt számukra, de most úgy tűnik, vége a felhőtlen gyerekkornak. Talán soha nem is ültek így együtt, mint most, gyertyafénynél, meghitten, mély, életre szóló dolgokról beszélve. Lám, egy rendíthetetlen édesanya, aki mindenáron jót akar a lányainak. Nehéz csata ez neki, de nem adja fel. És akkor mégis azt mondja: tiétek a döntés, megtehetitek, hogy ellenszegültök. Mind a ketten egyszerre emelik rá

a tekintetüket. Violetta látja elborulni azt a drága égszínkék szemet, mint amikor az Adria fölött gyűlnek a viharfelhők. Lénye legbensőbb hangja súgja neki, hogy ne légy lázadó. Ne, ne. Úgysem bírod elviselni a sötét anyai tekintetet, összetörsz, megsemmisülsz. Inkább vállald, hogy gyáva vagy és áruló. Az még mindig könnyebb. Szörnyű csapda, nincs kiút. Összeakad a pillantása Giuliettáéval, s rögtön felismeri kettejük között a fekete villámként nyíló sziklahasadékot. A lényeket eddig is szavak nélkül közölték egymással, most is. De így marad-e, ha örökre elszakadnak? Vagy másképp? Mi lesz más? Jobb lesz? Roszszabb? Ezt ebben a percben egyikük sem tudja. De azt ő már igen, hogy egyedül maradt. Mintha a fél életét veszítené el Giuliettával.

Azzal teltek az évei, hogy az Úr imáját mondta. Egyre komolyabban, egyre mélyebben, egyre több átéléssel. Legyen meg a te akaratod. Szabadíts meg a gonosztól. Újra és újra. A te akaratod és szabadíts meg. Mint aki eltökélte, hogy megváltja magát attól a bűntől, ami az élet. Ha belepusztul, akkor is. Tagadd meg a test vágyait. A kíváncsiságot, az érzékenységet, a szomjat. Keresd a lemondásban az örömet. Élvezd azt, hogy nem élvezel. Végy vizet magadhoz, de ne oltsd a szomjadat. Étkezz, de ne ízlelj. Egyél-igyál, de csak azért, hogy erőd legyen az imához. Kötelességed és küldetésed van, ezért kell élned. És csak ennek élj, ne a testnek. Ne akard érezni és szeretni a tested, légy úrrá rajta és vezítsd el. A test halandó, mulandó, megvetendő. Hozz áldozatot, s megnyílnak előtted az örök értékek. Szegődj az örök értékek szolgálatába. Violetta teljes odaadással szuggerálta magát, s megnyílt egy új, sosem sejtett világ a lelkében: az önsanyargatás édene. A főnökasszony kivételes, nagy erőket sejtett benne. Így tovább, leányom, így tovább, mondta, te fejlődsz a legszebben a novíciák közt. Lesznek még kísértéseid, de hatalmas az Úr, megsegít. És valóban. Az Úr egyre jobban segítette. Elszántan haladt a tökéletesség szűk ösvényén, tudván tudva, hogy egyetlen rossz lépéssel lezuhanhat a bűn és a talmi javak szakadékába. De nem félt, magabiztos volt, rendíthetetlen jellem. Már szégyellte a gyerekkorát, szégyellte, hogy valamikor vágyai, kívánságai, szeszélyei voltak. Azok a nővérek, akik már az Úr igazi jegyeseinek tudhatták magukat, minden pénteken véresre korbácsolták halandó porhüvelyüket. Az örök fogadalom letétele után kapott először korbácsot a kezébe. Nagyon várta már. Amikor az első csapások feltépték lapockáján a bőrt, a kéjes-ekszztatikus fájdalomtól összerándult a teste. Kimondhatatlanul boldog volt, úgy érezte, amikor lemondott a világi hívságokról, e gyönyör igézetében cselekedett, s jól választott.

Giulietta is ráemelte tekintetét signora Amaliára azon a gyertyafényes, megihitt estén, felmérte a viharfelhőket, eltökélten, szemrebbenés nélkül és egyetlen szót sem szólva, a pusztá nézésével azt mondta neki: nem vagy többé az anyám. Még nem ismerem az élet zamatát, a szenvedély ízét, a tapasztalatok savát-borsát, a testem mégis tud valamit, amit a természet beleírt a zsigereimbe, s ez a titok, ami még nem nyílt meg előttem, de ami a pusztá világrajöttömmel már az enyém, amibe tehát már beavattattam, ez az én egyedül lehetséges megváltásom, ezt nem adom oda se embernek, se istennek. Áltatnám magam, ha azt mondanám, hogy nem félek. Igen, szörnyű balsejtelem gyötör, a bukás kísértete, a vén kaszás suhintásai. Szerelemre vágyom, s lehet, hogy a halál lesz a részem. De hogy ízlelhetném meg a szerelmet, ha nem vállalom eleve a halált? És egyéb-

ként is, mit ér az életem, ha szűkmarkú lélekkufárokka alkuksom rá, ha a pillanatot, ami szent, hisz vagy megélem, vagy nem, de vissza soha nem hozhatom, elcserélem holmi sivár, fantáziátlan, soha véget nem érő öröklétre?! Nem érdekel, hogy féltesz és óvni akarsz. Az ismeretlent akarom, a járatlan utat, a rám leselkedő szörnyeket, a bokorban lapuló késes legényt, aki megerőszkol és leszúr, a rám törő egyszarvút, aki fölnyársal és mennybe emel, a gyönyört akarom, hogy érezzem és megdicsőítsem a testet, aki vagyok, mielőtt végleg elhullok és az enyészeté leszek. Édes ikernővéremmel egymásba fúródik a tekintetünk, látom, hogy ő még gyenge a döntéshez, sajnálom, de elérzékenyülni nem tudok rajta, hiszen aki önnön életét kótyavetyéli el, annak nincs mentsége.

Mit tehettek a jámbor Carli-szülők ekkora elvetemültség láttán? Száraz kenyéren és vízen tartották a bűnös leányt, míg a kegyes Violetta a tenyerükön hordozták. De mit sem használt a nevelő célzatú fenyítés. Giulietta hamarosan a spanyol kereskedő szeretője lett; tiltották tőle, hát megszökött vele. Emerico Tejero, akinek apja a spanyol helyőrség katonájaként ifjúsága legszebb éveit itt, a puszpángillatú toszkán városban töltötte, amióta csak az eszét tudta, Sienáról álmodott, e varázsos helyről, ahol a macskák az ablakpárkányon gubbasztanak, a sikátorokban frissen mosott fehérneműk lengenek, és az asszonyok ágyéka tüzes a vágtyól. Aligha nevezhető véletlennek, hogy miután sikerült letelepülnie a nőstényfarkas városában, hamarosan rátalált kedvesére, akiről szent meggyőződéssel hitte, hogy a sors neki rendelte.

4

Ahogy saját firenzei származása sem foglalkoztatta Giuliettát, ugyanúgy a férfi spanyol mivolta is hidegen hagyta. Nem értette atyja megbotráncozását, aki megszegyenítette és kiátkozta őt, amiért sienai hajadon létére egy idegennel szűrte össze a levét. Hiába érezte magát született kereszténynek (ugyan mi másnak érezhette volna?), sok minden furcsaságot talált ebben a világban, amivel nem tudott azonosulni. Miután odaköltözött Emerico házába, signora Amalia titkon megkereste, s még egyszer a lelkére beszélt. Giuliettában semmi bűntudat sem volt, s így az elhagyott és megalázott anya, aki minden önérzetét félretéve utoljára még harcra kelt leánya lelki üdvéért, hiába is próbált a lelkiismeretére hivatkozni. Az árulást és a gyávaságot ugyan bűnnek tartotta, de csak abban az értelemben, ha Violettahoz hasonlóan cselekedett volna, vagyis ha önmagát, a saját életét és testét árulja el, merő gyávaságból vagy kishitűségből. Így nem tudott mást felelni signora Amaliának, mint hogy ő teljesen ártatlan és tiszta, aki legszentebb hivatását teljesíti, amikor esténként megoldja hálóköntösét és kibontja üdvösségvágó testét szenvedélytől izzó lovagja, az érzéki kéjutazás nagymestere előtt. Signora Amalia szörnyülködött, s megverten elkullogott a bűnös fészekből, ahová nyilván a lábát se kellett volna betennie.

Emerico Tejero viszont igaz keresztény lelket táplált magában, különösen a nappal óráiban, leghőbb vágya volt ugyanis, hogy sienai polgár legyen, ehhez pedig példás életet kellett élnie és idevaló asszonyra szert tennie. Az viszont már legfeljebb titkos vágya lehetett, hogy ez az asszony éjszakára vesse le isten-

félő maszkját, s adja át magát az érzékiségnek. Aznap, amikor jövendő anyósa titkon látogatást tett a házában, ő nem volt otthon, csak alkonyat tájt tért meg, Giulietta nem beszélt a különös vendégről, igaz, a sóvár asszonyi szempár a vacsora elköltése közben a szokásosnál elszántabban fénylett, de ő akkor még nem gondolt semmire. Fényes telihold tündökölt a csillagoktól szikrázó nyáresti égen, az ablak nyitva, odalépett, nem tudott betelni a látvánnyal, fenséges *luna plena* a Piazza del Campo felett, fénye még a szűk kis sikátorokat is behinti, ennél csábosabb kulissza nem is kell férfiúi vágyainak felizzásához, érezte a forróságot az ereiben, a bizsergő ágaskodást szerelemszervében, nézett, nem mozdult, várta, hogy szíve hölgye megérinti a vállát, s ágyba hívja, mint eddig mindig, csak előbb rövid időre félrevonul a szépítőszereihez, beúsztak a tájba az elmúlt éjszakák képei, Giulietta elfújja a gyertyát, aztán szemérmesen megbontja a köntösét, ám az ő szeme a sötétben is lát, akár a macska, s halhatatlan másolatokat készít a drága testről; ilyesmit várt most is, de más történt. A kedves csendesen mögé lépett, némán hozzásimult, ő az ingen át is megérezte keble halma- it, tomporához simuló tüzelő ágyékát, szíve nagyot dobbant, hisz első ízben történt, hogy fényben, sőt a nyitott ablakban, ahová a térről is fellátni, minden könnyös nélkül megmutatta neki magát az imádnivaló, drága test, egyszerre mély megrendülés töltötte el e pogány erotikától, megfordult, örült, égő éji pillanat, az érzékek dionüszoszi évadja, ledöntötte a nőt a földre, ott a szőnyegen szeretkeztek, holdfénynél, lobogó gyertyák mellett, nem bírt a kalandvágyával, meg akarta hódítani az egész testet, amelyet most váratlanul, minden tartózkodás nélkül megkapott, csókolta, nyalta, zabálta minden hajlatát és nyílását, fülét, száját, köldökét, fenekét, az édes gyönyörnyílást és az előugró kéjdudort, s a nő, mintha kislány kora óta erre a nászjére készült volna, odaadó áhítattal adta magát e fenséges kanőrülethez, finom, diszkrét, kéjcsigázó gesztusokkal jutalmazva a férfit szerelmi eksztázisáért, s új energiákat ébresztve benne, amikor ereje már lankadt volna. A gyertyák leégtek, kihunytak, a hold is odébb állt, órák teltek, s ők még mindig lángoltak, ragyogtak, izzottak, egymás szerelemittas tekintetét szítták magukba, új meg új gyönyörszomj támadt bennük, előlről kezdték, játszottak, átlényegültek, megdicsőültek, már pirkadt, mikor végre egymás karjába alélta.

Giulietta boldog volt, büszke, szerencsés, legszívesebben az egész világot magához ölelte volna. A szülői intelmek nyomasztó emléke elhalt benne; nem érezte magát se sienai honleánynak, se hívő kereszténynek, egyszerűen nő volt és szerető, s ez jelentette a mindenséget számára. Már ott hordta a szíve alatt a gyermeket, amikor házasságot kötöttek, a pap az esküvői szertartás előtt felszólította, gyónjon meg, ő pedig értetlenül nézett rá, nincsen bűnöm, mondta, még annyi bűnöm sincs, mint gyerekkoromban, megszabadultam minden gyarló indulattól, irigységtől, nagyravágyástól, gőgtől, csak szeretni akarok és szeretkezni. Ám Emerico, mintha atyja helyett atyja is lenne, türelmesen és gyöngéden elmagyarázta neki, hogy más az éjszakai bűn és a nappali bűn, ha éjjel szent vagy, nappal vétke vagy, mondta, ha nappal szent vagy, éjjel hazug vagy. Látod, én éjnek évadján igazi pogány szerető vagyok, aki nem ismer más istent, csak a zsigereinkben lakó érzéki mindentudást, mégsem mulasztanám el soha a vasárnapi istentiszteletet a székes-egyházban, hogy lássa a város, istenfélő és jóakaratú polgára kívánnok lenni. Giuli-

etta csendesen lehajtotta a fejét, értem, mondta, mostantól, hogy asszonyod lettem, én is ott pompázom majd melletted a misén, megtanulok olyan házat vinni, ami a ház urának dicsőséget, elismerést, rangot biztosít. Nem törte össze ez a feladat, sőt kedvét lelte benne. Sosem leszek a nappal szentje, ezt a hivatást meg hagyom szerencsétlen ikernővéremnek, de a szerepet, amire felkértél, betöltöm az oldaladon. Megszülte az első fiút, aki a keresztségben szintén az Emerico nevet kapta; a Carli-atya és neje, akik a lányuk menyegzőjén még tartották a haragot, a fiúunoka láttán ellágyultak és megbocsátottak. A fiatalok egyébként is láthatóan mindent megtettek a polgári beilleszkedésért, egyre előkelőbb házibarátokat szereztek, egyre több és egyre látványosabb közéleti szerepet vállaltak, s a városban egyre kevesebben emlékeztek már a férj spanyol származására és az asszonyka pikáns ifjúkorára, az öregedő szülők tehát, akik eddig csupán apáca lányuk példás rendi engedelmességével büszkélkedhettek, végre Giuliettában is örömeiket lelték. Most értettelek meg, mondta lány hangon a zord atya, aki évekkal ezelőtt kitagadta őt a szülői házból, amikor a Mestert választottad azon a képen a székes-egyházban, a tisztos polgári erényhez való vonzalmad szólt belőled. És Violettából mi szólt, amikor Júdás mellett voksolt? – kérdezte Giulietta, nem titkolva, hogy az atyai kijelentés meglepte. Violettából? Benne valószínűleg gyengébb volt az önismeret. Az emberi dolgok végül igen egyszerűek. A kis Emerico szépen cseperedett, testvérkéje született, aki nagyapja után a Giuseppe nevet kapta, a családban édes harmónia uralkodott, soha egy hangos szó, soha egy rossz pillantás; várososszerte jámborságukról ismerték őket, nem csoda, ha Emerico Tejero még a városi parlamentbe is bekerült, amelynek tagjait a polgárok választották maguk közül. Soha spanyol embert Sienában ilyen megtiszteltetés nem ért.

Senki semmit nem tudott az éjszakáikról, pedig nem a jámborságukban, hanem az éj mákonyában rejtett a titok. Hogy történhetett? Mi volt e ritka szerelem nyitja? Talán hogy tudatosan elválasztották egymástól a nappalt és az éjt, s így tizenkét esztendő után is olyan szeretői voltak egymásnak, mint azon a teliholdas pogány éjszakán, amikor Giulietta, végképp szembeszegülve a szülői akarrattal, levetette magáról minden korábbi kötöttségét és szégyenérzetét, és mint az érzékiség mindenre elszánt, meztelen angyala, odalépett a nyitott ablakban álló szerelmes férfihoz. Ott kezdődött e véget érni nem akaró gyönyörtutázás, ami az életük, csupa megélt és minden ízében kiaknázott édes pillanat; egyetlen dologra ügyeltek, de arra nagyon: hogy dionüszoszi éjszakáiknak se akaratlan, se akaratlagos tanúja ne legyen. Nem álltak többé pucéran az ablakba, a gyerekeket gondosan letették aludni, az ajtót magukra kulcsolták, s amikor mindez megtörtént, a két test újra meg újra megnyílt, felkínálkozott egymásnak, se félelem, se visszatartás nem volt bennük, ami önmagában csoda és titok, hisz a teljes bizalmat az ember józan nappali esze nem viseli el, legfeljebb az éj, az ösztön és a zsigerek e vak birodalma, nagy ritkán; minél többet éltek, annál jobban tudták, hogy ide, ebbe a tartományba a nappali értelmet tilos beengedni. Azonkívül mindent szabad, igen, mindent, egyre gyakrabban, egyre több meggyőződéssel mondták egymásnak, hogy éjjel mindent szabad, örültek, tragikusnak, játékosnak lenni, ész nélkül kívánni, petyhüdtlen heverni, elszenderedni, félálomban élvezni, égneek meredni, lucskosan cuppogni, benyomulni, kitárulni, fenékbe dugni, szájba venni, nyelvezni, ujjazni, lehelni, csókolni, hörögni, csípni, kar-

molni, nyalni-falni, enni és inni egymást, üdvözülni, megsemmisülni, lenni, lenni, lenni. Mindig átadva magukat annak, amit a pillanat nyújt és a pillanat kíván. Tiszta szívvel, nyíltan, a szerelem szentjei.

5

- Violetta!
- Giulietta!
- Nem változtál semmit.
- Te sem.
- Tizenkét éve már, hogy nem láttuk egymást?
- Vagy több is.
- Élénk a szemed, mint kislány korodban.
- Mesélj magadról.
- Érzed a tested?
- Igen. Szégyen, de érzem.
- Tíz éve lassan, hogy örök szüzességet fogadtál. És még mindig?
- Ne faggass, inkább mesélj. Az uradról, a fiadról, a szerelemről. Milyen volt?
- Volt?! Mi volt milyen?
- Hát szerelmesnek lenni.
- Ó, Violetta, te ezt nem érted. A szerelem olyan, akár a levegő. Nem élhetsz nélküle.
- Hány szeretőd volt?
- Nekem csak ő.
- Hát akkor?
- Úgy érzem, tudod, hogy őbenne minden férfit szeretek. Nem a férfiúi nemet, hanem minden egyes férfit.
- Jézusom!
- Csak azt ne mondd, hogy bűn.
- Már az is bűn, hogy idehívtalak és azt kérem, beszélj.
- A szerelem szentség, nem bűn.
- Irigyellek, Giulietta.
- Tudod, mire jöttem rá? Hogy minden perc egy teljes élet. Amíg élünk. Minden percben ott rejlik az egész. Ha azt az egyet megragadod és megéled, teljes életet éltél.
- Miket beszélsz...
- S mert erre rájöttem, sok-sok teljes pillanat volt az életemben. Az tartja bennem a lelket. Abból veszem az erőt, amikor szerepet játszom. Mert a szerep töredék, pótélet, hamisság. A teljesség a való. Nappal azért alakítok, figurázom, hogy éjjel mindig maradéktalanul átadjam magam a pillanatnak.
- A gyóntatóm azt mondja, az örök üdvösség minden lemondásért és minden szenvedésért kárpótol.
- És te hiszel neki?
- Nem, azt hiszem, nem.

- Az elvesztett pillanatért semmi sem kárpótol.
- Ezen sokat törtem a fejem. Azt hiszem, az üdvösség valóban nem, az másra való. A gyóntatóm azt mondja, az üdvösség magasabbrendű, mint a pillanat.
- Szoktál gyónni?
- Csak azt gyónom, amit a gyóntatóm elvár tőlem. Hogy akaratlanul vétettem az engedelmesség törvénye ellen, hogy ima közben elkalandozott a figyelmem, ilyesmi. Vagy beszéljek neki arról, hogy gyáva voltam és áruló? Hogy saját magamat árultam el? Mit értene belőle?
- Ezt gondolod magadról?
- Lehet, hogy te gondolod rólam.
- Miért fontos, hogy én mit gondolok rólad?
- Tudod, volt egy időszak, amikor gyönyörűséget leltem a lemondásban, a testem sanyargatásában, kéjjel ostromoltam magam, közben az Úr szent sebeire gondoltam, megalázkodtam, porszem voltam, bizsergető érzés volt átélni, hogy semmi vagyok, senki vagyok. De nem lett belőlem igazi aszkéta. Ismerek olyanokat e ház falai közt, akik kéjes élvezettel elmélkednek azon, hogy az égvilágban semmi élvezetben sincs részüik.
- És?
- Inkább te mesélj az éjszakáidról, a teljességről, a szerelemről.
- Az titok.
- Ó, ha adna nekem egy éjszakát az Úr, hogy megismerjem a szerelmet!
- Jaj, ez az ájtatos szöveg! Mit az Úr! Mindent, amit az Úr ad neked, valójában te adod magadnak.
- Pszt!
- Tudod, mit mondok én neked?! Itt a kis kobakodban, a főkötdő alatt, itt laknak az istenek, nem az égből. Az anyaiszen meg az apaisten is, akiket szintén te teremtetted magadnak, s nem mertél velük szembefordulni.
- Kegyetlen vagy, Giulietta.
- Magamhoz is az voltam.
- És használt?
- Csak az használt.
- Elvesztem.
- Hát el.
- Ne menj még!
- Ég áldjon.
- Ne hagyj magamra!
- Mit érsz velem?
- Segíts rajtam, szabadíts meg! Látnod, úgy mondom, mintha imádkoznék hozzád: szabadíts meg a gonosztól! Gyáva voltam és áruló, és mint Júdas, a saját gyávaságomtól és árulásomtól gonosz lettem. Nagy-nagy gonoszság lapul a lelkemben, amin az ájtatos lelkigyakorlatok is csak ideig-óráig tudnak úrrá lenni. Olyan a gonoszságom, mint a hétfejű sárkány a mesében. Hiába vágom le az egyik fejét az Úr segítségével, még az is újra kinő, és újra elárasztja lelkemet az irigység, a gőg, a nagyravágyás. Irigyellek, Giulietta, iszonyatosan irigyellek, és gyűlöllek, a szívem mélyén keserűen gyűlöllek, mégis hozzád imádkozom, nincs más reménységem: szabadíts meg a gonosztól!

Szerencsétlen Violetta testét rázta a zokogás, ilyen mélyen talán senki előtt sem alázkodott meg. Giulietta állt, nézte, nem tudott se haragot, se kárörömet érezni. Határtalanul gazdagnak tudta magát, és megesett a szíve ikernővérén, szeretett volna legalább valami morzsát juttatni neki a maga mérhetetlen gazdagságából. Egyszerre azt mondta:

– Látod, az Úr nem hallja szerencsétlen jalkiáltásodat, de én, a te pogány, vajszívű nővéred, meghallom. Adok neked egy éjszakát, ha annyira vágysz rá. Öltözéket cserélünk, hazamégy helyettem, és én addig itt maradok. Elmondjuk egymásnak a legfontosabb tudnivalókat. Holnap visszajössz, visszacseréljük az öltözékünket. Tetszik az ötlet?

Az apáca könnyes szemmel nézte:

– Megtennéd?

– Egy éjszakát csak kibírok ebben a kegyes börtönben.

– Ó, Giulietta, te szeretsz!

– Mi egyebet tehetnék?

6

Giulietta, te szűz vagy! Oly ismerős minden porcikád és minden gesztusod, hisz tizenkét év alatt megszámálhatatlan lázas-szenvedélyes éjszakán valamennyi titkodat feltártad, én megtanultalak téged, te megtanultál engem, most mégis úgy tűnik, új szeretőm van. Ó, hogy imádtam, ha szemérmetlenül szétártad a combod, szemrebbenés nélkül vártad, hívtad, kívántad, hogy felajzott kosként, kéjes karóként, felnyársaló szekérrúdként beléd hatoljak! Most meg összezárod a szemérmed, lehunyod a pillád, hangosan ver a szíved, mint amikor először öleltelek, szűz vagy, Giulietta, újra szűz, te legistenibb szerető a keresztény Európában, ki hitte volna, hogy még erre a metamorfózisra is képes vagy, kéjvágyó, érett asszony, aki nem tud betelni velem, s akinek mégis az első szerelem forró lehelete fűti a csókját, a kezdet izgalmától párás a tenyere, tekintetében a pusztá érintéstől kigyúl az élvezet görögtüze! Mi történt? Most is ott álltam az ablakban, most is a fenséges *luna plena* a Piazza del Campo fölött, most is odaléptél hozzám, most is meztelenül, kebled halmi ruganyos golyóbisok, szemérmed tüze égeti tomporom, most is eszemet vesztettem, letéptelek a szőnyegre, se az ajtót nem kulcsoltam be, se az ablaktól nem léptem vissza, se azt nem tudom, tényleg letetted-e a fiúkat aludni, ráadásul szűz vagy, úristen, nagyobb csoda ez, mint a kánai menyegző, újra szűz, hogy én is újra érezzem az első pillanat áhítatát, mikre vagy képes, te hódító-szédítő szerelmi varázsló! Szétfeszítettem a combod, áthatoltam a hártýádon, még a vér is igazi, kész téboly, benned vagyok, végzetes tekintetemben földöntúli villám, mint aki először és utoljára, ilyennek még sosem láttalak, ilyen kezdőnek és végsőnek, ilyen elvetemültnek és önzőnek, ilyen gyerekes, gonosz habzsolónak! Hány arcod van még? Hány titkod? Elélveztünk, és máris újra kezdtük. Megint, megint, megint. Most is pirkadatig, mint tizenkét évvel ezelőtt. Ó, mi csoda éj! Mi lesz most velünk?!

Mi lett volna! Reggel az ál-Giuliettának már nehezeére esett a helytállás, ked-

veskedett a gyerekeknek, ám azok hamisságot sejtettek a hangjában, odabújt az urához, ám az megbotránkozott a nappali pajzánságon, nem tudta, mikor jön frissen köpült vaj a boltba, hol a saroglya, amivel a múlt héten a gyerekek játszottak, mennyiért adják a piacon az olajbogyót. Vissza kellett volna térnie a zárdába, de még egyszer érezni akarta a férfit. Nappal imádkozz, éjjel szeretkezz, mondta figyelmeztetően a ház ura, hát már erre se emlékszel? Harmadnap muszáj volt elárulnia, hogy ki ő. Addigra túl voltak a második mákonyos nászéjszakán is. Emerico felpattant, szikrázott a szeme. Te! De Violetta, a tanulékony és éber szerető már tudta, mit kell tennie, a test mely zónáit kell ujjával-nyelvvel-csecsével édesgetnie, hogy a férfiszemben kigyúljon az ismerős láz, elragadja az eksztázis, megmerevedjen ama szépséges szerve, letérdelt elé, imádkozott hozzá, szent vagy, szent vagy, szent vagy, rebegte, ne tedd, súgta a férfi, de erőtlensül, ő tehát annál inkább tette, nekem akkor is Giulietta vagy, ha nem vagy az, mondta, őt imádom benned, jobban imádom benned őt, mintha őt imádnám, bűnös vagyok, tudom, te is bűnös vagy, Violetta, először ejtette ki a nevét, szégyen nővéred ott sínylődik a kegyes börtönben, iszonyat, hány napot bír ki, menj érte, szabadítsd meg, jaj, jaj, ezt is rém erőtlensül mondta, nem akarta az új szeretőt elengedni, ölelte, harapta, marta, egyszerre előbújt belőle az állat, durva lett, kegyetlen és önző, ezzel a nővel megteheti, amit Giuliettával soha, lekurvázta, megalázta, szíjat hasított a hátából, az meg sziszegett és imádkozott, szent vagy, szent vagy, ismételte, igazi apácás mazochizmussal, ilyet se láttam még, szédelgett Emerico, hogy valaki a kék pillanatában imát rebegjen, ráadásul igazi bűnös imát. Végképp a bűn rabjai voltak, nem is a szerelemé. Emerico végre férfinak érezte magát, büszke kannak. Csak most döbbszent rá, micsoda kék a bűnt választani, a kárhozatot, a sátánimádó fekete misét. Ehhez képest a szerelem?! Nagy semmi. Már egy hét telt, már nyolc nap, már kilenc. Emerico térden állva könyörgött a nőnek, ne menj vissza! Ne hagyj el! Minden sivár lesz és meddő, ha elmegy, ha elvész az édes-kéjes bűntudat, ha nem látlak vonaglni a nadrágszíjam csapásai alatt, ha nem rebeged közben káromló imáidat, ha nem taposhatok a pofádba és nem csókolod érte a talpam. Megszabadultunk a jóságtól, ó, Violetta, te csókolni-nyalni-baszni való kis kurva, te menyeyi virágszál, te bűnisten babája, te kéjenc, te bérenc, te védenc, megfizetlek, megóvlak, megszánkázlak, és eldoblak, beletaposlak a földbe, ott fogsz rohadni, élvezz, haláltündér, élvezz, cuppogj a gyönyörtől, itt a vég.

De nem, ez még nem a vég volt. Találtak még új játszmát maguknak, amivel megédesítették félvilági éjszakáikat. Legyen meg végre az én akaratom, kimondom, és soha ne szabaduljak meg a gonosztól, súgta szeretője fülébe a perdita, s a férfi máris érezte, a bűnös női test az obszcén hitigazságtól új tűzre gyúl, tik-kadtan-remegve szippantja magába őt; szökjünk meg, tette hozzá a nő izgatottan, menjünk világgá. Menjünk világgá! Ez minden káromlásnál nagyobb káromlás volt. Emericóban erre fölébredt az öntudatos spanyol hazafi, majd Violettában is a firenzei honleány. A politikai emigráció, az ám, micsoda ötlet! Úgy döntöttek, hogy emigránsok lesznek, s egy hideg téli éjszakán, amikor korán sötétedett, és Siena polgárai behúzódtak a családi tűzhely mellé, ők számárháton elmenekültek a nőstényfarkas városából. Otthagytak csapat-papot, a lerongyolódott, koszos, beteg gyerekeket, az öreg szülőket, Giuliettát, aki közben aligha-

nem megtébolýodott. Sátáni kéjjel gondoltak a sok szenvedésre, amit másoknak okoztak, s különösen Giulietta pokoli vergődését ecsetelték egymásnak jóleső kárörömmel, mindannyiszor örült erotikus felajzottságba hajszolva magukat. Miért csak neki jusson a földi gyönyörből, miért csak neki, szikrázott az ikernővér szeme, hisz ő maga mondta, hogy a szerelem szentség, s nem bűn. Az én szerelmem talán bűn? És ha bűn, akkor is! Most megtanulhatja ő is a zsolozsmázást a sápadt, bezápuít apácák karában! Még belegondolni is élvezet, ahogy ott térdepel a jégverem templomban és pereg az ajkáról a sok ájtatos imádság. Megérkeztek Firenzébe, s ott, ha lehet, még gátlástalanabban folytatták a maguk kétszemélyes orgiáit, ott végre nem vált szét a nappal meg az éj, és sokáig úgy tűnt, nem létezik mesteribb ajzószer számukra Giulietta szenvedéseinek részletes elképzelésénél. Úgy kell neki, mondta Violetta, most ráfizetett a nagy jószágára, vagy inkább arra, hogy alkalmatlan volt a bűnre, kitűnt ez már abból az időtlen csitriverétkedésből is, amikor ő a Mestert választotta, én meg azt az árulót. Hát miféle szerető, aki nem büntudattal és kárhozottan szeret?! Az bizony nem ismeri a kéj igazi zamatát, mert honnan is ismerné! Ők ketten viszont ismerték, egyre mélyebben, egyre esztelenebbül. Bűzlő sátánfattyak lettek, károgó varjak, döghúsra vadászó keselyűk. De ez is fenséges volt, ebben is gyönyört találtak. Csupán azt nem tudták, hogy ezen a lejtőn nem lehet a végtelenségig lefelé menni, túl hamar leértek a megszokás sivár lapályára. Ott aztán nem maradt más reményük, csak a Siena elleni hadjárat, hogy eljő a nap, amikor végre megindulnak a firenzei hadak. Akkor majd győztes kéjjel, kéz a kézben lépnek a zár-dába, s tetőtől talpig végigmérik a szerelem megtört angyalát. Ki meri-e nyitni a száját a drága? De ez is csak ostoba ábránd volt, nem jelentett már nekik semmi zsigeri izgalmat, szenvedélyes rombolhatnékuk olcsó hétköznapi gonoszsággá szürkült. Erősebb hatásra vágytak, de már egymás ellen is elkövettek minden lehetséges bűnt, lekötözték, megkínózták egymást, összemaszatolták magukat a korbácsütések nyomán kiserkenő vérrel, elfáradtak, elfogytak az ötleteik. Emerico Tejero, az egykor csodás és mindentudó szerető egy szép napon rádöbbsent, hogy impotens. Vagy csak kiégett, nem talál magának hatékony szert, ami felvillanyozná? Ó, az a tizenkét esztendő, amikor minden éjszaka új és új csáberő gyűlt a drága, kíváncsú Giuliettában! Iszonyú keserűséget érzett, eszeveszett harag gyűlt benne, addig korbácsolta a nőt, aki rossz útra vitte, amíg ki nem szállt belőle a lélek. Akkor vett egy mély lélegzetet, s elásta a tetemet a kertben. Néhány nap múlva végre megindultak a hadak, elől haladt, kereste a halált.

Giulietta, ő, Giulietta, micsoda ördögi téboly tétette veled, amit tettél!

Mint aki imádkozik gyilkolás közben.

Egy álló évig és három hónapig tartott Siena ostroma. A spanyol király serege is megérkezett, csatlakozott a firenzei hadakhoz, s a spanyol zsoldosok irtózatossággal kezdtek, felégették a környező falvakat, felkoncolták a parasztokat, kiszűrték a szemüket, kivágták a nyelvüket, mindenütt akasztófákat emeltek az utak mentén. De Emerico még honfitársai közt is állta a sarat, élen járt a vérszomjban, többször megsebesült, majd felépült, lelkében kiolthatatlan, fekete tűz lobogott, mindig visszatért az ostromlók első sorába. Az örült spanyol! A sátán cimborája! Ha a sienaiak meglátták, üvöltöztek, de így is valamennyinek inába szállt a bátorsága. Az ostromlott, kiéheztetett város végre ka-

pitulált. Emerico ott csörtetett az elsők közt, amikor a hódítók bevonultak a vér-szagú, lepusztult, bűzlő Sienába. A gyermekei rámeredtek és futásnak eredtek, árkon-bokron át menekültek. Másnap megindult a sienaiak kivonulása a városból, a tehetős polgárok hosszú menete, hisz a kapituláció mindenkinek biztosította a távozás lehetőségét, aki nem kívánt hódolni az új hatalomnak; azt hitte, a fiai is így tettek, de azok csak előre bújtak el. Megtudta viszont, hogy apósát, az öreg Giuseppe Carlit az ő szökése után árulással vádolták, hisz firenzei volt, akinek mindenről tudnia kellett. Az öreg nem sokat értett az ellene felhozott vádakból, fennhangon átkozta a lányait, akiket oly nagyon igyekezett jó sienai honleányoknak nevelni, mégis becstelenek lettek, hitehagyottak és árulók. Lám, hova vezet az ifjúság romlottsága és cinizmusa. De most is félreismerte a helyzetet, azt hitte, hogy Violetta vesztette eszét a zárdában, s Giulietta szökött meg a spanyol gazemberrel Firenzébe, hűtlenül hátrahagyva gyermekeit. A megkeseredett, agg atyát tömlöcbe vetették, ott érte a vég. Signora Amalia már közvetlenül férje elhurcolása után kilehelte a lelkét. Giulietta bírta a legrövidebb ideig. Amikor rádöbbsent, hogy álnokság áldozata lett, szörnyű őrjöngés tört rá, üvöltve káromolta az Urat, berontott a templomba, kiszórta a földre a szent ostyát és lábbal taposta. Nem tudták megfékezni, lekötözték, de amikor magára hagyták, elrágta a köteleket, s rárontott a főnökasszonyra, két kézzel fojtogatta. Akkor egy jámbor ifjú apáca széklábbal úgy fejbe verte, hogy ott a helyszínen meghalt. A dögtemetőben kaparták el, minden egyházi áldás nélkül.

A firenzeiek történelmi győzelme után Emerico Tejerót sokan látták a dögtemető alsó csücskében kuporogni, azon a helyen, ahol állítólag Giulietta földi maradványait elásták. De senki sem mert közeledni hozzá. Elátkozottan, étlenszomjan, égő szemmel motyogott, kora hajnaltól az est leszálltáig. Amíg maradt ereje. Egy napon ő is kimúlt, talán egyszerűen éhen halt, de nem hantolta el senki. A csatamező felett még egyre köröztek a keselyűk, azok találtak rá, széttépték. A két árvát viszont, Emericót és Giuseppét, babonás tisztelet övezte, amíg éltek. Az új firenzei városi hatóság előzékenyen gondoskodott róluk, évi járandóságot szavazott meg nekik, felnevelte őket. A városban maradt őssienai polgárok körében meg egyenesen az a szóbeszéd járta, hogy a két fiú nem is Tejero és Giulietta édes gyermeke, hanem Romulus és Remus inkarnációja. Az a küldetésük, hogy majdan visszahódítsák a nőstényfarkas városát a sienaiaknak.

(elindulni időben)

Tíz nappal a halála után anya megjelent álmomban. Mintha hívott volna valaki, odamentem az ablakhoz, abban a lakásban, ahol gyermekkoromban laktunk. Az utcáról két férfi integetett egy átbarkácsolt, nyitott Trabantból. A nevemet kiáltották és egy vagy két rövidet dudáltak is közben. Apa barátai voltak. A tisztársak a laktanyából. Az ablakkeret ugyanolyan vörhenyes, repedezett volt, mint régen, az asztal mellett kijárt egy kőlap, megbotlottam benne. Csodálkoztam, hogy anya ezekkel van. Az egyikre egy szilveszter estén rányitottam a fürdőszobaajtót, a hasát előretolva, lehúzott sliccel szuszakolt a mosógépen egy ötven körüli nőt. Anya ott ült a hátsó ülésen, felismertem az arcán a dühös türelmetlenséget, de azért ő is felém intett. Feltűnt, hogy levágatta a haját. Meglepett, milyen jól áll neki: amíg hosszú volt, néha megégette a végét a gázon – szerettem azt a mozdulatot, ahogy ilyenkor hátrakarta a fejét, és a homloka felől végigsimította a haját a tenyerével. Tekintete az évek során elkásásodott. Szemhéja duzzadtabb lett, megereszkedett, és a püffedt arcon cérnyszerű piros erecskék jelentek meg. A két férfi hátrafordult anyámhoz. Arcán ekkor olyan boldog mosoly futott át, amilyet az utolsó években nem láttam rajta, és mintha közről szólt volna hozzám: „Nem jössz velünk? Te is beférsz.” Ahogy intett, láttam, hogy ugyanazt a karkötőt viseli, mint életében, apámtól kapta a születésem előtt, és miközben ott ült az ágyam szélén, belém vésődött a rajzolat, ahogy az aranyszemek egymásba kapcsolódtak. Visszaintettem, hogy várjanak meg. Hallottam, amint az utcán kattogva felpörög a motor, de túl hosszú volt az út a kapuig, és miután anyám idegesen odaszólt a két jókedvű férfinak, hogy „Sosem lehetett vele időben elindulni.”, kék füstöt eresztve eltűnt a kocsí.

(barázdák)

„A tudás hatalom!”, üzenté az apa a Klisékészítés technológiájának belső borítóján, „ezt a könyvet szeretettel ajánlom”, életben maradt második fiának, két évvel azelőtt, 1953-ban, hogy első fia után vitte a tüdőrák, amiről a második még negyven évvel később sem hitte el, hogy az volt, az orvosokat hibáztatva elkezdett tüdőgyulladásról beszélni. Az apa a könyv előszavában megemlékezett Fox Thalbotról, aki az autotípia elvét feltalálva 1852-ben az árnyalati képeket posztószálakból készült, rendkívül finom hálón keresztül fémre másolta, és Max Lévyről, aki Thalbot módszerét tökéletesítve két különálló üveglemezre ellentétes vonalakat vésett, majd az üveglapokat összeragasztva rasztert állított elő. Az apa arca az idők során felidézhetetlenné vált a fiúban, csak szigorára emlékezett, föl sem tűnt neki, hogy abban a néhány történetben, amely róla maradt, az apa szerepe ellentmondást nem tűrő erkölcsi kijelentésekre szorítkozott. Például amit beírt a könyvébe a hatalomról. A fiúnak később lett egy csatos aktatáskája, a furnérlemezből készített dobozt fekete műbőr borította, és ha felpattintotta az alumíniumcsatot, hűvös pinceszag áradt a táskából. Ez a szag jelentette a munkát. Ha ő is írt volna egy könyvet, ötvenéves koráig, apává öregedve, valószínűleg azzal ajánlotta volna a fiának, hogy a munka szabaddá tesz. Ami azt jelentette volna, hogy ne emlékezz rám. Mert az apák kérdéseire sosincs válasz, így jobb, ha időt sem hagy nekik az ember. „Legutóbb azt kérdezted, miért állítom, hogy félek tőled.” Nem, ezt nem szabad. A sok-sok részletet úgysem tartja össze a beszéd, és amennyire összetartja, az is túl sok. Dolgozni, dolgozni. A részletek nem illeszkednek még ennyire sem, miközben az egész mindig túl egyszerűnek tűnt: „Egész életedben keményen dolgoztál, és mindezt a fiadért tetted.” Aztán amikor elmúlt ötvenéves, elmúlt hatvanéves, egyre többet mondogatta: vigyázz, hogy ne legyél olyan, mint én. De akkor már késő volt: „Most már nincsenek barázdák, arra kell törekedniünk, hogy karcmentes felületet kapjunk.”

A bimbó

Büszke vagyok rá, hogy nagyítóval egészen kis korában meg tudom különböztetni a bimbót a rügytől. A hibiszkusznál ez nem könnyű: nagyon hasonlítanak egymásra. Csakhogy megfigyeltem: a bimbónak fallosz-feje van, a rügynek csupán hegyes csücske.

Most már tudom, hol várhatok néhány hét múltán hatalmas, piros szíromcsóva-lobbanást, és hol csak zöld levél-kéznyújtást – az Örök Világosságnak.

A rontás

Reggel mindig összegyűrve találok a szőnyeget a szobámban (mintás szőnyeg, piros, kék, sárga színekkel, téglalap- és rombusz-formákkal). Kisimítom és munkához kezdek.

Reggel megint összegyűrve találok. Kisimítom, és írok az esti sötétedésig. Amikor másnap újra halomba rántva találok, nem nyúlok hozzá.

Együtt üvöltök a rontással.

Az ébredés

Az ébredés: micsoda hangszerek szólaltak meg! Aztán a csönd – az volt az igazi nagyzenekar! Csattogott, szikrázott, szétverte a kürtöket. A kísérlet, hogy a tudatalattiból előcsaljam magam, néma zenével borította a galaxisokat. Egy kis fűszál úgy elhallgatott, hogy zöldje benyomta a kirakatok szemeit.

Az újszülöttnak finoman rezgő fátyolszárnya és nagy sárkánykarma volt.

Halálom

Kijavítottam a kamaszkori verseimet. Csillag nézi a mindenséget, valaki hív a pagonyokba, bagolyfejű kísértetek viszik el a kisfiúkat, denevér zuhan sötétbe, isten közeledik a homoktetőkön túl.

Ablak alatt a halálom.

Amikor ez az ezüst-zápor...

Amikor tested ízével álmodom... amikor emlékszem eső-rojtos hajnalainkra...
amikor beszél hajad a láp fölötti szélben... amikor már csak egy jegenye csúcsán...
amikor fönt bukdácsolsz a hold pártájában... amikor szétszikráznak sejtjeid...
amikor ez az ezüst-zápor...

A mezők istene

Annak előtte, hogy a városba költöztem, semmit se tudtam költészetről, szerelemről, emberekről.

Csak a mezők istenét ismertem.

Krisztus, utolsó

A Társaság nekem az első és utolsó. Mielőtt az álom utolér, még egyszer arra a nemes tevékenységre gondolok, ami ott zajlik. Kövér dunyhám, ezt nagyon szeretem, úgy igazítom magamra, hogy csak a fejem búbja látszék ki, akárha valami elől bújnom kéne, lapulok, zenére csavarom öreg rádióm: operett, a kedvencem. A félhomályban körbefuttatom szemem a szobán, középen kezdem, a négy sosem használt székemen: képzeletben képzelt vendégeimmel pihenek rajtuk; aztán porcelán tárgyaitom és pohárkészletemen tartok szemlét. A sötétben ugyan nem látszik, de tudom, hogy a poharak egy régi, ismerős nevet adnak ki a rájuk festett betűkkel. Ezt a kört, akár a Társaságot, sosem hagyom el. Ugyanígy kelek: reggelenként, mire az udvar felől a csípős huzattal a diófa susogása beér, s a hideg egy kicsit meg is karcolja gyöngye vesém, nagy célok lebegnek a szemem előtt. Ameddig erőm lesz, a Társaság, és ezen keresztül szép Magyarország ügyéért fogok munkálkodni.

Ezeket a biztonság kedvéért szögeztem le mindenekelőtt, hogy amit mondok, félre ne lehessen érteni. Hiszen, ha csak azzal kezdem, mindig gondoltam, Avarka Klára már jóval azelőtt a dátum előtt, amit a feletteseim kezdetnek megadtak, érzett valami ostoba, keserű fájdalmat a méhe tájáról, amihez hasonlóan addig sosem (már az *emlékei* szerint, és nem *egyébként*), akkor minden bizonnyal egyszerű törvényszegőnek tűnök. Éppen olyanok, mint amilyeneket én is üldözök. Amikor ez a kétségbeeső gondolat átjár, belém ivódik, akár valami soha föl nem szikkadó nedvesség, ismeretlen erővel tombolni kezd bennem az ideg: vadul turkálni kezdek gyér hajamban, és egész csomókat képes vagyok kitépni, miközben folyamatosan remegnek az ajkaim. Nem félek, sőt, ha van olyan, akkor inkább azt mondhatom, semmit sem érzek. Csak a remegés, ezek az ostoba jelek: bosszantanak, meggyőződéseim, hogy megítéltetek általuk, függetlenül attól; nem is tudom, függetlenül mindentől... Nem tudom megmagyarázni, miért, de egy tág, körül szigorúan zárt udvarra képzelem magam ilyenkor, mikor a remegés elmúlik, legtöbbször hátul van egy asztalosműhely, és a fakerítés mögött hosszú, alacsony kutyák. Akárhová bújok is az udvaron, valami dörgölőzik a bokámhoz, mostanában hajlok rá, hogy egy sérült lábú, területét veszített macska lehet...

Azzal nyugtatom magam, itt valami lelki duplázás adódik; először: egy szóval sem állítom, nem úgy van, ahogy ők mondják, de azt sem tagadom (másodszor), hogy nekem is igazam van.

Belefér ebbe a pazarló világba, állítom, minden.

Imre is ezt mondja, szerinte nagyon is. Ereje okán ilyen pazarló, hogy az élet bátran bizonyíthassa korlátlan győzelmét a halál felett. Szerintem fölösleges herdálás ez inkább: a gonosz a végtelen pusztításban csak a saját erejét érzi, nem az élet kitartását, sőt még azon is el kellene gondolkoznom, hogy a teremtésnek

voltaképp nem a pusztítás-e a legfőbb célja. Hiszen ha nem az lenne, miért teremtené olyan megdöbbenően sokat ez a világ mindenféléből? De nem szaladok. Ezekre idővel jöttem rá, mikor már régen ismertük egymást Imrével, és az ő hatására sok mindenben megváltoztam. Például valamivel okosabb lettem. Vagyis tapasztaltabb inkább, helyesebb így. És ez a tapasztalat megáldott valami édes, lusta nyugalommal is, mint amilyennel a halált közelről ismerő emberek szoktak megáldva vagy megverve lenni. Aztán lettek más, nevetségesnek tűnő dolgok is, amik annyira *föltűnőek*, hogy szó nélkül, hiába, nem lehet hagyni őket. Például sokkal tovább meleg marad ülepemtől a matrac, mint *azelőtt*. És mintha tohonyább is lennék, üresebb.

Ígértem, nem rohanok. Áltatom magam, megfér itt, ami lehetséges: az én személyes igazságom meg a Társaságé is.

Azzal kezdem, hogy Imre régen gyereket szeretett volna, de már szólni sem mert, annyit mondogatta, jó lenne, anyjuk, mi sem fiatalodunk, hogy Klárika a gyerek említésétől is rosszul lett. Csapkodni kezdte bő, apró pettyes szoknyáját, mintha táncolni, egyenesen kánkánózni készülné. Fenekét, miközben kiabált, kidomborította. Imre szerint ilyenkor *föltűnően* látszott, hogy hiába jut minden napra *ugyanilyen* szoknyából egy, mindnek feslett az ülepe. A hétfőinek is meg a csütörtököknek is. Rejtély, milyen szempontok alapján tudta Avarka Klára megkülönböztetni őket, mondjuk, a szerdaitól. Mert meg tudta: attól, ha a napi szoknyáját összecserélték, éppen olyan dühbe tudott jönni, mint a régen kívánt utód emlegetésétől, amely kérdésbe egy idő után az egyébként mindig hallgatag idősebb Avarka István is bele-beleszólt, mert szenvedett ő is egy unokáért. Igazat adott vejének, jó ember, ismételtette, jó sofőr, mennyi pénzt hoz a házhoz; miért nem hallgatsz, Klárika, az Imrére. Azt már említeni sem szeretném, hogy egy tanítónő vajon mi módon szereti a gyereket, ha nem úgy, hogy maga is dicsekedik párral. Nem elmélet az élet, ahogy Pista bácsi mondogatta, gyakorlat nélkül még a Holdat sem lehet megugatni.

Akárki Imrének adna igazat a helyemben, még az is, aki velem ellentétben nem tőle tanulta meg mindazt, amit ezen a koszos világon tudni érdemes, hanem kívülről nézve mérlegel. Egészen biztos, hogy csak azért, mert én érthetően jobban kötődöm hozzá, nem tévedek. Már csak azért sem, mert én is voltam kívülálló. Mikor ezeket mondom, az szeretnék lenni megint, mint a kezdetekkor, amikor is úgy indult a kapcsolatunk, hogy levertem a veséjét Klárikának, aki megérdemelte, riherongy, meg neki is, lendületből, de Imre aztán megbocsátott; azt is megmondva, miért.

Mert megbocsátani meg kell, azt mondta, azért.

Úgy tudom, Imre éppen Rómába indult egy nagyobbnak mondható csiperkeszállítmánnyal, amit nagy dolognak tartott, Bécsen túl ugyanis addig még nem jutott, úgy érezte, Róma, ahogy mondani szokták, talán már nem is ez a világ, hanem a sárkányok, gyíkok földje, ottan hosszú hajjal járnak a férfiak is, és a nagy szabadságban olyan szomorúan hintázik a heréjük, hogy majd leszédül. Óvatosak, de pontosak lehettek a mozdulatai, mikor pakolt, ezt csak úgy kitalálom, abból, hogy nálunk ilyenek, szinte kimerően lassúak, mégis határozottak.

Ezek után furcsa lehet, hogy mégis étlen-szomjan kelt útra Imre, de Avarka

Klára még ezzel a nagyszerű alkalommal sem foglalkozott, s Imre úgy indult útnak, ahogy a magányosok szoktak, pedig éppen tőle tudom, az indulás erős jelentőséggel bír, mint ahogy egyébként egy utazás alatt bármi. A világban semmi se csak úgy van: önmaga.

Mikor erről mesélt, tulajdonképpen ekkor kezdte tanításomat, amit a dolog kezdetén bátran lehet kupálásnak nevezni; fölnyitotta a szemem. Össze volt ragadva rendesen... Kismacskák jutnak eszembe az összeragadt szemekről, véletlen egyezés, hogy a matracról is, ami, mint említettem, kövér negyedóra múlva még meleg utánam: a macskák után szokott így ott maradni a hő, hogy nem hűl ki azonnal, mihelyt valaki megpróbál fölmelegedni tőle; és a szemről is, véletlen egyezés: kismacskák. Hátsó kertbe képzelem őket, pattogó borsószáruk alá: csipával összevarrott macskaszemek, hegek... Imre azzal kezdte, hogy elárulta az eget és a földet, beárulta nekem, ezek a halott dolgok mikre képesek; és hozzátette, nem azzal kéne foglalkoznom, hogy az itteni zajokat hallgassam mindig, hanem koncentráljak inkább ezek mögé. Mindezt szinte parancsolóan mondta, és közben végig az ég felé mutogatott, aztán egyszerre fülelni kezdett, egy ideig hallgattuk a némaságot, végül látva csalódottságom (semmit sem hallottam), vigasztalni próbált, elmesélte, hogy ő maga is milyen hosszan mormogott maga elé a volánnál, mikor Rómába indult, mennyire sokáig várta a nyugodást, megérkezzék, mindhiába. Aztán éppen ebben a terméketlen várakozásban világosult meg, ebbe villant bele, ahogy mondani szokták, a semmiből, hogy csak az ég zenéje lehet a vigasz, csak az, ha a csillagok följönnek az égre, mert akkor szépen lassan, ahogyan menni is mennek, meg ahogyan a vers mondja, dolgozni is érdemes, megszólalnak az akkordok, az égi szféra zenéje, ami olyan szép, mint amilyen szépek csak a számok tudnak lenni.

Imre, ha fölnéz az égre, látja a csillagok mögött a számokat, a számokból meg kotyog neki lefelé a zene, a tiszta hang, amilyen az egyes meg a kettes, ami aztán úgy van egymásra, hogy azt utánozni nem lehet. Ezekről szívesen mesél. Mondja, mondja; ilyenkor elviselhetetlenül hangos, alig győzöm csitítani. Nem a hangja, hanem ahogyan a hangokat képzi, az egyéb zajok, amik a szavak mögül jönnek; nem kiabál tehát, de a háttérből előretolakszik valami idegen zaj, és ez a zörgés néha aggaszt, ez a halk, gyomorból jövő, cuppogásra emlékeztető hang, ami folyton ott cseng a fülemben, bármennyire is próbálok nem észrevenni.

Avarka Klára vallomásai előtt mindig azzal kezdi, amit aztán némi rugdosás hatására abbahagy, hogy ő a bajáról nem szeretne beszélni. Hiszen ő maga sem szereti lépten-nyomon a szöges ellentétét állítani annak, amit mindenki más mond. Hogy nincs minden miatta, mikor *minden* miatta van. Azt hiszik a népek, sírdogálja ilyenkor folyton, ebben is úgy van az ember, hogy benne nyakig, pedig dehogy, a legkevésbé sem; mivel valójában nem vétkes, kilátszik a bajból; ki, de minek: az is csak arra jó, hogy meg tudják köpködni, az is csak felület, ahol támadni lehet, mert ilyenkor az a bizonyíték, hogy nincs bizonyíték, a tagadás csak erősít, éppen azért biztos a bűne, mert tagad. Nemegyszer azt is elmondta, hogy ő, mikor lány volt, sose gondolta volna, így alakul: nincs a testben öröm, hanem folyton csak vinni kell belé, mert kifogy, keresni-kutatni kell, honnan le-

hetne beleigazítani még valamicskét... ennél a résznél egyszer beverte Karcsi, a kollégám, vagyis inkább főnököm a fejét a kihallgató asztalba; nem azért, mert benne nem tombolt a vágy, nem akarta másképp is eltiporni Avarka Klárát, hadd menjen csak befelé az a bizonyos öröm, hanem: ne ismétелgesse már öröké ugyanezt... Tisztán megmaradt bennem annak a nagy, forgó tetejű malomnak a képe, ami akkor megjelent előttem, mikor Avarka véres arcát fölemelte Karcsi. Sejtelmem sincs, honnan jött, és hogy mi köze van hozzám, ha van valami egyáltalán. Liszteszsákok emelkedtek egy faliften, sok egymás után, ahogy az egyik fölért, már indult is a másik, és a térdig érő sárba hullott a zsákokból a liszt, elolvadva a sárban, mint a legfinomabb porhó...

Menjen a fenébe, üvöltött Karcsi, holnapig szedje össze, amit tud.

Akkor, másnap, bízva a sikerben, kikérdeztük, de megint arról beszélt, hogy ez az átok hét nemzetségig fogja őt kísérni, és hogy úgy kapott ő büntetést, ahogy a nők általában szoktak: előre, biztos, ami biztos, a vétek úgyis megjön, jobb elébe menni, és ekkor sírni kezdett, hogy innen látszik, férfi az Isten, mert mikor a fiát büntette, nem volt ilyen szigorú.

Tegnapelőtt megtudtam, hogy a Társaság a „rend kedvéért” elrendelte, hogy a csúszás miatt kisebb csere lesz az évszakoknál. Maró szomorúság fogott el, s azóta is alig tudom kiütni a fejemből. Nem értem, miért, de sajnálom az évszakokat, minden porcikám ragaszkodik hozzá, hogy a tavasz március körül kezdődjék, az ősz pedig szeptember táján, és ne pedig fordítva. Mikor meghallottam a változtatást, olyannyira nekikeseredtem, hogy fölszakadt bennem, és fojtogatni kezdett sok minden más is. Beomlottam a sok bánat alatt. Eszembe jutott, hogy éppen úgy veszítik el önmagukat az évszakok, ahogy én a nevem, s amint erre gondoltam, tépni kezdtem a hajam, s görcsösen remegni kezdett számban az ideg. Körbenéztem, mintha valaki más előtt szégyenkeznék, de egyedül kuksoltam az öltözőben, csak a nagy, iskolakékre festett fémszekrények láttak meg a bűgő neonok, senki más nem osztozott a szégyenemben. Zavartalanul vertek át rajtam a rosszkedv hullámai. Mindent átéltem megint, a nevem ügyét, egyebet, borzasztó... Az udvarom képével vigasztaltam magam, bajban ezt teszem általában, ösztönösen, most a két ezüstoffenyőm közül néztem a diófámat, szemmel láthatóan növekedett, a zöld diók, mint egy gyorsított fölvételen, *láthatóan* értek, a fenyők meg hullatták ezüstjük, hogy mire ez az egész elillant, már füstös szürkék voltak...

Mielőtt az öltözőbe mentem, megkérdeztem még idősebb Avarka Istvánt is, aki tanúskodni jött be, mit szól ehhez. Egyszerűen, valahogy úgy: mit szól ehhez, Pista bátyám?

Azt felelte, sajnálja, mert már éppen kezdte megszokni, hogy ez van. Hogy a tavasz kitolódott júliusig, és jó, ha január közepén beüt a tél. Csak a szeszélyességét nem tudta kitanulni, őt az nem zavarta, hogy odébb van.

No, de a tradíció, faggatóztam, ahogy a vers is mondja, szeptemberben ősz van. Nem fogja zavarni, hogy ezentúl tavasz?

Csak legyen egyforma, mormogott, ha tavasz, tavasz.

Az ősz pedig mindig szép, suttoztam, ezt mondja a vers... Kinéztem az ablakon, miközben ezt mondtam. A szülészet tűzfalát teljesen eláztatta az eső, egy

tenyérenyi száraz folt sem maradt. Pénzért lehet ilyen lelkesnek lenni, gondoltam; mintha fizetnék, úgy esik...

Imre egyszer azzal kezdte, hogy szerinte lesz gond itt még, ha minden kitudódik (próbáltam ennél a résznél *beavatottnak* tűnni, megalázó volt, hogy nekem, akinek elvileg többet kellene tudnom arról a Társaságról, amit képviselek, alkoskodom kell, és úgy teszek, mintha tudnék valamit, őbelőle is kiszedtem volna már a valahová vonatkozó részeket; vagyis – egyszerűen: – mi a búbánat tudódik ki). Lehetetlen, győzködött, úgysem fog a Társaságnak menni, hogy titokban tartsa az egészet. Én meg elképedve hallgattam, de mióta így megváltozott a szememben, *semmiért* sem tudok haragudni rá. Mozdítanám a lábam, ahogy szoktam, hogy a dohogó lelkiismeretem megnyugodjon: vese, de nem. Eddig a hirtelen düh (és az abból jóllakó verés) olyan volt, mintha a szomjamat oltanám, akárha valami fortyogó keserűséget sikerült volna egy csapással kilötyyenteni; most viszont jólesik a megtartóztatás. A kegyelem visszaverődik vagy tükröződik, mindegy, erősít. Mintha nem tudnám a haláloamat, úgy hallgatom, úgy lélegzek a közelében, hogy a saját elmúlásom nincs bennem: olyan fölmérhetetlen nyugalom van helyette, amihez hasonló szerintem csak az állatokban. Tudom, hogy létezik a félelem, nyomor, látom: mások, mint a férgek hullanak el, de önmagam miatt nem bírok elkeseredett lenni.

Azt a pletykát hallottam az öltözőben, hogy birtokunkban vannak igen fontos foglyok is. Sőt a Társaság valahol itt őriztet minden igazán kártékony embert, de *oda* egy olyan kisstilű figura, mint én, be sem teheti a lábát. Miután ez a téma abbamaradt, mintha a vízsugarak ütései is gyöngültek volna a zuhanyzó betonján, arról kezdtek sugdosni, hogy rákaptak a rókák a szőlőre megint. Némi írást őriztünk – több ezer éves tekercseket –, miszerint valaha szerették, de a kivert kutya se gondolta volna, igaz. Az őrzés persze költséges, van, aki a másét őrzi, rögtön kell a pénz, közben meg a magáéról elviszik a mazsolának valót.

Az igazságtalanság ősi teremtmény, de állja az időt.

Imre szerint különben megváltozott, lenullázódott az idő, akár állja valami, akár nem. Azt állítja, más időket élünk, amit ő már a felgyői szőlőben tudott. Ezért is mondta Avarka Pista bácsinak, hogy hallgassák meg az ég zenéje után a földét is...

Imre kihágásai kezdetén nem csak idősebb Avarka Istvánnal metszette a szőlőt kinn, a felgyői határban, hanem ott volt az öreg neje is. Hármásban munkálkodtak, hogy a gyümölcsös ne a saját dicsőségére növekedjék, termést hozzon inkább. Bár Juliska néni főképpen a szódát hordta, nem lehetett bírni a meleget, és egy kicsit keseredett is volt minden, mint hajnal után rögtön, mikor elfárad fölszáradni a harmat. Egyszerre csak azt kezdte Imre emlegetni, hogy menjen haza Juliska néni pihenni, induljon el hamar.

Gyere, Pista bátyám, mi meg menjünk hátra, mondta, mikor meggyőződött róla, hogy a homoktaréjok között elpárállott Juliska néni.

A szilvafákig mentek, told le a gatyád, kérte halk és barátságos hangon, amihez hamar azt is hozzátette, nem akarlak bántani, és nem is akarta, tényleg, igazítsad a lukat derékszögben a föld irányába, irányította Pista bácsit, és guggoltak, mint aki dologra készül; befújta képükbe a homokot a szél. Pista bácsi csak

nézett, hogy mi lesz, meddig bírja majd itt a guggolást, de nem kellett soká várnia, meghallotta a zenét, a harsogást, a gyomrán át kezdett törni fölfelé, megrezgettette a hangszálait, mintha hárfa húrjai kerültek volna a homoktestű szél útjába; kiszakadt, kifeslett a dallam a torkán.

Ez az, Pista bácsi, biztatta Imre.

Jártam kinn terepszemlén, szerencsére kivezényeltek, úgy szokott lenni, hogy oda soha nem jutok ki, ahová szeretnék, de most, ki tudja, mi okból, láttam azokat a taréjakat vagy a helyükön lévőket, amik mögött eltűnt Juliska néni, mintha cukorka lenne a nagy Isten szájában. És jártam a szőlősorok között, bevallom, olyan volt, akárha valami útra kanyarodtam volna rá, és élvezet volt emelgetni a homoktól elnehezült bakancsot, érezni a komoly, súlyos léptekeket. A szilvafák előtt egy tekerős kút van, körülötte apró nyomokat találtunk, ha nem rókától, valami apró kutyától lehetek. A szilvafákig is elkigyózott a megannyi lábnyom. A szilvafáktól, megkerülve őket, egészen a Holt-Tisza egyik ívéig látni, ha nagyon akarja az ember, tán még az örömükben fickándozó sügéreket is fölfedezheti a sápadt vízben.

Imre azt állítja, akkor, ott mondta először, hogy nincs ebben a világban jó és rossz külön, nincsenek jó által teremtdőtt dolgok vagy rossz által létrejötték: és tévedés azt gondolni egyes állatokról, mondjuk a légyről, hogy azokat az ördög hozta volna létre. Az ördög, akiről nem sokkal ezután, már ott kinyilatkoztatta, nincs, mert a gonosz is jó, mikor elviszi magával a szennyves lelkeket a pokolba.

Úgy mesélte, ott, a mézgás oldalú szilvafák között értett meg sok egyebet is, például akkor, mikor az arcukba vágta a szél a homokot, mert fölismerte a szelket, és eldadogta neki, hogy: ismerlek, te vagy az a szél, aki az erőművet hajtod, de most elviszed a szőlőről azt a kevéske homokot is. Végül, Pista bácsi szerint, megszorította az ő, a Pista bácsi vállát, egyszerű ez, sottogta, ki kell mondani: ugyanaz a nap érleli a kendert, s porlasztja el a kötelet. Hidd el, mondta ekkor neki, az a tudás, ami most épít, romba fog dönteni, és legjobb, ha mindennek a barátja leszel, ami létezik, de nem utolsósorban ellensége is.

Avarka Klára ügyében sok tanulság rejlik. Nekem személyesen. Fölnyílt bennem egy szem, félig legalább kilátok a csipa mögül... Ha a látásról szólva a kismacskáknál maradok még mindig, miért ne tenném. Nem lehet száanalom nélkül elképzelni egy kínlódva szakadó szemet, benne van a kezemben a mozdulat, az inger a föltépésre, ahogy egy seb mellett is arra áll az ember keze, szinte elképzelem, magától akadt a köröm a varratba. Aki félig nyílt szemet lát, ilyesmit érez, az én eszem szerint, vagy valami hasonló; kihasítaná, de nem segítségképpen, inkább kegyetlenségből...

Hiába hallgattam volna eddig az ég zenéjét, hiába sikerült volna összecsorgatnom, mit énekelnek a számok, hiába summáztam volna könnyedén végül az összeget, mikor visszafelé ketyegett bennem a hála vekkere, és csak a kín volt pozitív szám, csak a szenvedést éreztem valóságosnak, az öröm megmaradt sóványan, fakón, a nullán eminnen. Nem vagyok ezzel egyedül.

Sokan rájöttek erre, mikor utolérték maguk, ezen az ügynön hívva meg...

Avarka Klára a szomszéd faluba járt ki egy Csongrád nevű városból tanítani,

ott vitte az első-második osztályokat, lelketlenül, de becsülettel, olyan szürkén, hogy senkinek sem volt baja vele. Szavára a keveset értők azért nem adtak, mert azt tartották, annak ad mindig igazat, akivel éppen beszél. Az eszesebbje meg azért nem kedvelte, mert folyton érezte hangjában azt a finom gúnyt, amiért társaságban nem illik megharagudni, sőt, ugye, fölemlgetni sem szokás az efféle meghatározhatatlan apróságokat. A vallomásokban azt olvastam, hogy csak egyfajta furcsa, logikátlan egyenességért lehetett szeretni, ha lehet egyáltalán azért szeretni valakit, hogy kedvesebben beszél ismerőseiről, jobb színben tünteti föl őket a hátuk mögött, mint a szemükben. És Avarka Klára mindezt önmarcangoló következetességgel tette, lépten-nyomon ellenségének dicsérve az éppen jelen nem lévőket. Persze lehet, hogy csak utólag, az események után kaptak mindezek különös fényt, és csak ezek után állítják a tanári korból többen, hogy ők sokszor elgondolkodtak, becsüli-e egyáltalán Avarka Klára, nézi-e valamibe társas kapcsolatait.

Aztán egyszerre megkattant, ahogyan Felgyőn mondták, megkeseredett benne a lélek. Egy nap nem a szokásos szoknyájában jelent meg, egy földig érő csuhában kezdett el a temető rogyadozó kapujában valami idegen nyelven, mint később kiderült, természetesen héberül prédikálni, és gölődin szemű angyalokat rajzolt krétával a temető felé vezető út aszfaltjára... Ebben a temetőkapuban is jártam. A „Feltámadunk” fölírat állványzata be van dőlve a temető felé. A forrasztott betűket a szentlélek tartja, a helyiek szerint is, ezért senki sem gondolja, hogy ellopta volna valaki a hiányzó t-betűt. Eltűnt, mondják, leesett. A lábamon még ott volt a szőlő homokja, és minduntalan nyomot hagytam azon az aszfalton. Akármeddig jártam körbe-körbe, fogott a cipőm. Eszembe jutott, hogy ezzel az erővel akár újrarajzolhatnám azokat az angyalokat, jó nagyban, hogy gölődin szemeik egy repülőről nézve legyenek olyanok, mint addig ember léptékből voltak. Vicces ötlet: naszkaangyalok... Ha Avarka egy kicsit hangesőbb lett volna addig, talán föl sem tűnik senkinek, ha van mindenkihez egy igazán jó vagy rossz szava, akkor némi rosszallással ugyan, de talán ráhagyták volna; minden baj esetén akadnak pártfogók.

Talán nem mellékes, hogy Imrén, aki ekkor éppen Rómába szállított egy nagyobb adag csiperkét, ezen a napon ellenállhatatlan fáradtság vett erőt, amit csak az Úr nevének folyamatos ismétlésével tudott valamelyest elhessegetni, de így is kénytelen volt egy Velence melletti parkolóban pihenőt tartani.

Avarka Klára akár élete végéig is fúrhatott-faraghatott volna. A baj abból fakadt először, hogy kicsapta a gyerekeket az utcára. Majd azt az igen szigorú rendeletet hozta, hogy mindegyik azt csinál, amit akar, hiszen az emberi lélek szabad, neki se joga, se ereje ezt a hihetetlen erőt kordában tartani. Aki mégis tanulni, épülni akar, megrontva ezzel lelke üdvét és frissességét, összemaszatolva a hibátlan tisztaságot, az megteheti, de ő ebben, már elnézést, nem segít. A lányok java sírva, a fiúk nevetve távozott haza, megértvén, itt a helyzet már nem javul, napközi nem lesz.

Egy kis irgumburgummal ez még le lett volna zárva, mi van magával, Klárika, menjen haza pihenni, maximum ennyi; ez többet elő ne forduljon. De Avarka Klára szülői értekezletet hívott össze harmadnapra.

Azt megint nem hagyhatom el, hogy Imre ezen a délutánon a Földközi-ten-

ger partján álldogált éppen, és a selymesen hullámzó tengert bámulta, a befoghatatlannak tűnő végtelent, aminek, mint mondta, mindent el lehetne hinni, ha csalfa görbesége el nem árulná, hogy hazudik. Saját állítása szerint ekkor a vállára szállt egy galamb, és az égből hallatszott valami, de a tenger morajlásától nem lehetett érteni, mi.

Avarka Klára felszólította a szülőket, még a nap folyamán tartsanak bűnbánatot, később azt kérte, nem kis megdöbbenést váltva ki ezzel, nyújtsák föl azok a kezüket, akik szeretnének megint alsósok lenni. Na, bátran, kedves apukák, anyukák, magasba a kart, aki nekiindulna megint. Avarka legnagyobb pechjére senki sem nyújtotta föl a kezét, pechjére, mondom, mert akkor talán elgondolkodott volna, folytassa-e, így viszont nem teketóriázott, ide tessék rám figyelni, nagyon fontosat kérdezek, kezdte a végső levezetését, miért születik minden? Körbenézett, hátha válaszolni akar valaki, persze nem akart, hát, hogy elpusztuljon, kiáltotta, igen, azért: szemünk láttára zajlik, kedves szülők, a folyamatos temetési menet, és maguk ennek ellenére fölvették, sőt fölveszik a mézesmadzagot.

Ekkor már torkaszakadtából üvöltött. Belemennek a folytatás gyalázatába, pedig, mikor azt kérdeztem maguktól, hogy még egyszer hajlandóak lennének-e megtapasztalni ugyanazt, akkor csak lapultak, hát ezért mondom: kérjenek bocsánatot gyermekeiktől, meséljék el nekik, csak a maguk hasznára szülték őket, hogy bearanyozzák azt, amit bearanyozni egyébként csak ekkora áldozattal lehet...

Országos botrányról ezek alapján szó sem lett volna. Avarka Klára megúsza volna mindezt egy fegyelmmel, egy kirúgással, gúnnyal, megvetéssel: de csak otthon, a felgyői busz közelében, nem másutt. A sors azonban nem így akarta. Éppen a negyedik napon, az azóta legendássá vált szülői értekezlet után egy nappal, mikor Imre is hazaérkezett, pattant ki az, ami már régóta lappangott szerte az országban, fiatal házások ezrei lelkében végzett orvosolhatatlan pusztítást. Véleményem szerint Avarka Klárában is, nem utolsósorban. A fővárosi pletykasajtó valahonnan szagot kapott: először egy esti tévéműsor szellőztette meg óvatosan, de aztán valamennyi teli torokból üvölteni kezdte a hírt. Avarka Klára nagy port kavart beszédét ugyan csak hetek múlva hozták kapcsolatba a történetekkel, de ez most már édes mindegy, hiszen lényegtelen, mikorra lett ő az egész jelenség elindítója, közepe, veleje, bűnbakja, és az is az, hogy csak egy apróságon múltott. Valamelyik szülőnek megint gyomrába ment az ideg attól a megszállott hangtól, azoktól a félelmetes, vibráló szemektől, a testtől szinte elszakadtan gesztikuláló karoktól: mindattól, amit a szülői értekezleten látott, és eszébe jutott Avarka Klára hasonlata a vágóhíd barmairól, és az is, hogy a pusztulásnak szülni az elképzelhető legnagyobb bűn.

...Hazatérve az volt a véleményem, hogy Csongrád és Felgyő békés szőlőtermő vidék, és *eddig* akkor sem történt semmi arrafelé, ha mégis. A Körösök dereka ott adja meg magát halkan, láttam, a nyárfák oldalában meg rajpszögek vannak, és a letépett hirdetések papírsarkai.

Csupa himlő mindenén.

Karcsi olvasta, hogy a reggel, valami helyi írás szerint, ebbe a városba a Holt-Tisza felől érkezik, és először a folyton álmos Csuka csárdát ébreszti. Aztán, ha nagy nehezen végzett, és megjelennek a tépett parton a horgászok, elindul to-

vább, a belváros komoly parkjai felé, a gimnázium mellett vesz egy éles jobbra kanyart, és a Körös-torokban fulladozva, duzzogva nappallá alakul...

Avarka Klára fölfüggesztése után, amit a szülői értekezletnek köszönhetett, élte tovább ócska életét, majdhogynem szánt szándékkal nem cselekedve semmit, aminek legalább mondvacsinált jelentősége van. Járt ugyan a helyi tánckar székhelyére takarítani, és ennek az erősödő csapatnak az óvodás utánpótlását istápolta is, de csak úgy takarított, hogy állandó álmoság lepte be a táncházat, s állítólag a gyerekekre is úgy vigyázott, mintha birkák lennének. Terelgette őket, szét ne szaladjanak, de napokig nem nézett egynek sem a szemébe.

Imre szerint akkoriban változott meg az életük. Nem feküdtek többé egy ágyba, meztelenségüket sem fedték föl többé egymásnak. Imre addigi bűneikért hibátlan nőstény kecskéket áldozott, kezét az állat fejére tette, és ott áldozta föl, ahol az égő áldozatot mutatta be addig. Ujjára vett egy kis vért, és az égő áldozatot hátul a műhelye mellett kialakított oltárra kente, aztán az egész vért az oltár lábához öntötte. Kiválasztotta az egész háját, amint azt közösségi áldozat bemutatásakor itt, a Társaságban is szoktuk, és elégette az oltáron, hogy elnyerje a megbékélés illatát.

Állítólag a műhelyétől balra, egy fakerítés mögött hosszú, alacsony kutyák vonyítottak folyamatosan.

Avarka Klára nem is örült, nem is haragudott ezért, éppen úgy viszonyult hozzá, mint bármi máshoz, arcán a semmi szomorú vigyorával vette tudomásul akár a tévéseket, a rendőröket, az egész hajcihőt, a számára addig ismeretlen Társaság föltűnését, és tulajdonképpen védekezni sem próbált, mikor az állami televízió esti vitaműsorában fejére olvasták, amitől, mint mondtam, minden bizonynyal ő is szenvedett: hogy behegedt a magyar anyák méhe, és ezt a borzasztó átkot csak egy ilyen istentelen, ördögi erőktől megszállott (az égből jött hébertudás döntő bizonyíték lett) lény miatt küldhette szeretett nemzetünkre a Teremtő.

Utolértem magam. A beszédben az van, ami éppen.

Magam alatt ászok, talán komoly bajom is lehet belőle, amiért ilyen sokat kíváncsiskodtam a föld zenéjéről... Mint egy csirizes háló, rám ragadtak azok a hangok, el is képzelem, hogy himlős vagyok tőlük, éppen úgy, mint a környék, ahonnan az egész indult, ahonnan pontonként, nincs rá jobb szó, elfertőződött minden. Nem bennem, hanem rajtam van minden, és most én vagyok a himlőgóc. Ha van a himlőnek ilyene egyáltalán...

A múlt héten még egyszer behívattam idősebb Avarka Istvánt, mert úgy szeretem hallgatni, amikor mesél. Föltűnő lettem vele, sajnos. Először csak buzgóságomon mulattak, de később fölerősödtek a gyanúsítgatások. Karcsi egészen komolyan megfeddett. Meglepő, de mégsem érzek félelmet, pedig van mit vesztenem... Csak bámulom a szülészet égisz falát szemben, hagyom, hogy szétfolyjon bennem a tudatlanság nyugalma: először az állítólagos bűn illan ki belőlem, ami az enyém, aztán akár egy kosár, kiürül az egész fejem. Semmi nem vigasztal, ami eddig, ott van például az udvar, a mozdulatlan fenyők, a dió: hidegen hagy, hűl minden itt, nem bírok el tudást, na és, az ülepem után sem, mint eddig, éppen olyan gyorsan visszaáll minden, akárha mások időztek volna ott helyettem; még a nevem ügyére is nevetve, komolyan mondom, megvetéssel

gondolok, amit sohasem hittem volna eddig. Csak azt figyelem, hogy van egy lyuk a szüléset tűzfalán, egy vékony, szürke cső jön ki rajta, eddig észre sem vettem, s néha szivárogni kezd valami folyadék, mintha egy gyerek hánya volt volna le az előkéjét, foltot hagy a kőporon...

Belefér ebbe a pazarló világba minden; hogy fölemel, hogy elveszít majd.

Avarka Pista bácsi a csillagok zenéjéről mesélt a kihallgatáson. Annyit hallgatja, hogy aranyere van már a sok üléstől ott a hidegben. Nincs mit tenni, mondta, mert ha az ember egy nagyon fontos részletről lemarad, még annyira sem értheti meg a többit, amennyire halandó számára engedélyezett megérteni az ilyesmit. Felesége ott ül a jobbán, és hallgatja ezt az önkívületi dudorászást, ahogy a hangok még mint számok becsúsznak férjeura torkába, ott kaparnak egy kicsit, majd gyönyörű dallamként távoznak onnan. A száj nem mozdul, csak az akkordokká összeálló hangzat (igen, több hang egyszerre) bűg kifelé fájdalomosan az öreg torkon. Avarkánénak lassan személyes ismerőse lesz Szent Péter és az összes arkangyalok, a szárnyak fényes suhogását már igen jól ismeri, néha férjével az utcán fölfedezni vélik ezt vagy azt az angyalt valami halandóban, egyszóval olyan szépen élnek, mintha már meghaltak volna. Persze nagyon köszönik Imrének ezt az adományt, és ha végre tisztázódik minden, s kijöhet innen, illetve nem az, hogy kijöhet, nem így akarta ő mondani, szóval, ha majd haza szeretne jönni, helyesbített, akkor legyen szíves átadni, otthon minden eddiginél nagyobb szeretettel várják őt, és nem csak ők ketten, hanem lassan már egész tömegek.

Avarka Klárát nem hallgathatom ki egyedül. Azt mondják, fő gyanúsított, ezért csak Karcival mehetek be hozzá, akit Avarka előtt is Tiszteletes Úrnak kell szólítanom. A hiúságom duzzog, minek is tagadnám: egy gyanúsított előtt megalázkodni, mennyire rombolja ez a tekintélyt, erre nem gondolnak, csak hogy fő gyanúsított, kulcsfigura. Az ugyan igaz, hogy miközben Imre népszerűsége nőttön nő, és lassan nem lehet nem észrevenni, hogy titokban elszóródott tudásának magjai kikeltek, úgy az Avarkáé, mondhatni párhuzamosan, csökken. Erre a névre, Avarka Klára, csak említeni kell, kisebb utcák telnek meg néppel, ha véletlenül valami újabb híresztelés kap szárnyra, egy szó elég, egy jel, egy merészebben egy helyre igazított tekintet. A Társaság kénytelen-kelletlen figyeli a teljes pletykasajtót, már a nevét sem lehet leírni: egy firkász miatt nem mehet minden másnap utcára az egész rohamrendőrség. Különben, úgy veszem észre, semmit sem teszünk ez ellen. Kinek a dolga lenne, ha nem a Társaságé, hogy valamikézt javítson Avarka Klára helyzetén? Jelenleg nem is őrizzük, hanem gyakorlatilag védjük: amint elengednénk, egy emberként taposná el a fölháborodott tömeg.

Azért most szöveget ütöttem a saját fejembe. Biztosan így van ez? Eltaposnák? Virágzik a megbocsátás-üzem, mint tán még sosem. Én is fölhívtam azt a csak mobiltelefonról hívható számot, ami az Avarka Klára iránt érzett gyűlöletem után lelkemben maradt bűnt segít Jézus Krisztus erejével megbocsáttatni, percenként háromszázhatvan forintért. Nem mindenki haragszik itt, lennie kell rájongótábornak is, kis gyülekezeteknek, amikben őskeresztényi módra működik, forr a hit, és Avarka Klára szerepét másképp látják a mostani, ahogy emlegetni

szokás, *áldatlan* helyzet kialakulásában. Imre felesége, mondják. Azt hirdeti, amit az ura, csak tesz is valamit. Vannak ilyen radikálisok biztosan, sőt, mintha már hallottam volna is róluk, emlékeznek, valaki azt állította: szerte a városban ezt beszélik, szóval mintha így lenne, úgy tudok róla, és csak annyira nem vagyok biztos benne, mint az ellenkezőjében; végül: ismerni nem ismerek semmit, de akárhogy is, az biztos, nem csak én logikáztam ki itt az egészet.

Őszintén szólva, a végítéletig is kutakodhatnék, már néhány évvel ezelőtről sem tudnék semmi érdemlegeset elmondani. Tény, hogy Imre is azzal a nyugalommal tengette napjait, mint amivel mindnyájan, ha nem mozdul a sors mérlege. Kijárt éppen apósával a szőlőbe, ami elég volt ahhoz, az öreg azt tartsa róla, jó ember, azon a szőlőtermő vidéken, állítólag, ennyi éppen elég, valaki szeressen egy kicsit pihenés gyanánt kacsolni. Néha, ünnepi alkalmakkor beivott ugyan ő is, mint bárki más, de ez is csak olyan helyeken fordult elő, és csak akkor, mikor éppen az ellenkezője lett volna föltűnő. Színtelen volt Imre is: ne csak Avarka Kláráról legyen elmondva mindez.

És a továbbiakban is akad történetükben hasonlóság.

Mert az, hogy egy céges díszvacsorán, mikor a teljes vezetőség jelenlétében éppen a folyamatos csiperkeszállításról készült megállapodást ünnepelték, Imre fölkelt a vacsora mellől, levette felsőruháját: legföljebb csak meglepetést okozott volna. Álmában sem titulálta azt ott senki égi jelnek, mint amivé később dagadt. Még akkor sem gondoltak a többiek hasonlót sem, mikor Imre fogott egy vászonkendőt, maga elé kötötte, kerített egy mosdótálat is hirtelen, és öblögetni kezdte megrökönyödött kollégái lábát. Hogy mennyire nem? Amikor a döbbsz csendben Imre bejelentette, hogy most ők, kiknek a lábát kedvesen megmosta, ennek okát még nem érthetik, de nyugodjanak meg, később majd megértik; akkor a legnagyobb nyugalommal rögvest ráhagyták.

Majd meg, Imre, bólogattak, ha mondd.

...A hetedik ajtó, az öltöző felől indulva harminchárom lépés, egy vaskos ráccsal védett bejárat: a raktár, ott őrzik ezt a kendőt és a mosdótálat, iskolakék szekrények sorakoznak ott is, mint mindenütt az épületben, egyszer beléphettem, egyszer mindössze, de akkor láttam a színhely fotóit is, ijesztően fekete-fehér képek, a nyomozás alatt fölrajzolt krétacsíkok, akárha tetem vonalait rajzolták volna föl, át-átszelik azt a bizonyos ebédlőt, ahol mindez történt, a lábmosás; teljesen belém ivódtak azok a képek, olyan élesek rajtuk a kontúrok, és mégis mintha nagyon régen készültek volna már, egy vadonatúj fölvétel valami ősrégiről...

A későbbiekben sem sejtettek volna semmit Imre munkatársai, ha nem jönnek az égi jelek, és ezek hatására egy elmésebb sofőrnek föl nem rémlik néhány mondat, ha föl nem idézi a tohonya gépkocsivezető azt, amit állítólag Imre mondott, hogy akárhogy vitézkedik is, mármint ő, a gépkocsivezető, csak félénk, gyarló ember marad, és a teljes világosságot, ami voltaképp neki úgysem volna jó, fölöslegesen kergetnie. Bizony, talán ha ez a sofőr a televízió egyik oknyomozó riportjában nem idézi föl azt a néhány mondatot, amit, ismétlem, állítólag Imre mondott, és nem teszi hozzá azt, hogy Imre, állítása szerint, azért mosta meg a lábuk, mert ezzel akarta bemutatni, hogy ő ugyan fölöttük van, de nem kisebb a szolgálta az úrnál, még annál az úrnál sem, akinél pedig, minden bizonnyal, mindenki kisebb; akkor nehe-

zen hozhatták volna a sok megmagyarázhatatlan eseménnyel összefüggésbe őt, és talán még a föld és ég zenéjének tudása is csak egy esti hírecske maradt volna, egy kurta bejátszás valamelyik kereskedelmi csatornán, egy megszállott bélyeggyűjtő és egy kerges lelkű hullóidomár között.

Karcsival megyünk tehát Avarka Klárához, sértett önérzetem azzal igyekeznék megnyugtatóni, hogy olyan erős hatása is lehet, amit egy magamfajta, egyszerű ember nem bír el. Mindenesetre, ha így kell, mit tehetnék, így lesz, úgy sem szeretem azt a, nem tudom másképpen nevezni: semmit, ami Avarka Klára szeméből árad.

Avarka persze egyáltalán nem mond és nem tesz újat, sugárzik belőle az a bizonyos „semmi”: mostanában még ártatlanságát sem hangoztatja. Csak az általa kiötlött „előre kapott büntetés” fáj neki, az is úgy, mintha valamicske jutalom is lenne benne. Nem lehet ezt, nagyon nehéz türelemmel bírni. Ilyen hangon nem beszél egy józan belátású ember, ebben a hangban egyszerűen *tényleg* van valami rémületes, amitől egészen úgy tűnik, Avarka minden elképzelhetőn túl van.

De semmit sem akar.

Nehezen türtőztetem magam, lobog bennem a vér... A szülészeti osztály tűzfalán ott a hányásnyom, szemem sarkából látom. Oda-odaszáradnak darabok a kifröccsent anyagból: erőnek erejével vastagodik, gyarapodik a mészkő; valami megállíthatatlanul folyik... Nézem ezt a törékeny, fakó nőt, egy az utcán futkározó megannyi középkorú nő közül, valamitől mégis furcsa. Eddig sem tudtam, most sem tudom eldönteni, mi lehet az oka, talán a tenni akarás hiányzik belőle, amit a halál félelme mindenkiben mozgat, vagy akiben nem, abban a mámor folyamatos habzsolását erősíti. Mindezekről egy ideje, Imre megismerése óta azt hittem, belőlem is hiányoznak... Ismét fröcskölni kezd a cső a tűzfalon: a foltokon újabb foltok vastagodnak... Avarka Klárát nézve hajlok rá, hazugság, önáltatás volt ez, meglehet, ezt *akartam* eddig, el szerettem volna magammal hitetni, hogy már *tényleg* nem rettegek.

Karcsi odalép Avarkához, és fölemeli a fejét.

Magához beszélünk, őrizetes!

És mit mondanak, kérdezi fojtottan, de nem szenvtelenül. Ott a semmi a hangjában, amihez foghatót még nem hallottam.

Itt az ideje, hogy mindent elmondjon, üvölt föl Karcsi a szokásos vallatós hangján, de most van benne egy sokkal mélyebbről jövő harag is... A kintről beszűrőmlő hangok újra elterelnek, gyöngülők, és odakünn is elhalkul minden, a hányás szinte szót kér magának, olyan határozottan áll el egy pillanatra; alig él, keserves hallgatással egy csöppet kierőltet a vezeték...

Avarka azzal kezdi megint, hogy mit sem tud, de némi hezitálás után (Karcsi hatalmasat vág ököllel az arcába) azt kérdezi, szerintünk kell-e az örökké élő léleknek test, szóval van-e a mennyországban megtestesülés, gyomor, genitáliák, mert szerinte nincs, minek lenne. És ha nincs, folytatja, akkor például van-e vajon a léleknek kora ott fenn, aggastyán-e vagy tapasztalatlan csitri, mert nem mindegy, hiszen, ha ott nem telik az idő, akkor a lélek az idők végezetéig az lesz, ami. No és emlékszik-e a lélek, mert ha emlékszik, az elég nagy baj, mert az fáj, de ha nem, az

is, akkor meg mitől *valaki* a lélek, miért nem inkább *valami*. Mintha halványan elmosolyodna, innen, mondja, nem akarom ragozni tovább, akárha még egyszer halvány mosoly futna végig az arcán, mikor látja összeérni bennünk a hallottakat... A csőre egy galamb száll, nem lehet nem kinézni rá, alig bír megkapaszkodni a röviden kiálló végben, kapadozik, nem akar új helyet magának; métereket esik, mielőtt repülni kezdene... Karcsi hatalmasat üt Avarka Klára arcába megint, és lefogja az asztallapra, csináld te is, üvölt rám, és egy tűt ad a kezembe, hogy szúrjam át vele a szájüreget, ki tudjon szellőzni ez a sok mocskosság. Belobban bennem az a hatalmas, eddig fojtott lánggal égő harag, aminek nagyságáról sejtetem sem volt, elborulok: akárha egy papírfalat döntene át az ár, rugdosni kezdem Avarka Klára veséjét, de a gyomromban helyett, hogy a rengeteg kitaszított dühnek, aljas erőnek a helyén némi üres megnyugvás keletkezne, erőre kap egy újabb hullám: minél többet adok ki belőle, annál inkább növekszik, és már lassan fojtogat, egész lényem elborítja, de rúgok, rúgok, nem bírom abbahagyni. Aztán eltűnik a világ; *ugyanaz* lesz körbe minden.

Egy véget nem érő szülészet véget nem érő tűzfala.

Idegi alapon fognak leszázalékolni, büntetésem, mondják, mindössze annyi, hogy a Társaság tagjainak otthonát, ahol a hozzám hasonló betegeket tartják, őrizet nélkül többé el nem hagyhatom. Karcsit lefokozták, minden keresztjét elvesztette: kapott még egy esélyt.

A raktárajtó előtt, az ajtó mögötti kék szekrényekre gondolva meg merem kockáztatni a kérést: mielőtt kipakolnék kék szekrényemből, hadd mehessek be Imréhez. Meglehet, azért engedik meg, mert olyan tolatkodó, olyannyira fölháborító ez a kérdés, hogy nem lehet sejteni mögötte semmit. De talán annak is köszönhető, hogy teljes gőzzel dolgozik a Társaság a tegnapi esti mannaeső magyarázatán. Nincs ügynök, aki ne lenne berendelve. Szinte hallható az agyak csikorgása, persze igen nehezen megy, szinte lehetetlen egy országos gyűmölcsösöt valahogy *ésszerűen* megmagyarázni.

Reggel azt vallottam, nem vettem észre, hogy elkezdtem visszavenni mindent.

Számomra nem tűnt úgy, mintha átfolytam volna, igen, egyenesen átcsurogtam volna Avarka Klarába, elutasítottam, hogy úgy ömlöttem volna oda, mint a saját tükörképembe, akárha teljesen belé kerültem volna, *át*. Azt mondtam, nem tudom megcsalni magam: nem néztem vissza magamra. A vallató, ez a teljesen idegen férfi azt állította, hogy a fölvételen pedig világosan látszik, így volt, tapintható a pillanat, amikor valahonnan a legporosabb, legjáratlanabb zugaimból föllobban a félelem, s ezért ráerősítek: odatartom magam önmagam ütései elé, behajolok, hogy elérjem azt a pontot, ahol már annyira fáj, hogy minden pillanatban elájulok; de aztán rögtön föl is locsol az önmagam ellen sistergő gyűlölet.

Ráztam a fejem, nem tudom, ezt honnan veszi.

Erre elindította a fölvételt. Dögölj meg, üvöltöm rajta, dögölj meg, dögölj meg, és háromszor átszúrom a tűt Avarka arcán. Ömleni kezd számban a vér, és hátra esek a rémülettől, Úristen, kiáltom, megfulladok, de ahogy ki tudom köpni a nagyját, megint támadásba lendülök, hallatszik, amint csontot talál a tű. Nincsen szó a tekintetemre. Szememből teljesen eltűnik a bogár, amikor észre-

veszem, kiment a helyéből az állam. Úgy látszik, mintha a reccsenésből venném észre, mi történt. Üvöltő rettegéssel kapok az arcomhoz.

Ne higgyem, hogy ennyivel megúsztam, mondja, mikor kienged.

Nem hittem, felelem, de nem tudok önnek semmi egyebet mondani, mint hogy nem tudom megcsalni magam...

...Meg hogy nem nézett vissza magára.

Úgy van, felelem.

Imrével és velem a kutya se vergődik, ettől talán túlságosan is megnyugszom, elengedem magam, és ahogy azelőtt, mit sem törődök a kamerákkal. Imre azt mondja, nincs szükségem a tudásra, mert beszennyezi a lelkemet, ha felszínre kerül, ha összeérik. Mondjuk, teszi hozzá, úgy tűnik, egyelőre nincs ilyen veszély, de azért ne higgyem, hogy nincs minden eleve bennem. Ugyanúgy bennem van, mint ahogy az általam gyűlölködő csodálattal szemlélt Avarka Klárában. Egyszerre megmagyarázhatatlan hirtelenséggel üvölni kezd, hogy rájöhettem volna már, miért utálom őt!

A megkísértés, kezdem el, ott van a... de elakadok, nem értem, miért mondom ezt, és azt végképp nem, Imre miért bólint, miért tesz úgy, mintha megindulna fejében az egész. Fegyveresek rontanak be, a Társaság közlegényei, akiket még én is ugráltattam nemrég, fölemelnek, és rángatnak kifelé. Egy pontból indulva elmegy a látásom, elmúlik, mint valami fájdalom. Folyni kezd, fölhasad valami ismerős szöveg bennem, *nem tudjátok, hogy a pályán*. Nem lehet igaz, hogy nem látok, gondolom, ilyen nincs. Próbálom elnyomni a szöveget, rendbe szedni magam, *küzdök mind futnak ugyan*. Míg meg nem érzem, hogy Imre belém kapaszkodik, nem szólalok meg. A vakságban nincs is, habogok neki, ő meg közben szorítja a nyakam, megpróbál visszatartani. Ezalatt ömlik, szakad bennem a szöveg, *de a díjat csak egy nyeri el*. Itt nincs is, próbálom elkezdni megint, *úgy fussatok, hogy...* sötét, nyögöm ki, éppen mire letépik a kezét. Ha Imre keze volt az, egyáltalán.

Találkozás

*Pedig akárhol megjelenhetnél nekem:
akárhol köszönnél rám, én örvidenek.
Ha nem akarsz a lakásomba jönni
(bár lásd be, az lenne az igazi:
mégiscsak itt vagyok otthon,
itt ismerem a tárgyak illatát,
itt kérlelhetem őket, legyenek türelemmel,
ha mostanig nem jöttél, éppen az a nagyszerű, a kivételes,
hogy most mégiscsak itt ülsz velem szemben),
de ha nem akarod, mondom,
akkor legyen például a buszon,
compostati-mi biletul, vā rog,
kérek éppen valakit,
és amikor venném vissza a jegyemet,
akkor megérinted a vállam,
én meglepetten fordulok hátra,
rád ismerek...
Tovább nem tudom, de biztos rád ismernék.
Vagy lehetne a könyvüzletben,
miközben a különböző köteteket nézegetem,
s azon töprengök, mire adjak ki és mennyit.
Vagy a kocsmában, ahol egy furcsa mosolyú,
villanó tekintetű lánynak udvarolok éppen,
forralt bort iszunk vagy sört,
mindegy, végül is.*

A csipkebokor rég kiment a divatból.

Lehetőségek

*Ha például kilépnék az erkélyről
egy délután vagy inkább egy éjszaka,
gondolatban elbúcsúznék mindenkitől, akitől el kell búcsúznom,
akiket szerettem és akik szerettek,
szóval csak könnyedén kilépnék,
száguldanék lefelé,
már bánnám is, hogy ilyen hülyeséget csináltam,
és akkor hirtelen visszarántanál.*

*Vagy nem tudom,
csak úgy sorolom a lehetőségeket,
igazán annyi van,
például ha nemcsak azzal élhetnék, akit szeretek,
hanem azzal is, akibe szerelmes vagyok.*

*Vagy – megint csak kapásból – ha délután megéreztem volna,
hogy estére nagyanyám meghal,
és rögtön hozzá szaladok.
Vagy ha már nem érzem meg – tőled sem lehet lehetetlent kívánni ugyebár –,
akkor ne nyomasszon, hogy valamiért – de miért? – nem szaladtam azonnal oda.*

*Vagy – szintén csak úgy, eljátszogatva a gondolattal –
ha atomháború törne ki,
mert sem egyik, sem másik nagyhatalom nem hagyná a magáét,
az egész emberiség elpusztulna,
nők, férfiak, öregek, gyerekek,
mind, egytől egyig,
és én életben maradnék.*

Akkor, talán.

De addig?

Dobálódunk súlytalanul

(Kilencedik levél)

*Mert aminek önmagamát mostanáig
hittem nincs többé és aminek te
magadat az sincs már soha soha
többé lassan szétgurult elrob-
bant semmivé fozzlott mindaz
ami voltunk voltam ami voltál
ami tíz évvel ezelőtt lehettem
lehattunk még és már nem féle-
lem nem iszonyú riadtság fog
el hanem egykedvű belenyugvás
mert tudjuk nem folytathatom
folytathatod ugyanott nem
folytathatnók ugyanott ahol
évekkel ezelőtt abbamaradt
s mert minden eligazító jelzés
minden irányító tájékoztatás
nélkül haladnak tovább immár
két irányba életeink – és
ezt felmérni és ezzel számot
vetni kell – és bólogatás
és pislogás fészkelődés meg
torokköszöriülés következhet
csupán már nem egyetértés*

*imbolyog körülöttünk és velünk
a világ mint egy lazán kikötött
léghajó s mi külön-külön dobáló-
dunk benne súlytalanul*

Hogy menjen hogy ne is

(Tizenötödik levél)

hogy rosszkor jött hogy nem
érti mit is kereshet itt mit
is akarhat itt hogy miért
nem küldi el miért nem mondja
hogy ne jöjjön hogy ne zaklassa
hagyja békén mert nem akarja
látni mert épp elég volt
elég napról napra percről
percre annyi ideig hogy
miért nem mondja hogy menj
hogy ne is lássalak hogy ne is
tudjalak többé pedig szemében
ott csillog a vágy rárohanni
egyszer kikaparni megkaparni
tíz körömmel az arcot az
arcát melyet valaha képes
volt simogatásaival az
ujjbegy apró érintéseivel
illetgetni és hogy menjen
jaj ne is lássa s mint amikor
egyszeriben mindent elsöpörne
egy hirtelen ijedelem úgy
szusszanna fel ha megfordult
ha elment ha becsukta maga
mögött az ajtót s távolodjon
egyre távolodjék megszokott
helyeik színtereiről távolodjék
a háztól az utcától stoppoljon
el a városból az országból
hogy ne is tudja hogy ne is
tudhassa többé hogy volt hogy

csak bátorság kellett volna csak
erős elhatározás ott az előtér
futószőnyegének mintázatán állva
csak bátorság kellett volna de csak
kezét szívéhez kapva némán össze-
rezzent

Egyre üresebben kongnak egyre

(Tizenhetedik levél)

már nem megvetés már nem félelem
csak beteges cselekvőképtelenség
és oktalan meghunyászkodás
a kérlelhetetlen újat akarásban
a kérlelhetetlen zavar zavarodottság
vészjósló jelei s a késztetés hogy
kíméletlenül szétrombolja ellenállása
szánalmasan apró jeleit is még
mielőtt megnőnének szívós ellent-
mondásokká beteges makacssággá
dagadnának szétdobni titokzatossága
pozícióit s odamondani fejéhez
vágni szemébe fordítani hogy
kétes kalandot óhajt csupán a
változtatás könnyelmű kísérletének
elbűvölő valószerűtlensége élteti
csupán a kezdődő epilógus
boldogsága s hogy ekképp
eljátsszák játszhatják rendre
mind azt a csekélyke esélyt is
ami még találkozásukkal számukra
megadatott s nem marad más csak
a megismételhetetlenül sivár
visszalépés a tervezetlen meg-
hátrálás a hazabotorkálás
megalázottsága és az egyre
üresebben kongó mondataik
s hogy mégis egyre kétségbe-
esettebben ömlik belőlük a szó
és mint gipszfigurákra oltalmazó
por telepszik vastagon mondataikra
belepi valaminek a jelenléte amely
sehogy sem lesz képes őket
egyetartani majd

Szávó udvara

Vasárnap reggel Ilke néni kiáltozására ébredtem. A kertben állt, a virágok között, és azt hajtogatta, hogy meg fog halni. Mindenki meg fog halni, drága Ilke néni, gondoltam, és kinyitottam az ablakot. Az arcomba ömlött a meleg.

Huszonnégy éve nem aludtam ebben a házban. Senki sem lakott itt, mióta elköltöztünk. Az utcai akácokat kivágták, csemetéket ültettek a helyükre. Mintha a fákkal együtt az épület is összement volna, legalábbis úgy éreztem, amikor előző este megláttam a házat.

A szobám falát rég megszűnt együttesek fotói díszítették, King Crimson, Yes, Jethro Tull, a vakolat itt-ott lehullott, a Mecalor 629-es olajkályha csöve kifordult a falból. Állítólag bizonyos Ráczék, akik bérlik a földünket, ügyelnek a házra, füvet nyírnak és néha takarítanak is. Az udvar tényleg elég gondozottnak tűnt, a bukszusokon csak néhány friss hajtás nőtt túl a szögletesre vágott formán, és a füvet is csak tíz-tizenöt centi magasnak ítéltam. A szomszéd kertre nyíló ablak nehezen mozdult, akár az ajtó előző este, mintha a nyílások még az épületnél is jobban összementek volna.

Mi történt, Ilke néni, kérdeztem.

Megszúrtam a kezem egy rózsatövissel, és pont a csuklómnál, mondta.

Ilke néni legalább ötven kilót hízott, mióta, több mint két évtizede, nem láttam. Úgy állt ott a virágoskertben, bokáig erő szoknyájában, lepkemintás ingében, akár valami rettenetes angyal. Kérdésemre olyan természetesen adta a választ, mintha tegnap találkoztunk volna utoljára. Akkor még nem tudtam, miért.

Be kell kenni jóddal, mondtam neki, aztán próbáltam meggyőzni, hogy egy kis szúrásba még senki se halt bele. Csak közben fogtam fel, mit is beszélek. A férje, Lauri bácsi, huszonhat éve, két évvel azelőtt, hogy elköltöztünk innen, vérmérgezést kapott egy jelentéktelennek tűnő balesetben. Futott az udvaron, nem tudni, mi okból, egyedül futott az udvaron, megbotlott, és nekiesett az olajos fakapunak. Szálka fúródott a csuklójába, nem vette komolyan.

Értelmetlen halál, mondtam néhány héttel később Dombó Petinek.

A halál mindig értelmetlen, felelte Dombó Peti.

Tizenkét évesek voltunk.

Elpróbáltam az életemet, szép lesz, mint Zorróé, néztem rá később, aztán fel tettem a fekete álarcot.

Dombó Petivel akkor beszéltünk utoljára a halálról. Szávó udvarán álltunk, ami tulajdonképpen Lauriék hátsó udvara, csak mi, Dombó Peti, Lauri bácsi és én hívtuk Szávó udvarának.

Ilke néni és Lauri bácsi fia, Szávó, mindössze három hónapot élt. Petivel soha nem láttuk, de az ötlettel, hogy Szávó udvarának nevezzük el a ház mögötti részt, mégis mi álltunk elő.

Amikor Lauri bácsi megmutatta nekünk a temetőben a borostyánnal benőtt kis sírhelyet, elhatároztuk, megtesszük a halál ellen, ami tőlünk telik. Másnap, vasárnap délelőtt elmondtuk neki a tervet. Ő mosolygott, kivette a szájából a gyufaszálat, megsimogatta a fejünket, bólintott, és azt mondta: Szávó udvara megmutatja az igazságot. Aztán hozzátette: ha nem is az igazságot, de valami olyat, amit más nem tud mutatni. „Ebben az udvarban, fiúk, mindennek meg kell történnie, mindennek, ami Szávóval nem történhetett meg.”

Lauri bácsival megegyeztünk, hogy Szávó udvara hármunk titka marad, a feleségének nem szólunk róla. Ha jól számolom, tízévesek voltunk akkor.

Ki akartam menni Ilke nénihez, hogy megnézzem a kezét, de már nem volt a virágoskertben. Nyoma veszett: elillant, elpárolgott, felszívódott, szétfoszlott, megsemmisült. Vagy csak egyszerűen bement a házba.

Behajtottam az ablakot, felvettem a farmert és a pólót. Aznap éjjel is meztele-nül aludtam, mint általában meleg nyári éjszakákon. Az járt a fejemben, hogy el kellene mennem Dombó Petihez. Pesti indulásom előtt telefonon megígértem neki, szombat este, legkésőbb vasárnap délelőtt mindenképpen meglátogatom. Huszonnégy éve kölcsönadtam neki a focicipőmet, úgy éreztem, ideje személyesen is rákérdezni. Dombó Peti az NB III-ig vitte, olvastam néha a nevét a megyei lapban. Balbekket játszott.

Még egyszer kinéztem az ablakon, hátha visszajött Ilke néni. Nem volt ott, csak egy fehér pöttyös, piros műanyag labdát láttam a rózsabokor alatt. Dombó Peti és a focicipő még várhat néhány percet, döntöttem, aztán megkerültem a házat, és bementem Ilke néniék virágoskertjébe. A labda lyukas volt, mégis felvettem, dekáztam vele néhányat, aztán csüddel rúgtam bele egy egészségeset. Na jó: borzalmas rúgás volt. A lábszárammal találtam el.

Gyerekkoromban történt velem ilyen utoljára.

Körbenéztem, látta-e valaki.

Senki.

Megnyugodtam kicsit.

A labda Szávó udvarában landolt. Előbb telibe kapta a nagy eperfa törzsét, csattant rajta, leesett, és beleragadt a sárba. Elindultam, hogy megkeressem.

Lauri bácsi azután, hogy elneveztük az udvart, jó néhány vasárnap délelőtt ott tanított minket az életre. Ez az élet, fiúk, mondta vasárnap délelőttönként Szávó udvarában, bólogatott, aztán mindig valami trükköt mutatott. Szívesen voltunk együtt vele az udvarban, csak a nagy eperfa tövéhez nem szerettünk menni, ott egy-egy kiadósabb eső után napokig nem száradt fel a föld.

Sárból sok mindent lehet csinálni, mondta nem sokkal azután, hogy visszaértünk a temetőből. A nagy eperfa alatt állt és bólogatott. „Tudjátok, fiúk, sárból egész világot lehet teremteni. Itt van például a kukumbaré.

A kukumbárét úgy készítjük, hogy a képlékeny agyaghoz hasonlatos sárgolyót ellapítjuk a tenyerünkben.”

Lauri bácsi megpaskolta a képlékeny agyaghoz hasonlatos sárgolyót a tenyerében, és elénk tartotta.

Ez az élet, fiúk, mondta.

Bólintottunk.

Meg a kukumbaré, bólintott ő is.

„Az ellapított sárgolyó szélére falat hajlítunk, hogy hasonlatos legyen egy csirkeitatóhoz. Középen az alját egészen elvékonyítjuk, annyira, hogy ha végighúzzuk rajta a mutatóujjunkt, csiklandozza a tenyerünket. Ez pedig a következőképpen történik.”

Lauri bácsi megsimította mutatóujjával a vékony sárréteget, és nevetett.

Dombó Peti is nevetett.

Erre én is nevettem.

Mi mindnyájan neveltünk.

Akkor Lauri bácsi abbahagyta a nevetést.

Erre Dombó Peti is abbahagyta a nevetést.

Aztán én is abbahagytam a nevetést.

Ez az élet, fiúk, mondta Lauri bácsi. Bólogatott kicsit, aztán a szájához emelte a sárcsomót. „Már csak bele kell köpni egy jó nagyot, ez a lélek miatt van, aztán lehet a földhöz vágni, de még jobb, ha egy járdalaphoz. Ha a kukumbárét jól késztjük, akkorát szól, mint az ősrobbanás.”

Lauri bácsi beleköpött a sárkupacba, és teljes erejét összeszedve a repedezett járdalaphoz vágta. Aztán rövid ideig tűnődött, és azt mondta, hogy bizonyára differencia volt a dobással. A szerkezet ugyanis nem durrant, még csak nem is pukkant.

Miközben Lauri bácsi felfejtette a járdalapról az ellapult sárdarabot, hozzátette, hogy néha van az életben olyan művelet, ami elsőre nem nyújt sikerélményt. Később ismét csirkeitató formát készített a sárból, jó nagyot beleköpött a lélek miatt, és megint a földhöz vágta.

Azután, hogy Lauri bácsinak sikerült az ősrobbanás, nem mentünk az udvar sáros részére, az eperfa alá. Általában a szárazságtól repedezett földrészen tartózkodtunk, amit Dombó Peti Európának nevezett. Többször mondtam neki, hogy ilyen már van, mi is ott élünk, Európában. Dombó Peti erre csak bólogatott, tudja ő, mondta, aztán mindig elmagyarázta, hogy a kettő nem ugyanaz. Az eperfán kívüli rész nem az az Európa, amiről én beszélek, az eperfán kívüli rész Szávó udvarának európai része. Bólogattam, mint aki érti. Azután ott, ebben az Európában folyt vasárnaponként a játék.

Még azon a délelőttön, amikor Lauri bácsi megteremtette a világot, biztatott minket felhőtlen élvezetekre, veszekedésre, dulakodásra, egymás fojtogatására, verekedésre, háborúra, de hogy gyűlölet nélkül egyiket se tudtuk elvárható szinten kivitelezni, megsimította a fejünket, bólintott, és bemutatta a szabadság érzését.

Bemutatom nektek a szabadság érzését, mondta.

„Mert érzése van neki, de szabadság, az nincsen. Az is csak olyan, mint a darázseregetés. Azt hisszük, hogy lehetséges, közben meg lófaszt.”

A mondat végét kicsit elharapta Lauri bácsi, tűnődött darab ideig, ránk nézett, végül is Szávó udvarában meg lehet próbálni, mondta, aztán a mutatóujját az ég felé tartva magyarázni kezdett.

Pont olyan volt, mint Görbe Karcsi, a fizikatanár.

„A darázseregetés a következőképpen történik. A kis Szávó lát például egy darazsat az orgonabokron.” Lauri bácsi ekkor az orgonabokor felé mutatott. Megvárta, míg mindketten a jelzett irányba fordulunk, csak aztán folytatta.

„Erre a kis Szávó bemegy a házba cérnáért, és persze keres egy papírdobozt is.”

Lauri bácsi felment a falépcsőn, kihozott egy üres babapiskótás dobozt a házból, a tetejét az egyik, az alját a másik kezében tartva meggörnyedt, majd az orgonabokor felé araszolt.

Mi Lauri mögött lopakodtunk az orgonabokorhoz.

Lauri bácsi az orgonabokor mellett lassan kiegyenesítette derekát.

Erre Dombó Peti is kiegyenesítette a derekát.

Aztán én is kiegyenesítettem a derekam.

Ekkor Lauri bácsi hirtelen összecsapta a babapiskótás dobozt az orgonabokor közelében.

Megvan, fordult hátra, felénk, és most már teljesen kihúzta magát.

Akkor Dombó Peti is kihúzta magát.

Erre én is kihúztam magam.

Lauri bácsi megrázta a papírdobozt, ha, ha, fiúk, mondta elégedetten, száját összeszorítva bólintott egy nagyot, aztán megkért minket, hogy jól figyeljük meg a műveletek sorrendjét, mert többször nem mutatja meg. És ez később is így volt, Lauri bácsi azután mindent csak egyszer mutatott meg. Ez az élet, fiúk, mondta, ha nem sikerült valami. Persze ha sikerült, akkor is ezt mondta. Bólintott, és a sikertelen akciók után maga elé nézett, hosszan. „Ha elbaszod, nincs repeta.”

A darazsat a babapiskótás dobozban addig rázzuk, míg el nem szédül, folytat-
ta Lauri bácsi az oktatást azon a vasárnap délelőttön. „Amikor ezzel megvagyunk, óvatosan leemeljük a doboz tetejét, hogy bepillantást nyerjünk az aljába.”

Lauri bácsi belenézett a dobozba, aztán megmutatta nekünk is az alélt darazsat.

„Miután meggyőződünk róla, hogy darazsunk szakszerűen elájult, fogjuk a cérnát, és a derekára kötjük. De óvatosan, vigyázva, hogy a szárnyát szabadon hagyjuk.”

Lauri bácsi elővette zsebéből a cérnát, vagy négy métert letekert a papírhen-
gerről, és a végét összecsomózta a darázs derekán. Minél több cérnát adunk a darázsnak, annál nagyobb lesz benne a szabadság érzése, mondta. Aztán Dombó Peti kezébe nyomta a cérna másik végét.

Vártunk.

Amikor a darázs magához tért, körbe-körbe járkált a földön, majd hirtelen az ég felé indult. A cérna megfeszült, a darázs pedig ismét körözni kezdett, akkor már a levegőben.

Fussál, kicsi Szávó, fussál, kiabálta Lauri bácsi.

És Dombó Peti futott. Előrenyújtott kezében szorongatva a cérnát a falépcsőtől a repedezett járdalapon keresztül az eperfáig, aztán az orgonabokrot érintve a fakapuig, és vissza: Portugáliától Bulgáriáig, és onnan fel Németországig vagy talán Dániáig is, aztán le, egészen Szicíliába.

Fussál, kicsi Szávó, fussál, kiabálta Lauri bácsi.

Látjátok, fiúk, ez a szabadság, mondta aztán.

A labdát visszatettem a rózsabokor alá, oda, ahonnan elvettem. Elindultam kezét mosni, mert sáros lett, az eperfa alatt azon a vasárnapon is ragadt a föld. Az járt a fejemben, hogy ha megírom majd ezt az utat, azt a címet adom neki: Szávó udvara. Mert gyerekkoromban úgy gondoltam, Szávó udvarához nem-

csak a ház mögötti rész tartozik, Ilke néniék virágoskertje is benne van, rózsá- és orgonabokrostul, és a mi házunk is benne van, King Crimson-ostul, Jethro Tull-ostul, olajkályhástul, mindenestül, és lehet, hogy nemcsak az a két ház, az egész utca is benne van, és talán a másik is, a Dombó Petiéké. És lehet, hogy ilyen udvar nemcsak ebben a kisvárosban van, más hazai városokban is, sőt azon túl, talán egész Európában, és talán még túl azon is, Amerikában vagy feljebb, Kana-
dában. És az is lehet, hogy nemcsak a térben van benne Szávó udvara, az időben is, minden időben, az ősrobbanástól egészen addig, míg világ a világ.

Ezen tűnődtem akkor is, amikor kiléptem Ilke néniéktől, és megláttam Dombó Petit. Az autójában ült, a házunk előtt parkolt.

Mit állsz ott, mint egy balfasz, kérdezte a lehúzott ablakon át, aztán kinyitotta a kocsiajtót. Utána, kissé cinikus modorban, arról érdeklődött, hogy miért vagyok én a szomszédban, miért nem vagyok én nála, Dombó Petinél, ugyanis, úgy emlékszik, azt ígértem, hogy délelőtt hozzá megyek le.

Most indultam volna, szoltam, és megnéztem az órát.

Tizenkettő múlt tíz perccel.

Az egész délelőttöt eltöltöttem Szávó udvarában.

Ilke néniel találkoztam reggel, azt hajtogatta, hogy meg fog halni, mondtam zavartan.

Ne hülyéskedj, nézett rám Dombó Peti.

Volt szárnya, kérdezte aztán, mintha csak mellékesen, és intett, hogy üljek be.

Szárnya, kérdeztem én is.

Szárnya, mondta Dombó Peti, most mit csodálkozol?

Megvan még a focicipőm, kérdeztem megfontoltan.

Szórakozol velem, kérdezte ő is megfontoltan.

Ilke néni huszonkét éve halott, két évvel élte túl Laurit, mondta Dombó Peti. „A csuklóján szúrta meg magát, mint a férje, csak nem szilánkkal, hanem egy rózsatövissel.”

Figyeltem Dombó Petit, és nem tudtam, mit mondjak.

Láttad a szárnyát, kérdezte megint, és egészen közeli-ről nézett a szemembe.

„Volt szárnya, vagy nem volt szárnya, döntséd most már el!”

Nem szoltam.

Dombó Peti kis szünetet tartott, aztán kiszállt az autóból, és kiabálni kezdett.

Volt szárnya, ordította, bele az arcomba, és úgy rázott, hogy azt hittem, leesik az álarc. Pedig jó erősen feltettem.

Nem kívánt terhessége: Janika

*Mostanában együtt kacagunk
– a bal kérge halott, lett humora –
a közelharcban, hogy meg kell mosdani.
Kitörlöm a fenekét, kihúzkodom
az orrából a szőrt,
kezelem melle alatt a gombát.*

*Mindvégig zokog,
mikor Janika ittasan belátogat,
üvölt az ágya mellett: anyám!,
és vicceket mesél!*

*Csak az bánt,
Janikának hív engem is, mint azt
az ostoba fiát.
Apját lelőtték. Ez meg terhesen.
Hiába imádkozott, hogy
dögöljenek meg mind a ketten,
aztán verte is, de felnevelte.
Mint egy büntetés, a bébitorzó, itt van,
és vicceket mesél.*

*Az anyja bögg.
Egyetlen szót képes kimondani,
hörgi inkább, és neki most már minden,
az asztal, a szék, az Isten:
Jani, j a n i k á m, j a n i.*

Néz a mosdó feletti tükörbe

*Lenejlonozva, mint a földalatti múzeumban a pad,
barna, okker, barna, okker, barna, okker,
zöldvászón-falakból cellasor, vésnek, és a por
mészpehely a műtő-s-draperián, biztosan steril por,
meg mindegy már ilyenkor, hogy mit csinálnak,
a ruhák az emberről maguktól leválnak,
örvényben alvó részecskék, szaladó klumpák,
iskolalámpa-magasban a pallón alpinisták,
perdülő vasakkal gumi-sima ujjak, centrifuga koccan,
forró sírás, kimerülten, anyanélküli alvás.
Letépi a függönyt. Macisajt, csend, szívárgás.*

Tervezgetés az akváriumban

Ez lenne a megvalósult titkos terv a terv mögött?

Hogy csináljak valamit, elkezdtem megszerezni a könyvtáramat, ideje volt. Mintha házkutatást tartanék, tele a padló könyvekkel. Nem nagyképűségből használok a fellengzős kifejezést: „könyvtár”, megdolgoztam érte, kilóra is megvan. (Emlékszem, annak idején anyám következetesen minden alkalommal visszakérdezett, mikor úgy ráztam le a telefonban: „Dolgozom.” – „Írsz?”) Mondhatnám, hogy száll a por, de csak homályos porszagot érzek. Ideje volt rendbe rakni. Ideje volt, hogy csináljak valamit. Nyár van.

Napok óta alig mozdulok ki a lakásból. A lefüggönyözött nappaliban tévézem, olvasok, eszem, dohányzom és alszom – párhuzamosan. Hogy lehet ezt leírni: hosszú percekig figyelem a kergetőző csillárlegyeket, valahogy nem akar összekapcsolódni a két észlelet, az egyhangú hang és a tébolyult tánc a hideg lámpa körül; aztán már az álmomban köröz tovább az a légy, eltüntettem. Állandó álmoság telepedett rám, élvezem, nincs abban hiba, mintha szkafander lassítaná a mozgásomat, vagy valami kocsonyában ügyetlenkednék. Semmitakaráss édes pohara, múlj el tőlem! Hogy végre végrehajthassam a tervemet. Dolgozni akarok, megváltoztatni magam.

Tulajdonképpen sohasem volt tervem. Örökké vártam, hogy történjék végre valami, velem vagy általam, bennem vagy a kívülvilágban – mindegy; vártam, hogy majd minden más lesz, és társaságban gyakran magyaráztam arról, hogy már más vagyok. Más, mint mikor? Hol kezdődik ez a történet?

Nem volt konkrét tervem, de tudtam, milyen körülményekre lesz szükségem ahhoz, hogy végrehajthassam. Először is: teljes egyedüllét. Legjobb lett volna egy magányos erdei lak, ahol nem látok embert, de így is jó, szólnom nem kell hozzájuk. Leköltöztem a szülővárosomba, itt nem ismernek, legalábbis nekem nem kell ismernem senkit. Másodszor: kényelem. Ha azzal megy el fél nap, hogy legyen tiszta ruhám, rend körülöttem, legyen mit ennem, satöbbi, ha azzal telik az idő, hogy megteremtsem az ideálisnak gondolt feltételeket, sehová sem jutok. Egyedüllét, kényelem, azaz: ingerszegény környezet, és ha még a teljes absztinenciát is hozzávesszük, valóban az. Két hét otthon.

A készletek tovább is kitartanak, anyám előre főzött és bevásárolt egy hadsereg-re valót. A körülmények tehát adottak, mégsem történik semmi. Ha nem lenne egyre romosabb a lakás, talán az idő múlását sem érzékelném. Három napja itt vagyok, a széthányt fehérneműk és mosatlan edények száma, az egyre elviselhetetlenebb unalom, az a kevés szín, amit az erkélyen szereztem – mind ugyanazt mutatják: telik az idő, és egyvalami egyre biztosabb a tervvel kapcsolatban: hogy kivitelezhetetlen, nincs is igazából: nem történik semmi.

Nincs mondanivalóm.

A könyvtáramat rendezgetem, eléggé kedvetlenül. Igyekszem minél ritkáb-

ban az órára nézni. Cigaretta, pisilés, kávéfőzés, növénylocsolás, hamutartó-ürítés, evés, húsz fekvőtámasz, kazettacsere – ilyesmik tagolják az időt, amit szundikálással, türelmetlen és felületes olvasással töltök a fullasztó szobában vagy a napon, ha épp az erkélyre tűz. Éjjel majd lemegyek úszni egyet a bányatóra.

Mi legyen a régi könyveimmel? Mióta az eszemet tudom, gyűjtöm a könyveket. Gyűjtöttem rengeteg mást is, divatból matricát, sörösdobozt, talán még autogramot is vagy újságból kivágott képeket, saját meggyőződésből közeteket, bagolyköpetet, állatkoponyákat, kövületeket, már biológus akartam lenni. Akkor kezdtem építeni a saját könyvtáramat (családi úgyszólván nem volt), a kis tudós. Kihoztam hat könyvet a városi könyvtárból, néha még többet is kikönyörögtem, és elolvastam egyet. Megtanultam lopni. A karácsony kiszámítható lett, alsónépmű, pulóver, könyvek a listámról, az egyik lapjai között pénz a többire. Aztán az első falnyi polc. Fél falnyi – fél szoba, és a térelválasztó már másfél éve tele volt, kupacokban heverték a könyvek, mint most. Megtölteni a polcot. Viszonylag könnyű volt, az antikváriumokban a ceruzás ár még kötelezően kevesebb az eredetienél, mintha nem lennének ritkaságok, nem voltam ingyenc, csak jól értesült, kaja-pénzemet közkönyvtár-felszámolásokon vesztegettem el, tanítás után a TTK büféjében, egy köpésre az iskolától maradék sült krumplikért versenyeztem a galambokkal, és tíz deka salátákra hívtam meg magam. Időközben kiderült, hogy a tudományhoz nincs türelmem, zsákszámra hordtam haza a szépirodalmat, azóta is olvasatlan alpműveket, olvashatatlan vackot. Dupla példányok kerülnek elő, sőt néha kétszer is elfelejtettem, hogy már megvan, ami egyszer majd kelleni fog. És gyanús hiányok – elvesztettem, kölcsönadtam, a húgom adta kölcsön valakinek, olvastam egyáltalán? Dedikációk a szerzőtől, az ajándékozóak ügyetlen mondatai, az általános iskolák gyöngybetűje, idegen ex librisek. Csak a második könyvnél jövek rá arra, és ezen elnevetem magam, hogy ez is abból a tengerészsáknnyiból való, amit egy barátomnál tároltam hónapokig, én is ott aludtam néha, és egyik este arra érkeztem, hogy a könyvek felstócolva állnak az asztalon, nyolcvanhárom elemés bejegyzés, „Abban a reményben, hogy megkezdett nagy munkám folytatójává leszel, baráti öleléssel: Gyula bátyád”, a barátom egész nap dolgozhatott. Vagy sokáig titokban.

Szerzők vagy műfajok szerint, a tudományos munkák osztályozása, a monográfiák helye, kéne egy ex libris pecsét, ezt most loptam vagy vettem, nem ebben olvastam azt, hogy? Ezeket akkor vettem, amikor gyógytea-mániám volt, ezeket meg, amikor újra akváriumot akartam, tudományos alapon. Szaporodjanak, és ne kidögöljenek pár hónap alatt, mint korábban mindig. Korábban mindig eluntam a dolgot, szívós, kannibáltermészetű hörcsögeim kalickájában is anyámnak kellett takarítani, engem nem zavart a szag, este arra aludtunk el, hogy rágiák a rácstól, minden elsuhanó árnytól megijedtünk, hogy megint kiszöktek, néha még ma is működik ez a reflex. Életközösségeket szerkesztettem papíron, költségvetéseket készítettem, bújtam a szakkönyveket és jártam az állatkereskedéseket.

Aztán nem lett belőle semmi.

Lejöttem ide, hogy itt majd megy, írni akarok, mégsem tudhatom biztosan, hogy az írás az, amire szükségem van, nem tudhatom, hogy tudok-e még, és főleg: nem tudom, soha nem is tudtam, miről írok. Ez lenne az? Ebben a pillanatban, írom, és remélem, hogy igen, az előzőben gondoltam is.

Tegnap éjjel a bányatónál voltam, nevezzük Palának. Ma befejeztem a könyvek rámolását, pontosabban elegendem lett, felpakoltam fél falnyi rendszerezhetetlen kötetet – olvassa őket a leendő fiam! Viszont kész van a tervem.

Délelőtt a pincét rámoltam át, tulajdonképpen a biciklimet kerestem, de használhatatlan állapotban volt. Lent ragadtam, gondoltam, anyám is örülni fog, nekem meg tetszett ott, a kicsit félelmetes hűvös homályban, hordtam az agyonfirkált, mállófélben lévő tankönyveket, évek óta gazdátlan alkatrészeket, még jó lehet valamire, kidobandókat a szemeteskonténerbe, a napra. A nénik végig figyeltek a padról, nem köszöntem, hogy ne kelljen beszélgetni, ne kérdezzék, mi van velem. A régi akváriumot rögtön észrevettem a sarokban, de csak akkor jutottam elhatározásra, mikor előkerült egy nejlonzacskónyi gyöngykavics. A pincét azért még befejeztem, aztán kimostam a gyöngykavicsot egy lavórban. Húsz lavórnyi vizet öntöttem le róla, míg eltűnt az összes üledék, ami zavarossá tehetné a kristálytisza csapvizet, ha örök homályban zajlik az egész, semmi értelme nincs, azt se tudom, burjánzik-e vagy agonizál. 110x70x90 cm. Dekorációnak kerestem a ház előtt egy szép, száraz faágat, lesúroltam körömkefével, kifőztem, újra lesúroltam. Érdekes kövek, tengeri csigaházak voltak otthon, emlék valamennyi, még ha néha bizonytalankodom is a származási helyet illetően. Az első öröm, váratlanság, égi jel: a kövek ezerszer szebbek a vízben, hát persze. Most itt tartok. Idáig mindent kiszámítottam.

Elmentem a legközelebbi állatkereskedésbe, vettem pár igénytelen vízínövényt, merítőhálót és tubifexet. Nézegettem a halakat, még egyszer végig gondoltam, de végül nem vettem egyet se, pillanatok alatt megzabálnák. Otthon rögtön kigöngyöltem a nedves újságpapírt, szakszerűen elültettem a növényeket, a gyökértelen hínárok tövére pedig két csavaranyát drótoztam, az akváriumot felengedtem vízzel, vigyázva, hogy már ne kavarjam fel a talajt, csak aztán gyújtottam rá egy cigarettára. A növények felegyenesedtek; éledezni kezdtek – mondanám, ha hinnék a szememnek, ha az ő követhetetlenül lassú életük fogalmai nem lennének elzárva előlem, ha halottnak nevezhetjük, ami még elültethető. Nem pont olyan, mint amilyennek elképzeltem, de szép kompozíció, van búvóhely, elegendő nyílt tér, passzolnak egymáshoz a színek. Holnap délutánig semmi dolgom. Hagyom, hogy a rendszer megnyugodjon, magukhoz térjenek a sokkból a gyökerek.

Este onanizáltam a tévé előtt, aztán délelőtt is kétszer, unalmamban. A tubifexek majdnem megdöglöttek, félálomban jutott eszembe, hogy még mindig a nejlonzacskóban vannak, áttöltöttem az örvénylő, hússzínű masszát egy zokni-ba, elkötöttem a végét, beraktam a csap alá, picit megnyitottam.

Napközben kimostam a lakásban föllelhető üres befőttesüvegeket, szám szerint ötöt, egy csavarhúzóval kilukasztgattam a fedeleiket, az egész felszerelést bekészítettem a hátizsákomba. Elmentem a képergetezőhöz, akit még azokból az időkből ismertem, mikor – elkötelezettségem bizonyítandó – bekeretezett madárfotókkal tettem reggessé a szobám, illetve félszobám, és vettem egy megfelelő méretű üveglapot.

Az ablak előtt áll az akvárium, így egész nap éri a fény, finoman imbolyognak benne a növények, nem értem, miért. A fénytörés és a beesési szög követhetetlenül lassú változása?

Saját lélegzésük mozgatja őket, illetve a vizet, illetve anyagcseréjük, hát persze. Tehát élnek. Minden készen áll. Most kezdődik minden.

Évek óta nem kirándultam. Annyira értelmetlennek tűnik határozók, távcső és fényképezőgép nélkül. Találkozni régi szerelmemmel, mikor már mindegy, ki hagyott el kit, gyászunka letudva, nagy üresség. Semmiségekről fecsegni érdeklődés nélkül, az italtól várni, hogy kedvet csináljon, és ugyanazzal a lendülettel becsapjon mindkettőnket, letörölje a párát, felejtse az eltelt elidegenítő időt. Nem érteni, mért vagyok itt, mért akartam. Mért akartuk? Mi közöm az akkori magamhoz? Már a hely is közös, érvénytelen múltunk díszlete – annyira kiábrándító látni, hogyan csinálják. Talán sohasem tudtam élvezni a természetet, sohasem láttam szépnek, megfigyelni, az más. Felfedezni egy új faj fészkelését a rendszeresen bejárt területen. Hangról felismerni a cigánycsukot, aztán megbizonyosodni arról, hogy igazam volt. Mért lenne bárminek is értelme, mért csinálnék bármit, mit nyerhetek vele? Ezt is annyiszor elmondtam már, megideologizáltam az eltompulást, a kapkodást szülő lustaságot, hogy egy helyben ülve is megtörténhet bármi, és eleve semmi se, sodródni és lehorgonyozni, azt mímelni, hogy belefeledkeztem, kutatni magamban a kedv okát, unok magamról beszélni.

A Palától nem messze volt egy belvizes terület, reméltem, hogy még megvan. Homok és hőség, családok főleg a város, motorosok főleg a crosspálya felé. Nem természet, átmeneti állapot, nejlonok, száll a por. Nem mintha bárkit érdekelne, mit keresek itt egyedül, hogy érzem magam, de kicsit idegenül. Ezek nyilván mindennap ide járnak. A csokrok eszmei értéke maradt ugyanaz, vagy nőtt az inflációval, nem követem, már nem szólok rá senkire, hogy azonnal dobja el, mert védett, a virágok – úgy látszik – túléltek a folyamatos szedést. Hátizsák és háló, hülyén nézhetek ki. Talán ezért néznek úgy meg, mert azért megnéznék. Igyekszem félreeső pocsolyát keresni. Ezek pocsolyák, csak hosszú életűek. Látni kellene. Nem hoztam bicskát. Pedig a víz annyira undorító, hogy inkább nem megyek bele, a háló nyele meg túl rövid, végül találok egy botot, törni nem akarok, a hátizsák madzagjával majd hozzákötözöm. De inkább várok még egy kicsit, hátha kevesebben lesznek. Elindulok valamerre.

Egy ideig még a sínek mellett, biciklik, babakocsik, távoli motorok. Homokvasút, homokvasútnak hívják, kimegyek a homokvasúthoz, mikor mondtam ezt utoljára. Homokvasút. A patakban, visszafele fogok majd rákakat, nem jut eszembe a neve, talán oldalazó rák?, elhagyom a leágazást a derítőtő fele, elhagyom a motokrosszpályát, a Majom-szigetet, a barkás szakaszt, a baloldali résznek – rögtön egy meredek domb végig a sínek mellett – nincs neve. „Majom-sziget” – hány szót tanultam az apámtól, először biztos ő hozott ide, persze, hogy ő. Aztán itt, ebben a mocsaras részben találtunk valami botanikus barátommal kereklevelű körtikét, nem tudom, mikor nyílik, a barka már elvirágzott. Volt itt valami sziget. És erre lesz az ösvény, a nádason keresztül, labirintus, fullasztó pára, kabócák, mindenféle rovarok, függöny, nem hallani semmit, betölt, elvakít, zajfüggöny zizegő nádból és rovarokból, nem hallani a patakot és a motorokat, többször deszkákon, fágakon kell egyensúlyozni, már az elsőnél átázik a bal cipőm, mi lenne, ha szembejönne valaki, csak két-három métert lehet előre látni a kanyargós folyosón a nádban. Kiérek a szigetre. Itt nem lehet fogni semmit, annyira benőtte a nád a vizet, nem is tudom, mi él meg itt. Valószínűleg minden, vízirovarok, békák, rágcsá-

lók, madarak és éjszaka nyilván nagyobb ragadozók. A szigeten is ugyanez a társulás vagy egy ezt kiegészítő, illetve csigák és hangyák is, jövök rá, amikor lefekszem beljebb egy száraz tisztáson. Ezerszer jobb, mint egy természetfilm. Annyi minden történik a fűben. Aztán elindulok vissza. Az egyik fűzfa alatt mintha rám cseppenne valami. Megállok, felnézek, és meghallom a cseperészést, mintha neszezne az eső (szemerkélne? szemetelne?), egy csepp az orrom hegyére, és a karon is érzem, kiállok a fa alól, semmi, megint vissza, ugyanaz, kijövök, és bedugom alá a kezem, ennyire sűrűn azért nem potyog ez a valami, hopp, megint egy, víz, igen, esik az eső a fűzfa alatt és tűz a nap, leírhatatlan. Nem szomorúfűz. Álltam a fa alatt az esőben. A következő fánál is megálltam (kerültem felé), itt is esik. Arra gondoltam, valami fűzekre jellemző szelep, biztos túl vizes a talaj. Egy alacsonyabb bokron vettem észre a valódi okot: megszámlálhatatlan nyálcsomó, mindegyikben rengeteg parányi fekete lárva. Jó, hogy nem kóstoltam meg.

Mikor visszaérek a kiszemelt terepre, még vagy megint ugyanannyian. Vannak emberek. Megtöltöm vízzel az üvegeket.

Többféle szitakötő, a lárvák között, tudtam, nem tudok majd különbséget tenni, csenevész növényzet, a város nyomai, némelyik elég megdöbbenő itt, főleg, ha rekonstruálni akarjuk, hogy került ide. Három hanyattúszó poloska, két sárgaszegélyes csikbogár, két pióca, egy nagy és egy kicsi, egy barázdás csikbogár, hét szitakötőlárva, illetve itthon kiderült: csak öt, mert kettő közülük csikbogár-lárva, négy tegzeslárva, hat mocsári csiga, négy molnárpoloska, egy víziskorpió. Összeszedtem húsz kisebb ebihalat is, kajának, még a pataknál, visszafele egy csomó bolharákot, ez a valódi neve, (felemáslábú rákok), ugyanezért. Elszalasztottam pár csikbogarat, de elég ennyi, láttam imádkozó sáskát, darázspókot, bedobtam egy sáskát a hálójába, gyurgyalagokat, barázdabillegetőt, egerészölyvet, lehet, hogy gatyás volt, nem vittem távcsövet, egy csomó énekesmadarat, de ez most mindegy. A háló a legvégén beleesett a vízbe. Megmentettem, kelleni fog, fölöslégesen hosszabbítottam a nyelét. Hazafelé rengeteget szerencsétlenkedtem az üvegekkel. Két molnárpoloska meg is dőglött, ezeket már az előbb sem számoltam bele. Idegesek az új helyen. Lefekszem aludni.

Reggelre megdöglött két molnárpoloska, illetve az egyikről először azt hittem, eltűnt, de aztán észrevettem egy átokhínár tövében. Első szabály: nem szabad aludni. Számítottam rá, hogy ez lesz, a molnárpoloskákat félig tápláléknak hoztam. De minek még táplálni is őket, nincs annyi időm. (Tudtam én már tegnap is, hogy mit akarok valójában, ebihallal, bolharákkal csak a lelkiismeretem nyugtattam. Ők túl fogják élni.) Nem mészárosmunkát akarok, hanem nemes versenyt, ahol egyenlőek az esélyek, nincs előre tudás; nem csak látni akarom az ölést, de meglátni, hogy ki öl, ki az erősebb, melyik ragadozó, hát lássuk. (Tigris-grizzly-hegyi gorilla; Shatterhand, Firehand vagy a fiatal Old Death: jók egymás ellen – ki a jobb!) Iszonyú idegesítő volt, ahogy egész éjszaka csöpögött a csap. Nappal nem hallok. A tubifexet inkább lehúzom a vécén, nincs már szükségem rá. Ebihal, bolharák – ezeket majd visszaviszem, de az még várhat. Vicces, hogy az a tubi-adag élte túl, annak egy része, amelyiket rögtön beadtam nekik. Befúrták magukat a talajba, rózsaszín, lengedező szálak. Nem látom, hogy ennék őket, igaz, abban sem lenne sok izgalom, arra nem lehet vadászni, ami nem menekül. Túlélhette persze a többi is, csak kikerültek a látóteremből.

A molnárkák vajon maguktól döglöttek meg (azaz a tartási körülményektől), vagy megölték őket a többiek? Mért csak egy sülyyedt le, annak kiszívták a nedveit? Hogy eszik egy rovar, mit eszik meg a zsákmányából? Hagyjam bent a hullákat, hátha kell még valamelyiknek? Nem utána nézni könyvben. Egyáltalán nem szabad könyveket olvasnom, már eddig is sok volt, az lenne a legjobb, ha nem lenne semmilyen előzetes tudás. (De akkor hogy építem fel az akváriumot?) Csak figyelni.

Csak azért is megcsinálom a valóságban!

Kivettem a molnárkadögöket, meg akartam etetni a piócákat, nem kértek belőlem. Egy akvárium annyira unalmas, ez is. Próbálok minél többet előtte ülni, de – ezt eldöntöttem – kötelezően csak naponta egyszer, lefekvés előtt készítek összefoglalót, meg persze, ha alkalom adódik, vagyis van miért. Nem nagyon csinálnak ezek semmit, remélem, jót tesz az éheztetés.

Ahogy ezt írom, észreveszek egy hangyát az asztalon, megpróbálom az öngyújtóval agyonnyomni, nem sikerül, befut a klaviatúrába, eltűnik a labirintusban, de aztán újra kint van, megint meglóg, rajtam szalad, lesöpröm a földre, rálépek, de már négyet látok, nagyok, az erkélyről jöhetnek be. Nem csinálnak ezek semmi rosszat. És ha ez is egy civilizáció, és valahogyan majd megbüntetik? Vagy rájuk is vonatkozik a *Ne ölj!*? Ezentúl nem zavarok a hangyák.

Mára megdöglött pár ebihal és az összes bolharák, elfeledkeztem róluk. Úgyhogy a maradék három ebihalat mégis beraktam. Láttam, ahogy egy csíkbogár elkapott egyet, de az végül lerázta magáról. Legközelebb már kevesebb esélye lesz. A legnagyobb szitakötőlárva meg a hanyattúszó poloskával verekedett össze, szerintem véletlenül egymásnak úsztak. A piócákat valamiért nem bántják. Lehet, hogy írásterápia helyett fogadóirodát kellett volna nyitnom. Milyenek lehetnek egy víziskorpió–csíkbogárlárva meccs oddsai? Olyan érzésem van, mintha tudnák, hogy figyelem őket, és nyugalmat erőltetnének magukra – majd lerendezzük, ha alszik. Allatkínzás.

Reggelre kinyiffant mindhárom ebihal, ha harcot nem is láttam, tudom, ki a győztes, az egyikbe egy szitakötőlárva kapaszkodott. Látni kellett volna, lehet, hogy nem is ő kapta el, csak lecsapott a dögre. A másik kettő maradványait nem látom. A tubifexek viszont vígan lengedeznek, úgyhogy kiderült, hülyeség az egész: a tubifex lesz a túlélő, kicsi, beássa magát, nem zavar senkit, nem kell senkinek.

Biztos, hogy ezek folyamatosan vadásznak, nem lehet, hogy csak úszkálnak, szegények, céltalanul, jóllakottan? Azt se tudom, hogy a látás segítségével vadásznak-e, azt meg végképp nem, milyen lehet a szagérzékelés vízben. Egyáltalán, érzik, hogy be vannak zárva? Mondjuk a természetben is be vannak, a pocsolya ugyanolyan börtön. De a csíkbogarak tudnának repülni. Úgyhogy nekik drukkolok, eleve: bogár. Minek találtam ki ezt az egészet, simán megkérdezhettem volna egy hozzáértőt, hogy melyik éli túl, aztán ugyanúgy megírom, mint most, amikor ugyanúgy nincs mit megírni, nem volt egyetlen látványos akció sem.

Ahogy a megvalósításba kezdtem, formálni kezdett a terv. A terv maga a megvalósítás. Onnantól nem árulhatom el.

Szabadon kellene eresztetni őket. Holnap délelőtt elintézem, estére Pesten vagyok, berúgok a Ráckertben. Addig kibírják.

Sehogy se akar

1.

*Sehogy se akar október lenni.
A nyár kudarca itt, a kertben.
Csak a diók árulkodnak, a szőlő, az alma.
Ahogy van; sehogy se más.*

*...és élvezem, hogy most ez ennyi.
Pihenve, fáradón, betelten.
Csak a diók fedik fel, a szőlő, az alma
e kifulladás, hazug kánikulát.*

2.

*Már itt, az áramló szobában is.
Borszínű pára. Éj: fáradt, hamis.
A bent, a kint lehullt, sáros levél lett.
Ajtók és ablakok, akár a kéreg.*

*Más őszt mutatnak árnyékok, falak.
Szelének ritmusába hajlanak
a sárguló, átrészegült füvek.
Csak részletek. Fáradt, hamis szüret.*

Boldogság és sápadtság*

*Keleti metropoliszok: elsüllyedt világok ragyogásának visszfényei
a Nyevszkij sugárúttól a Petőfi rakpartig*

Aki közvetlenül a polgárháborút követő időkben, mondjuk, úgy 1920 táján érkezett Pétervárra (a városnak akkoriban alig 300 000 lakosa volt), annak minden bizonnyal olyan benyomása támadt, mintha egy nagy előadás után visszatekintve pillantaná meg az üres és elhagyatott színpadot. Különösen a Névánál, az úgynevezett Palota rakparton meredtek rá egyszerre hatalmas és élettelen díszletek. A Téli palota szinte teljesen sértetlen volt szélesen ívelő vörös homlokzatával (csak az utcára néző fal állt még mindig félig lerombolva), oldalait, két szárnyához csatlakozva a letűnt birodalom hatalmaságainak palotái sorakoztak, egészen az Admirális pompás épületéig, mely még Nagy Péter idejéből való – legalábbis így mondta az idős, mélabús, pétervári úr, akivel a folyó mellett egy kertben elegyedtem szóba. Nagyon dühös volt a közelmúlt eseményeire, melyek úgy elnéptelensítették és elcsúfították városát (a környező utcákban csakugyan számos épület állt romokban). Nekem akkoriban egészen más gondjaim voltak. Szerettem volna például egy fogkefét venni, ami azonban lehetetlennek bizonyult. De aki csak végigment a Nyevszkij sugárúton, nem találhatott ebben semmi rendkívülit: néhol mintha már a mezőn járt volna. Mert fű nőtt ott, és korántsem elszórt csomókban, hanem terjedelmes szigetekben.

Itt, ezeken a széles térségeken, ezen a páratlan, tágas horizonton, lágyan kéklő északi ég háttére előtt, itt fényeskedett a cárok katonai pompája, itt masírozott érdemrendekkel teliaggatott tisztjeivel a Preobrazsenszkij testőrezred, itt dobogtatta meg a trombita érces hangja az Atyácska seregébe sorozott lojális, orosz parasztfiú szívét. És nem messze innen, a Varsói pályaudvar mögötti negyedekben vagy méginkább a szerényebb városrészekben, és a már igencsak hitvány hajlékokban, ahol egyik albérlő a másikat érte – ott húzódott évtizedeken át az orosz történelem másik, nem kevésbé fontos idegszála, egy még földalatti szál, mely sok fiatal embert fűzött egymáshoz: pétervári egyetemi hallgatókat és ugyancsak anakronisztikus, bubifejű kolléganőiket.

Teát ittak valamelyikük szállásán, ahol még hatan vagy nyolcan ültek a cigarettafüstben. Vitakoztak. Mégpedig hevesen. Egy idő után már kezdtek figyelni rájuk. A tiltott könyvek és folyóiratok miatt, melyek természetesen ott forogtak közöttük. Hétfőn Trigoninnál, kedden Kibalsicsnál és így sorban mindennap másnál gyűltek össze. És mindig ugyanúgy: szamovár, cigaretta, heves viták. Éveken át.

Igen, és mindig játékban volt az összes lap, a pikk tízes is, amely a kártyavető asszonyoknál tudvalevőleg a halált jelenti.

A Kelet falánk, buja és kicsapongó; ha jól belegondolunk, egészen megfoghatatlan, hogy nagyvárosai manapság a totalitárius rend szürke világában állnak, a „második valóság” sápadt fényében. Hogy mennyire tartható ez a rend, azt mindenesetre még jobban tudjuk november óta, amikor Budapesten átszakították kettős burkát.

De mégis létezett és Keleten még létezik is, éppen hogy ott lapul: a lapályos Keleten.

* Az itt olvasható írás, amely kötetben még nem jelent meg, *Freude und Blässe* címmel a Münchner Merkur karácsonyi számában látott napvilágot 1956-ban. (A ford.)

Vajon a fény lehetett az, ami végső soron azt a görcsbe merevedett burjánzást táplálta, a sajátosan sárgás fény, mely ismerős mindenkinek, aki Bécsből kelet felé veszi az útját? Mintha már Hainburgnál érződne, Petronellben és Deutsch-Altenburgban, még osztrák földön, ahol az előretolt római helyőrség, Carnuntum romjai hevernek: törmelékes, omladékos síkság verdes fakó szárnyakkal a nyári ég magasába, olyan, mintha felszínen sodródó, döglött halként fehérítő hasát mutatná a múltakkal elborított föld. És a tulajdonképpen határ mindmáig itt húzódik, noha a politikai még odébb van. Eddig terjedt az Imperium Romanum szilárd birtoka, eddig Európa. Metternich mindazonáltal úgy tartotta, hogy Ázsia már az ő bécsi palotája mögött elkezdődik. Egészen idáig persze sosem fajultak a dolgok.

Budapestre azután Hegyeshalmon át utazik az ember – helyesebben: utazott valaha! –, Hegyeshalmon át, melyet mi Straß-Sommereinnak mondunk: ahol a nyártól nyárig élés szinte ellenállhatatlanná tette a melankólia varázsfuvoláit, a kezdődő Kelet kapujánál és hatalmas kárpitja alatt.

A legtöbb bécsi vonat a „Keleti”-be, a Keleti pályaudvarra futott be, így megkerülte az egész várost, átment Kelenföldön is, ahol egykor Károly osztrák császár és magyar király restaurációs kísérletét megüjítták Horthy „kormányzó” csapatai. Micsoda város! – Olyan élet volt benne akkoriban, néhány évvel a veszített háború után, megcsontított határok között, mintha történetének csúcspontján lett volna. A gazdagon áradó magyar tehetség az élet minden dolgában, lépten-nyomon lenyűgöző hatást keltett. Mintha varázsütésre hőkölt volna vissza itt a kezdődő Kelet minden sápadtsága: túlélte krízisnek tűnt csupán, inkább belül, mint kívül, vetemedésnek csak, az alapszövedék legmélyén.

Nyaranta sokszor rettenetes volt a hőség, és látni lehetett, amint az Andrássy út megolvadt aszfaltja egy hölgy körömcipőjét a sarkánál fogva megragadta és szinte lefejtette a lábáról, úgyhogy a szerencsétlen majdnem ott rekedt az arra robogó óriási, pótkocsis autóbusz előtt (akkoriban Budapesten már ilyenek jártak), és csak a sofőr rendkívüli ügyessége mentette meg, amiben – nagyon átalakult formában – talán még azoknak a vidéki magyar mesterkocsisoknak a tradíciója élt tovább, akik képesek négylovas fogattal szélesebben áthajtani egy mélyúton, keresztül-kasul, árkon-bokron át, miközben szaka-datlanul beszélnek a lovakhoz, és soha föl nem borulnak...

Romantikus város volt: ebből fakadt a lényege. Kiváló terep a magyar költő-óriás, Ady Endre és köre számára. Ott ülni egy kávéház előtt a Duna-parton, a Petőfi térnél, ahonnan rálátni a folyóra, mely szellősen hűti szélein az útjában szétnyíló várost, a víz apró, élénk mozgásaira, és a fenséges lassúsággal elúszó nagy hajókra, a hegyre, melynek alagútja folyamatosan nyeli magába a Lánchíd forgalmát és nyüzsgését...!

Ennek immár vége. Tudjuk, sok magyar érkezik most Bécsbe: szívesen hallgatjuk beszédüket, csengése ismerős a bécsieknek. És bármennyire szeretik is nagyszerű, aranykalással ékes hazájukat – akad-e magyar, ki ne szeretné? –, a mostani körülmények között szinte inkább ide és hozzánk, mintsem odaát tartoznak. Sajnos ezt kell mondani, mert így állnak a dolgok: de talán nem az idők végezetéig.

A hatalmas Opera fényárja beragyogja a Ringet. Bécs világvárosiasabb, mint valaha. A nyelvek Bábele az égig ér. Most kihallatszik belőle magyar barátaink hangja, és mindkét részről csodálkozva, s nem minden megfátottság nélkül fedezzük fel, hogy mit jelenthet a viszályban, szeretetben és a történelem viszontagságai közepette együtt töltött évszázadok közössége: végtelenül többet bármely direkt ideológiánál.

V. HORVÁTH KÁROLY fordítása

A TÖRTÉNELEM MINT TAPASZTALAT, REGÉNY ÉS RETORIKA

Esterházy Péter Harmonia caelestiséről

Heine írja, hogy bölcsője a tizennyolcadik és tizenkilencedik század fordulóján billegett. Édesapám bölcsője is igencsak billegett. Éppen dőlt össze az ezeréves Magyarország.

Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*¹

A történelem és a tapasztalat, a regény, valamint a retorika lehetséges összefüggései az alábbi elméleti kérdésfelvetésekkel együtt merülnek fel dolgozatomban: megtapasztalható-e a történelem (a családtörténet, a közösségi és a saját múlt); hogyan működik a történeti imagináció; miképpen kapcsolódik a regényfikció esztétikai céljaihoz; kapcsolatba hozható-e az esztétikai és a történelmi tapasztalat; hogyan váltja fel a regényben az okságelvet a *figuratív okozatiság*; milyen jelek, metaforák, képek alkotják a regény reprezentációs rendszerét; mindenek alapján hogyan konstruálja meg a regény azt a múltat és azt a történelmet, ami világértelmezésének részét képezi.

A vizsgálódás kiindulópontja Esterházy Péter *Harmonia caelestis* című regénye, amely mint meghatározó múltteremtő fikció, kultúra- és történelemértelmező vízió komplex művészeti és szellemi kihívást jelent. Az elmúlt egy-két évtizedre jellemző szövegalkító és az írott nyelvi műveletekre összpontosító beállítottsággal *együtt*, melynek egyik mozgatója éppen Esterházy nyelvi imaginációja és írásművészete, újabban módosult a történelmi és az életrajzi fikció jellege, elbeszélésbeli jelentősége. A kritika figyelmét (a posztmodern nyelvfilozófiai, hermeneutikai és dekonstrukciós szemléleti beállítottságnak megfelelően) az előbbi kérdéskör kötötte le.

A dolgozatom címében kiemelt történelem–regény(fikció)–tapasztalat hármasság jelzi, hogy a legújabb regénnyel kezdeményezett párbeszédhez egyéb szempontok is hozzájárulnak. A kategóriák külön-külön is empirikus és imaginárius vonások egyesítői. A retorika kiemelése sem véletlen. A *Harmonia caelestis* szemléleti magatartásának az ironia retorikája felel meg. Poétikájából kiiktatja az ábrázolás, leírás, példázás műveleteit és lehetetlenné teszi a struktúra epikus szerveződését. A regény e helyett reprezentációk gazdag rendszerét kínálja fel, referenciális illúziókat kelt, amiket megvillantásukkal együtt szétszerel, ellenpontoz, megsemmisít. Az alábbiakban röviden kitérek a kortárs irodalomtörténeti összefüggésekre és az interpretáció néhány elméleti támpontjára.

Örökség és reprezentációk. „A kultuszról (...) mint a legkülönbözőbb, nyelvileg szervezett és kulturálisan meghatározott értelmezési, értékelési és világértelési minták átha-

¹ Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2000. 420. o.

gyományszóhasználatáról beszélhetünk.”² Ebből a látószögéből a *Harmonia caelestis* tárháznak tűnik. Vagyis, Padányi Bíró Márton veszprémi püspök 1746-os Esterházy-búcsúbeszédét parafrázálva, *Estárház*. Mégsem hinném, hogy azon a mozgástéren kívül, amit a felkínált imagináció kijelöl, bármilyen közvetlen vonatkoztatási rendszer hatékony értelmezőlehetőséget biztosítana. A mű poétikumától, a saját elméleti feltevéseimtől és e kettőt kapcsolatba hozó mostani szemlélődéstől is idegen lenne egy ilyen érvelési rendszer. „Édesapám fiát minduntalan megbotránkoztatja, amikor a nyelvnek pusztán közvetítő szerepe van. A gyakorlatiassággal nem a magyar hagyományt szegeznék szembe, hol a nyelv erős vár, menedék, kegyhely és szentség, ez neki sok, az viszont kevés, ha nem érzékeli azt a rémületet és gazdagságot, amit az egyetlen nyelvhez való tartozás jelent, mert az ember, ezt így ki meri jelenteni, éppen mint gondolkodó lény, egyetlen nyelvhez tartozik.” (321. o.) E mondatok ravasz csavarintása nem a nyelvi áttetszőség elutasításában és a posztmodern önreferencialitás állításában rejlik. Nem is a nemzeti metaforák ironikus felsorolásában, hanem abban a felismerésben, hogy az *egyetlen nyelvhez való tartozás* egy felmérhetetlen gazdagságú örökség letéteményesévé teszi rendszerének használóját.

A személyes emlékeztartalmak és az imaginárius nyelvét, a fiktív múltak és az érzelmi tapasztalat elbeszélését jelként működő elemek szövik át. A műalkotás rendszerében betöltött kiemelt szerepüket reflektálnunk és értelmeznünk kell. A történelmi, művelődési kontextusra való hivatkozások és a szociokulturális meghatározottságú (Bahtyin) nyelvhasználati minták hagyományosan a cselekvés időbeli és térbeli szituálását szolgálják. Az Esterházy regényuniverzumában felbukkanó jelképek, eszmék, kultikus tárgyak, értékek, mítoszok, szokások, nyelvek, beszédmódok, konvenciók – reprezentációk sorozatai, tehát alapvetően nem a történet kronotoposzai. A különféle korok (barokk, Mária Terézia, II. József, Ferenc József kora, 1919, ötvenes évek stb.), társadalmi mikroközösségek, rétegek (főúri világ, cselédség, parasztok) vagy a közösség képzeletvilágának, az imagináriusnak a jelei szimbolikus funkciót töltenek be abban az összefüggésben is, amelyből származnak. A regénykontextus és az interpretáció megerősíti őket új konstitutív funkcióikban.

A *Harmonia caelestis* a magyar szellemi örökség, a vallási, erkölcsi, politikai hagyomány képzeteinek és jeleinek sokaságából válogat, majd a fikcióképzésben az irónia által deformálja, újraértékeli, felfüggeszti őket. Az irónia rejtettebb, a metaforaelv és az ellentétezés feltűnőbb. A működésükkel kibontakozó jelentésszövevényben a jelek, fogalmak, képek, a dolgok nevei felidéznek lehetséges tárgyi vonatkozásait, majd ezeket elnyomva, feledtetve, szétszerelve, ellenpontozva egy virtuális szemantika működésének rendelik alá. Az eljárás egyik látványos és mégis egyszerű példája „az ország legnagyobb vörös csillagának” leszerelése a Parlament kupolájáról. „A három méter átmérőjű, féltónnás jelkép – most abba ne menjünk bele, hogy lehet-e jelkép ilyen nehéz(//)” (115. o.) A 126. számú töredék hatása (a remek komikum, humor, anekdotaszerű kerekesség és csattanók helyett) egyetlen nyelvi elem, a jelző és jelzett szó kapcsolata, ellentéte által asszociál sokrétű jelentést: ez a jelkép és a nehézség, a jelkép „nehézsége”. A feszültség a referenciális és a konnotatív jelentésmezők egyidejűségéből és az alúzióból származik.

A közös értelmi, szellemi világot, a mentális képzeteket alakító motívumok, legendáris, mesei, irodalmi toposzok, kultikus, keresztyén, vallási értékek, normák, a közösségen belüli viszonyokat szabályozó elvek, a társadalmi érintkezés formái, megszólítások, rangjelzések, a képzelet írott és beszélt mintái stb. a virtuális világegyetem rendkívüli

² Lakner Lajos: „Irodalmi kultusz, identitás, legitimáció”, in: *Az irodalom ünnepei*, Kalla Zs. (szerk.), Budapest, 2000. 151. o.

gazdagságáról tanúskodnak. A motívumok átmenetileg fenntartják a kapcsolatot a társadalmi *szemantikai térrel*, majd értelemtartalmaik a *regénytér* kontextusának megfelelően alakulnak. A másodlagos referenciák és a jelentések rögzülésének időtartama gyakran rövidebb, mint a mondaté. A kijelentést cáfolat, a megállapítást megkérdőjelezés, a vörös csillagot a szétszerelés, a tényyszerűséget humoros ellenpont követi. Ha pedig nincs közvetlenül tapintható kontrapunkt, akkor az ironia jelenlétéről a nyelvhasználat tágabb kontextusa gondoskodik.

Műfaji önreflexió. A két könyvből álló mű alcímei (*Számozott mondatok az Esterházy családotól, Egy Esterházy család vallomásai*), mottói és egyes szöveghelyek a poétikai hagyomány több elbeszélő formáját nevezik meg. A vallomás, élettörténet, (megélt) elbeszélés, krónika, családtörténet, regény, emlékezés, kitalálás – mindezek kiemelt (meta-textuális) közlések. E fogalmak mégsem szerzői kommentárok, inkább fogások, elbizonytalanító elbeszélői önreflexiók és nem olvasási javaslatok. A könyvet a 331. oldalon olvasható óvás nélkül is kizárólag regényként lehet olvasni, ám közben a műnek minél több vonására figyelni, mert e „*regény tud adni (mindent)*” (uo.). Előrebocsátható ugyanakkor, hogy alapvonásai alapján bizonyos műfaji elvárásoknak egyáltalán nem felel meg. A különféle számozásokkal jelzett töredékesség és tagoltság az epikai szerkesztés elutasítása. Nemcsak azok észlelnék hiátusokat, akik „*krónikaként forgatják*”, hanem akik a történetyszerűségre, tehát folyamatosságra, narratív szerkesztésre számítanak. A lebontott modell radikalizmusa, a történetmondó és a nem elbeszélő prózanyelv keresztezése erre nem ad módot.

Történelmi téma. A *Harmonia caelestis* nemcsak jelhasználatában, hanem a történelemhez való viszonyában is külön utat jár. A könyv mottója jelez bizonyos megkülönböztetéseket a jelen, közelmúlt, múlt elbeszélhetőségét illetően. A történelmi téma két hullámban, a hetvenes, majd a kilencvenes években került előtérbe a magyar prózában. Először a félmúlt, újabban a régmúlt fantasztikus, legendáris-mesei vagy archaizált-retorizált idézésének formájában (Háy János, Darvasi László, illetve Láng Zsolt, Márton László). A tematikus vonás önmagában sem poétikai, sem leíró kategóriának nem kielégítő, s a kritika az áltörténelmi regényfogalommal jelzett is valamit e bizonytalanságból. A múlt elbeszélését a kilencvenes években az epikus szertelenség és képzelőerő kezdeményezi. Az archaikum mint nyelvi rendszer, képi, szókincsbeli, az idegen és magyar hagyományban, szövegekben és történetekben rögzült minták gyűjtőmedencéje képez kihívást. A regényeket nem a történelmi tudat önértést, önértelmezést elmélyítő szándéka és létértelmező lehetősége, hanem elsősorban a szövegvilágok közötti közlekedés szabadsága motiválja.

Az erdélyi történelemmel vagy a „*török világ Magyarországon*” epikus, mondai tradíciójával a regények a nyelvi, képi alakzatok révén létesítenek szövegvilági kapcsolatot. Így kerülnek a látótérbe a Heinrich von Kleist-források nyomán a 17. századi német lázongások, vagy Danilo Kiš, Milorad Pavić közvetítésével egyes keleti és déli minták is. A szerb és a horvát irodalmakban néhány évtizeddel ezelőtt erős Borges-hatás volt érzékelhető, ami a két elbeszélőt a történelmi anyag fikcióssá tételére és a képzelet historizálására készítette. Mindez együtt van jelen a balkáni, délkelet-európai imaginárius hagyományban, melynek archetípusai, legendái, költött és historikus figurái, irracionális fogékonysága, tematikus és szerkezeti elemei egyszeriben a magyar prózában is felbukkannak. Esterházy, Darvasi átvételei a gazdag orientális mesevilág, a közös történelmi motívumok és egy érzékibb elbeszélőmód beékelései a magyar ezredvég szövegtermelő gyakorlatába.

Létezik azonban egy másik irány is, amelyben az érdeklődés útjait a régmúltak helyett a 20. századi történelmi tapasztalat és imagináció alakítja. A század utolsó harmadának íróit közvetetten Kosztolányi Dezső és Márai Sándor, közvetlenül pedig Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Mándy Iván és Örkény István ösztönözte. E szerzők történelemmélye és -tudata meghatározó eleme az imaginációnak, melyet a megélt tapasztalat

fikcióképző aktusai tesznek érzékivé műveikben. Az *Iskola a határon* (1959) „a katonaiskola növendékeinek sorsát a magyar történelem – Mohács, Kőszeg, Ferenc József és 1944 – jegyében értelmezi”.³ A *Film* (1977) története hét fordulópontot hozó évszámra támaszkodik (1848, 1867, 1912, 1916, 1919, 1923, 1950). A nagy léptékek ellenére egyik mű sem alkot makrotörténelmi panorámát. Ellenkezőleg, viszonylag korlátozott cselekmény és térbelileg kifejezetten szűk határok mögé, köré, jelzésszerűen idézik meg a szereplők magatartását, a jelenbeli létállapotot értelmező historikus dimenziót. Ottlik az iskolát, a *Film* a budai Vérmező környékét, a *Térkép Aliscáról* pedig Szekszárdot jelöli ki. A tereket tágítják ki a historikus utalásokkal, miközben a fókuszponttól kicsit sem távolodnak el.

A történelmi emlékezet dátumai nem cselekménymozzanatként, hanem a művek világhértelmezésének szimbolikus elemeiként, reprezentációkként ékelődnek a szövegbe. Ezeket a szűkebb vagy tágabb közösség, a regényeknél pedig az értelmezés telíti átmenetileg érvényes jelentésekkel. Az ezredvégi elbeszélő irodalom jóval érzékletlenebb a közösségi emlékezetben tároltak iránt. Mintha a tudattalan e tartalmainak nem lenne orientáló hatása, a történelmi imaginációnak pedig a szervező, fenntartó, a jelen megítélésébe belejátszó funkciója nem is működne, egyszerre afirmatív és határozottan kritikai módon. Mindezt éppen a retrográd, hamis, idealizáló történelmi és nemzeti önkép időszerű manipuláló restaurálási kísérletei sürgetik. A *Harmonia caelestis* megjelenése, széleskörű népszerűsége a későbbi kultúraelemzésekben remélhetően e folyamatok egybeesésével együtt és ezek kontrasztjaként fog értékes következtetésekhez vezetni.

Elméleti összefüggések. A történelmi és az életrajzi fikció az irodalomban nem tények, dokumentumok és valóságfragmentumok révén jut alkotó szerephez. A műalkotás a legpontosabb tényeket a referenciális illúzió (M. Riffaterre) elemeként, a dátumokat, neveket, megnevezéseket érzelmi konnotációkkal rendelkező esztétikai referenciaként idézi. Újabb felismerés, hogy a történelmi és az irodalmi narratívumok világát a metafora, a fikció és a tények, tapasztalati elemek eleve értelmezett, tehát nyelvi megjelenésében nézőpontot, viszonyulást, értékelő mozzanatot hordozó vonásai rokonítják egymással. A párhuzamosság és a kölcsönösség sem a hagyományban, sem a jelenkorban nem vezet a történetírói és az irodalmi tradíció eredeti rendeltetésének elhomályosításához. Bizonyos műfajokban érintkezhet a non-fiction elbeszélést jellemző elhitető szándék és az elképzeltetű funkciójú fikciós elbeszélés (H. White), ám ezek két különböző beállítottság és poétika megnyilvánulásai.

A *Harmonia caelestis* egyik mondata így reflektál a régi dilemmára: „Ez csak részben az az elképzelt könyv, mert az emlékezet véges és bizonytalan, és azon könyvek, melyek a valóságból teremtettek, többnyire csupán sápadt visszfényét és töredékét adják: annak, amit láttunk és hallottunk.” (331. o.) A mimetikus hagyomány elegáns elutasításánál is jelentősebb az életvilág, az empiria, az emlékezés és a megélt tapasztalat gazdagságának és határainak, s ezzel szemben az imagináció és a fikcióképzés korlátlanságának gondolata. A dolgok elbeszélhetőségét illető alapvető kételyeket e felismerések nem ellensúlyozzák és nem iktatják ki. A szerkezet nem epikus felépítése implicit módon tanúskodik erről.

A történelem mint a tudás szerveződésének formája bizonyos vonatkozásban maga is a fikcióképző eljárásokra van utalva, beszédmódja pedig az irodalmi mintákhoz és poétikai alakzatokhoz idomul, amit az ókortól a romantika koráig természetesnek tartottak. A múlt szemlélésének történelmi hagyományát a 19. század közepétől a valóság és a tények megjelenítésének, a posztmodern korban pedig a reprezentáció metaforikus látásmóddal jellemezhető paradigmatis példájának tekinti a történetelmélet.

³ Szegedy-Maszák Mihály: *Ottlik Géza*, Pozsony, 1994. 129. o.

Az irodalmi elbeszélést, minthogy nem a tudás, hanem az imagináció szerveződésének formája, még közvetlenebbül befolyásolja a metaforikus szerkesztés és jelentésadás. Az elbeszélő figyelme a valóság helyett a fikció tényeire irányul, s ebben az emlékezésre és az imagináriusra támaszkodik. A dolgok, melyekről a történetíró és az elbeszélő beszél, nem hozzáférhetők az érzékek számára. Ha nincs lehetőség a közvetlen észlelésre és érzékelésre, „az emlékezetre való ráhagyatkozásnál többről van szó, hiszen az érzékelés során a részleteket nem idézzük vissza. Inkább az emlékezethez tartozó virtuális érzékek tárházával van dolgunk, amelyek alakot adnak a jelenlegi érzékelésnek, ezzel megszilárdítva az érzékelendő tárgyat.”⁴ Minthogy azonban az imagináriusnak nincs saját intencionalitása, működése lényegében a fikciótól függ.

A *Harmonia caelestis* elbeszélője bizonyos pillanatokban a történész szerepét vállalja fel. „Én is úgy járok, mint mindenki, aki családfát nézeget, rájövök, hogy milyen keveset tudok a felmenőkről. De hát mindig is keveset tudunk róluk, csak ennyit, keveset lehet tudni róluk, ez családtól, dokumentációtól független; (...) És még valamit figyelembe kell venni... hisz az nem úgy megy, hogy nyugodtan felidézzük a múltat, sétálgatunk benne, tárgyilagosan mérlegeljük. Nem, a jelen mindig agresszív... és csak azért merül alá az ősidők zavarosába, hogy csak azt halássza elő, amire szüksége van ahhoz, hogy még jobbá egészítse ki mostani formáját. Lehet, nem is annyira emlékezetembe idézem, mint inkább felfalom a múltamat, én – aki olyan vagyok, amilyen most vagyok – kisajátítom önmagam.

Létezni annyi, mint múltat fabrikálni magunknak. (Nagypapa mondása.)” (363–364. o.)

A *Múltteremtés önteremtés*, s ennek a tudatnak a hiánya észlelhető egyébként értékes mai prózai művekben. Esterházy történetében a nagyapának hasonlóan kiemelt, különleges szerepe van, mint Nádas *Egy családregény vége* című regényében. Letéteményesei és berekesztői a hagyománynak, a megélt és megélhető örökségnek. E nemzedékeket követően válik érvényessé Pierre Nora észrevétele: „Il y a des lieux de mémoire parce qu’il n’y a plus de milieux de mémoire.” [„Az emlékezetnek helyei vannak, mert nincs már valódi közege az emlékezetnek.”]⁵ A történeti emlékezet a végéhez érkezik, a nemzedékek távozásával, a korszakok radikális lezárásával és bizonyos ívek erőszakos megszakításával törések keletkeznek. Ezeket nehezen tudja áthidalni az elbeszélő igyekezet, tehát a hiátusok nem a krónikaíró és nem a képzelet narrátorának alkalmatlanságára utalnak. Az emlékezet közegeinek megszüntetése, a folytonosság, értéktovábbadás és a megtapasztalhatóság közvetlensége, a bensőségesség élményének elvesztése valójában a történelem közvetlen beavatkozása az életfolyamatokba. Az emlékezet közegének eltüntetésével maradnak a helyek, a *lieux de mémoire*, az emlék-hely, műemlék, emlék-mű, vagy az emlékezetkiesés nyomán keletkező üres hely.

Az egyik fejezet ifjú elbeszélő/szereplője egy ilyen emlékeztető helyre zárandokol el, ahol történetesen éppen a család elkobzott anyagi, tárgyi hagyatékával szembesül. „Mindig ugyanott, egy Üllői úti presszóban találkoztunk, szemben az Iparművészeti Múzeummal, kint a bárány, bent a farkas, kint a hatvanas évek, bent mi. (...) átmertünk a múzeumba, Roberto mindent el tudott intézni, a raktárba meg a restaurálóműhelybe, hogy végigmutogassa nekem az ott őrzött családi kincseket. Kulacsok, tálak, násfákkal és boglárókkal ékesített serlegek, impozáns díszkancsók, díszfegyverek, strucctojásból és ezüstből képzett asztaldíszek, elefántcsont domborművekkel díszített kupák, »kereszt-órák«, korall- és achátszemekből rózsafüzérek, domborműves elefántagarak. Mimin-den. Hogy ezt nekem látnom kell.

⁴ Wolfgang Iser: *A fiktív és az imaginárius*, Molnár Gábor Tamás (ford.), Budapest, 2001. 227. o.

⁵ Pierre Nora: „Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux”, in: P. Nora (Dir.): *Les lieux de mémoire* 1–3., Paris, 1997. 23. o.

Láttam. Nem éreztem semmit.” (636. o.)

Arról a tárgyi világról, a kellékeknek, a berendezésnek azokról a darabjairól van szó, melyek a nagyapa elbeszélésében így jelennek meg: „Minden mozdíthatót, a képeket, a porcelángyűjteményt, antik órákat és művészeti tárgyakat két teremben halmoztak össze. (...) amikor ott álltam ezen minden szív nélkül egybehordott tárgyak előtt, amelyek úgy feküdtek egy tömegben, akár egy nagy rakás szén, együtt, elválaszthatatlanul, megszűnve egyes tárgynak lenni, mert megszűnt a történetük, ki lettek ragadva önnön idejükből s terükből, önnön struktúrájukból, és mintegy visszaböfögve, visszaokádva kerültek új helyükre – nos, ekkor láttam először, mi lehet undorító a sokban, amikor a sok nem kápráztató gazdagság, hanem ez az émelyítő hányadék a kastélyom közepén. Akkor egyszer csak megérteni véltem ezeket a vörösöket: ők nyilván ezt mindig is így látták, mindig a struktúrából kivette, mert hisz nem is ismerték a struktúráját.” (405–406. o.)

Távoltartás, elhárítás. A kérdést, vajon kapcsolatba hozható-e az esztétikai és a történelmi tapasztalat – ebben az esetben a történelmi irónia válaszolja meg. A család leszámazottja a 20. század második felében mindkét tapasztalatra egyazon módon tehet szert. A jelen történelmi eseményeitől eltérően, amit tanúként, elszenvedőként, résztvevőként él át a kortárs, amiről közvetlen tapasztalatot szerez, a történelmi múlt az imaginárius révén tehető saját tapasztalattá. A múlt hozzáférhetetlenül távoli folyamatai ugyanúgy a tények és jelek értelmezésének közvetettségén keresztül gyakorolnak hatást, mint bizonyos idő elteltével a személyes megtapasztalás. Mindkettőt közvetítőik teszik érzékelhetővé és megérzékíthetővé. Mint például a nyelvi, poétikai, narrációs minták, szövegek, jelek. A családtörténet és a saját múlt is csupán látszólag helyreállítás, lényegében létrehozás és változó nézőpontú értelmezések, elbeszélések, változatok megszerkesztése. Amikor azt olvassuk Esterházy regényében, hogy „elhelyezi a múltban és a személyesben”, logikáját ismerve már nem lepődünk meg. Nem eseményről, személyről és családról, hanem egyetlen fehér rokokó komódról van szó. És a regény mai nézőpontú múltinterpretációjának és önértelmezésének kíméletlen szembesítéséről.

A nemzetség, a család történetei mikroegységei lehetnének a makrotörténelmi képnek, referenciái az epikai megjelenítésnek. A történelmi imaginációt működtető, végsőkéig kritikus önreflexió azonban elutasítja az epikum átfogó pillantását. A személyes múltakat és a szűkebb, tágabb közösség múltját jelekben tároló, megőrző közös emlékezetet hasonlóképpen: „(...) röviden vázoltam (...) a terveimet, különös tekintettel a közös emlékezetre vonatkozó programra, az angyalok karától a körömpörköltig, Pázmány Pétertől a farkamig, édesanyámtól az édesapámig, és hogy – ez különösen szép gondolat – mindenki emlékezete az enyém is, az övé is, a testvéreimé is, a szomszédoké, és enyém az önkéntes rendőre, minden (...) a közös emlékezet nem sziklára épül (...) hanem ingoványra, arra a poshadt, tőzeges, gázoktól sziszegő, lidérces pocsadékra, melynek halál a neve. (...) – A közös emlékezet malterja a halál, bizony, úgy ám (...)” (570. o.)

Az emlékezet kérdésessége a múltrekonstrukció lehetetlenségének tudata egyben. „A családi emlékezet őríz egy minden bizonnyal soha meg nem történt, több helyről (egyről) megerősített jelenetet (...)” (557. o.) Nincs egyetlen személyes történet, mert a saját élettörténet elbeszélése sosem csak az éntől függ, a szülők, a gyermekek élete része a történetmondóénak, ahogyan az ő élettörténete is beleírja magát az utódokéba, és a személy által nem beszélhető el a kezdetétől a végéig. A saját történetet és a családtörténetet ez az adottság is korlátozza. A regény az egyéb narratív módzatoknál előnyösebb helyzetben van, mert a fikcióképzéssel egyenrangúsít megtörténtet és elképzeltet. Éles metszésekkel eszközöl a krónika folyamatosságán, illetve ott kínál fel áthidalást és létesít kapcsolatot, ahol a hagyományos műfajváltozatokban a cselekmény logikai, okozati rendje ezt megköveteli, az ezredvég metaforikus elbeszélő módzataiban pedig olyan

váratlan helyeken, ahol a narratív beállítottság a legkevésbé számít rá. A történetmondás fabuláris, időbeli rendjét és a koherenciát követő poétikákkal és olvasásmódokkal ellentétben itt nyílnak meg a figuratív szerkesztés és olvasás lehetőségei. A retorika és poétika szempontjai így módon kiterjednek a szövegközi viszonyok, beékelő eljárások, betétek, ékek, megszakítások, lebegő pajzsok eljárásaira.

A regény poétikáját a nyelvi önkény, a jel, a jelentés és jelentéstulajdonítás önkényességének mint szemléleti elemnek megfelelően a *figuratív kauzalitás* alakítja. A narratív olvasásmód azért alkalmatlan, mert a formálásban nincs jelentősége az idő, tér, cselekvés és az alakok egymásrautaltságának. A történet töredékek idejére összetartott. A szálak temporális kinyújtása, meghosszabbítása, a metonimikus érintkezések, az elidőző megjelenítés epikuma nem működik. A jelentéstulajdonítás hasonlóképpen visszacsatol: „egy történetnél nincs mit” (248. o.), ez a válasz a kérdésre: „Mit meséled ezt nekem” (uo.).

Regényretorika. Ahogyan a narratív logikájú olvasásmód eredménytelen marad a nem történetyszerű elbeszélésmódnál, a diszkurzív logikájú megértés sem lehet hatékony a metaforikus nyelvhasználatnál. Az utóbbi az olyan fogalmak felcserélhetőségét is megengedi, mint a személy és a térség. A metonímia, szinonima, metafora, megszemélyesítés elemeiből alkotott komplex képegyüttesben átfedésbe kerülnek az *édesapa*, *ország*, *haza*, *világ* fogalmak. A hasonlat még a szokványosabb alakzatok közé tartozik: „Édesapám olyan, mint a Piero della Francesca édesapja: metaforikus.” (268. o.) A persona hagyományosan a jellemzés, a locus pedig a leíró megelevenítés, elbeszélés tárgyát képezi. „Noha a barnuló fotókon könnyen ráismerek, mert csupán édesapám arcát kell meglátnom az övében (...) *ugyanaz* az elképesztő homlok, ez a tágas, nyílt tér, tájleírásra méltó terep, az árokszerű ráncok, ugyanaz a hajlott, leginkább kampósnak nevezhető orr – ízlés, műveltség és politikai hangulat kérdése, hogy ezt római arcélnak vagy zsidósznak mondjuk –, és ugyanaz a folytonos hunyorgás, a szemek állandó és többértelmű nevetése.” (347. o.) Az ötlet variálása az apa/ország metafora inverziós beillesztése egy útikönyvbe: „Akár először járt édesapámon, akár sokadjára, üdvözljük e sokat szenvedett és szenvedélyes helyen. Nekünk, édesapám fiainak mindig nagy öröm, ha vendégeket köszönhetünk. Vannak tradícióink az idegenek forgalmában. Édesapám gyönyörű.” (257. o.)

A humorérzék létértelmező attitűd, szemléleti forma és az alkotáshoz való viszony érzéki formája. Más alkotóknál túlélési stratégia, a tragikum elviselésének módja, a világerzékelés eszköze. Az alkatnak, az emberi és művészi alapállásnak ez az adottsága Esterházy művében a szabadság lehetősége. A derű, a teremtés felett való öröm, vagy a teremtmény gúnyolódása a teremtett felett, a nevetés jogának visszaszerzése, s hogy *jogot formál a nevetésre* (563. o.), a nyelvi stratégia részét képezi. A megteremtett viszonylagosítható, visszavonható, megsemmisíthető. A „cselekvés újracselekvése”⁶ olyan közérzet-kiváltója, amely érzelmi többlet, reflektált gesztus formájában maga is a regényvilág alkotó energiájává válik, ahogyan a szellem, a „tudás, műveltség, ítélőerő, vicc” (351. o.) vagy az erős érzelmi konnotációjú szemléleti minőségek (humor, szellemesség, gúny, ironia, nevetés) is. A legjellegzetesebb gondolatalakzat az ironia, ami szó-, mondat-, szöveg-alakzatok, trópusok sorozatát képes maga alá rendelni.

Az alábbi regényrészletben például a felsorolással, halmozással, változatokkal, majd egy régi írás beékelésével kombinálja: „Édesapám a halálát cizellálta. Elgondolta így meg úgy, ágyban, párnák közt, lovasrohamban, a haza védelmében, tizenegyesrúgáskor, a jakab-kagylós étel elfogyasztását követően, álomban, szerdán, alanyesetben, a XVI.

⁶ Ricoeur szerint az elbeszélés a cselekvés újracselekvése, a világ újrajelölése (*re-signifié*) az elbeszélés időbeli kiterjedésében.

században, a XVII. században, a XVIII. században, a XIX. században, 1956-ban, kalapban, hajón, 1991-ben és megint szerdán. Méginkább a temetését képzelgette. Nagy temetés, kis temetés, közepes temetés; zene, csönd, beszédek, hallgatások. Egy kis manierista halálkultusz Nagyszombatban. Azonban eljövén az temetésnek is ideje, fölveltük az testeket die huszadik martti, sokszámú néppel lévén mind az atyafiak mind penig az idege- nek, Sentéről az kápolnábul, s tétettük az társzekerekre, melyek mind vörös posztóval voltak földig béborítva.” (339–340. o.)

A nyelvi váltás, a korabeli nyelvi minta átvétele és/vagy imitációja egy későbbi szöveg helyre is jellemző, melyben többek között Imre primásról is szó van. Ezt az Esterházy Imre primást búcsúztatja 1746-ban Padányi Bíró Márton azzal a manierista „képverssel”, melyet mintha két és fél évszázaddal ezelőtt eleve az ezredvégi regény játékos szöveg- mintái közé szánt volna. A *Harmonia caelestis* olvasása után mind több olyan megfelelés válik észlelhetővé a jelenkor és a régmúlt írott hagyományában, mely fölött mintha Clio tekintete őrködné. A történész, művelődéstörténész, az imaginárius örökség kutatója ugyanolyan kíváncsisággal hajol az ilyen különleges dokumentumok fölé, mint az inter- textualitás bűvöletében élő korok regényírója.

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai
mindig a hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát október 25-én, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó munkája
iránt érdeklődő olvasókat, barátaikat,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrassy út 45.) teázójában.

VALÓBAN ELAVULT LENNE AZ ÉSZLELÉS?*

„A fenomenológia szerepe a legkevésbé sem az, hogy szétszakítsa azt a kötetést, amely minket a világgal összekapcsol, hanem éppen annak felfedezésére és kifejtésére törekszik. Ami Husserl egy lényeges eszméje, és ennyiben döntően eltér Kanttól: létezik a passzivitás és receptivitás zónája, és Husserl soha sem fogta fel úgy a filozófiai reflexiót, hogy mintegy aktív elemet kellene találnunk a passzívban. A fenomenológia egy eredendő passzivitást akar hozzáférhetővé tenni, ami szemben áll a megszokás másodlagos passzivitásával. A passzív szintézis, amely arról gondoskodik, hogy a dolgot észleljem, nem az én konstrukciójaként elgondolt.”

Maurice Merleau-Ponty

A címbe foglalt kérdés nem egyszerűen a konferencia témamegjelölése szerint vetődik fel, hanem sokkal inkább mint egy olyan kérdésnek az újratárgyalása, amit az tesz indokolttá, hogy az utóbbi időben minden „tudatfilozófiai” fogalom lényegében mint elavult került le a napirendről. Miközben mindenki látja, és mindenki arról beszél, hogy világunk szinte minden mértéken túlmenően *rászorul* az észlelésre, valóban aligha képzelhető el olyan *igaznak-vevő és észlelő* („*wahr-nehmende*”) életviszonyulás, amely távol tarthatná magát e *nem szükségképpen reflexív viszonyulástól*. Tehát akkor mégsem végérvényesen használhatatlan és elavult az észlelés fogalma? El kell végeznünk az *ismeretelméleti lera-kódásoktól való megtisztítást*, hogy újra felhasználhatóvá tegyük. De miként, és honnan kiindulva történhet ez a *recycling*? A kérdés ismételt megfontolását az a lélekben jelentkező, csillapíthatatlan igyekezet is indokolttá teszi, amit röviden *az önmagával való egység vagy az önmagával egyezés* névvel szoktunk illetni, miközben jól tudjuk, hogy a fenti igyekezet az önmagával összhangban maradásra a lélek előre nem látható mozgásait indítja el. E kimozdulás és kimozdítottság során hol azt mondjuk, a lélek *tudatosan tér ki az adott tárgy elől, hol meg azt, hogy tudattalanul megy végbe az el-állítódás (vagy inkább torzulás)*, amiről végső soron csak annyit állíthatunk: valami zavaró elem lépett fel az észlelés során. Freud a *Das Ich und das Es* című írásában mutatott rá a tudat elgondolását, illetve a tudatról való gondolkodást illetően arra a pontra, ami azóta sem hagy nekünk nyugtot: „az észlelés aktusa semmiféle felvilágosítást nem nyújt arról, hogy valamit mi okból észlelünk vagy éppen nem észlelünk.”¹ A gondolkodásnak ez a bizonytalanná vált közelsége az énhez nem pusztán az aktuális észlelési folyamattól, hanem éppen az észleltől függ – s talán ezért lenne ésszerűbb azt mondani, „es denkt”, a nem-én, az ősvilági gondolkodik. Az észlelés nem feltétlenül *tudatképes*, azaz nem feltétlenül tartozik az én-tudathoz,

* Elhangzott Bonnban a Wolfgang Hogrebe által szervezett, „Philosophische Wahrnehmungen der europäischen Gegenwart” című konferencián, 2001. október 7–8-án.

¹ Freud: „Das Ich und das Es”, in: *Das Ich und das Es und andere metapsychologische Schriften*, Fischer, Frankfurt a. M., 1982. 174. o.

nem egy én konstrukciója, s ugyancsak Freudot követve a tudatról az mondható el, hogy egy olyan felszín és felület („*Oberfläche*”), amelyen a lélek változásai és elváltozásai elismérhetők. Vagy még inkább az a felület, amin a mozgásnak kitett lélek minden erővel őrizni kívánja rendíthetetlenségét.

G. Ch. Lichtenberg egy kései fragmentumában, amely a *Sudelbücher*-ben olvasható, a következő, megfontolásra érdemes megállapítást tette: „Miként jutunk el az *önmagunkon kívül* fogalmához? Miért nem hisszük inkább azt, hogy minden *bennünk* van, és *bennünk* megy végbe? Egyáltalán, honnan a *distancia* fogalma? Ez, úgy tűnik, nagyon nehezen kibontható. Ez odáig megy, hogy azt, ami bennünk van és bennünk zajlik le, a retinán levő kép változását magunkon kívülre helyezzük, sőt mintegy fájdalmasan szemet szűr, szemünkre elhelyezett dőfésként észleljük.”² Az észlelés során az észlelő meghatározott attól, amit észlel, s nincs egy olyan észleleti pozíció, ami végérvényesen kijelölné a *distanciát*, a *távolságot*. A kép változása annak felfogását teszi szükségessé, hogy *mi* az és *mi-ként* lépett fel valami, ami úgy jelenik meg, mintha valami fájdalmas szúrás érte volna a szemünket. Úgy is mondhatjuk, hogy többnyire megmagyarázhatatlanul és hirtelen *végbemeget* egy *distanciáló differenciálódás*, vagy másként kifejezve, az ennek ez a tér-időbeli kimozdítottasága, sőt kitaszítottasága a *meghatározatlanba* okozza az észlelő és az észlelt létében zajló észrevétlen szokatlanná válást. Tehát az észlelés nem jelenti a pusztán tárgyi létező biztos és bizonyos pozícióból történő szemlélését, hanem az embernek a nem szűnő és örök belevontságát és belebonyolódottságát a *tér-időbeli közel és távol játékába*.

Az európai filozófia a fenomenológia megjelenésével és annak mindennemű modifikációjában olyan útra tért, ahol éppen a Lichtenberg vagy Freud által világossá vált fordulat érvényesült – az „én gondolom” („Ich denke”) felváltása a „nem-én gondolommal” („Es denkt”).³ Az „Es denkt”-ben egyértelmű tendencia mutatkozik egy pszichoanalitikus felfejtés⁴ irányába, mintegy az én rejtett és soha sem nyilvánvaló archeológiája irányába, mégis itt, éppen a fenomenológiai fordulatot követve, az antipszichologikus és deszubjektíváló tendenciát szeretném érvényre juttatni. Úgy gondolom ugyanis, hogy a husserli fenomenológia eredendő szándéka, miként a hozzá kapcsolódó vagy éppen vele szemben megfogalmazódó teóriakísérletekből ugyancsak kiolvasható, éppen ez volt. Ez a felfogás a naiv beállítódást radikálisan áthúzza, zárójelbe helyezi, s véleményem szerint Husserl életművének ez volt a titkos mozgatórugója.⁵ A hangsúlyt éppen a husserli fenomenológiában hol erősebben, hol gyengébben jelenlevő *destruktív irányultság*ra helyezem, amellyel a pszichológiai-objektivistá vagy naturalista beállítódás radikális átfordításával egy örökkön meglevő „nyugtalanyságot” igyekezett életre hívni, egyfajta „transzcendentális bizonytalanságot”, amivel megnyitja az időt és a teret az önmagga („Selbst”) és a dolog („Sache”) nem felszámolható lehetséges mássága irányában. Eugen Finknél olvashatjuk a következő megfontolást: „Először a redukcióval lép fel a *nyug-*

² G. Ch. Lichtenberg: *Sudelbücher*, F. H. Mautner (kiad.), Insel, Frankfurt a. M., 1983. J. 1272., 443. o.

³ Vö. Lichtenberg, uo. L. 713. és I/99, 1.: „Bizonyos képzeteknek tudatára ébredünk, amelyek nem tőlünk függenek; mások úgy vélik, rajtunk áll; hol van a határ? Mi pusztán érzéseink, képzeleteink és gondolataink létezését ismerjük egyáltalán. *Elgondolódik/a nem-én gondolja* (Es denkt), kellene mondanunk, ahogy azt mondjuk: *villámlik* (Es blitzt). Már *cogitót* mondani is túlzás, ha úgy fordítjuk le, *én gondolom*. Az én-t feltenni, posztulálni gyakorlati szükséglet.” 528. o.

⁴ Ehhez vö. N. Rath: „Lichtenberg. Sprachreflexion und Vernunftkritik”, in: *Grundlinien der Vernunftkritik*, Ch. Jamme (kiad.), Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1997. 71–85. o., és ebben a kötetben még R. Bernet: *Husserls Begriff des Phantasiebewußtseins als Fundierung von Freuds Begriff des Unbewußten*.

⁵ Figyelemreméltó ténynek és a fenomenológiai gondolkodás kevésbé meghatározó elemének tartottam Jan Patočka kései írásait, ahol egy *aszubjektív fenomenológia vázlatát nyújtotta*. Vö. J. Patočka: „A husserli fenomenológia szubjektívizmusa és egy »aszubjektív« fenomenológia lehetősége” (1970), in: *Gond*, 1997. 13–14. szám, 114. o., Mezei Balázs (ford.), Bacsó Béla (szerk.).

talanság a világkonstitúció mintegy statikusan rögzített folyamatában: a transzcendentális életen belül egy *ellenmozgás* lép fel, egy konstitutív visszakérdezés a fenomenológiai teljesítményt nyújtó nézőre. Ami egy *eredendő-/ös-eseményt* („*Urereignis*”) jelent a transzcendentális szubjektivitás életében, *magához jő el/eljut önmagához*, felébred – hasonlattal élve – az *önmagán-kívül-lét* világszerű álmából (...)”⁶ A fenomenológia radikális fordulatáról többnyire a Husserlt követő periódusban szoktak beszélni, s ilyenkor elfelejtik, hogy például ezt a művet Husserl teljességgel összeegyeztethetőnek tartotta saját felfogásával, s ha belepillantunk a jóval korábbi *Erste Philosophie* című műbe, akkor éppen ezt az állandó nyugtalanságot láthatjuk. Ez egy transzcendentális, az én-meghasadtságon *túljutni akaró mozgás* (az én a világban önmagától távol van, miközben közellévőnek véli magát!), amelyben az önmaga éppen *magához tér, maga felé tart, miközben veszélyezteteti és kockáztatja eddigi egységét*. Ez a *kockára tett egység az élet örülete, esetleg az örületig követett önmaga-meghaladás*. Husserl egy finoman ironikus megfogalmazása arra is rávilágít, milyen kevésbé tartotta magát egy tudatfilozófiai pozícióhoz: „Bizonnyal nyitott az a lehetőség, hogy az emberi észlelés harmonikus árama értelmetlen zavarodottsággá, a jelenségek összetorlódásává változik. Mi mást jelent ez, mint hogy az ember, és végsősoron minden ember, *örültté* válhat? Az örültség lehetősége mégsem mondhat semmit a világ nem-létezésének lehetőségét illetően.”⁷

A nyugtalanságában éberré vált ember magához mint másikhoz tart, magát mint nem (fel)ismert másikat érti meg. A nyugtalanságban ismeri fel a „nem-én gondolom” teljességgel *örült helyzetében* önmaga elvesztését, én-hasadtságát, egyidejűleg egy olyan útra tér szorongással és félelemmel körülvéve, hogy fellelje „az én gondolom” tiszta tudásának bizonyosságát. Léteinek ebben az *öseseményében* pillantja meg a gondolkodó önmaga azt a veszélyes távolságot, amelyben mint „én gondolom” leledzett. Heidegger ezt később majd úgy fogalmazza meg: az én kettős döntés elé kerül; valamit eldönt, és ennek folytán magáról is dönt, azaz az észlelt dolog eredete felől kíván döntést hozni, és *éppoly credendően* dönt magáról is. A korábban említett megszilárdult és rögzült eltávolíttóság nem hiba, hanem az ember általánosan-szokványos életmódja, hiszen az ember döntően magától távol él. Husserl szándéka sem volt más, mint hogy a magát elgondolás distanciájában leledző embert a dolog megütköztető, szembeszökő ellenszegülésében visszahozza a döntés szituációjába, az én gondolom közelébe. Erre használta a *patens* és *latens én* megkülönböztetését, kijelentve, hogy az aktust végrehajtó/véghezvivő magára ébredő én („*Vollzugsich*”) a dolog megütköztető megjelenésében önmagát ismeri fel, azaz önmagára reflektál, arra az énre, ami *latens* önmaga.⁸ Az én mint ilyen véghezvivő/végrehajtó én szinte az *örületig fokozódó magán-kívül-létében* maga felé veszi az irányt, magával törődik, abban a helyzetben, ami éppen a nyugtalanító ráébredésben önnön kiváltképpen és döntést követelő helyzetének bizonyul, amely első pillantásra az értelem teljes elhomályosulásaként és teljes zavaraként mutatkozik meg neki.

Ebben a folyamatban, a jelenségek összetorlódó áradásában a fenomenális distanciálódás úgy lép fel vele szemben, hogy az eddigi „én gondolom” megjósolhatatlan módon megfosztatott mindattól, ami *ő volt*, s mintegy szembeszökik az „én gondolom” tarthatatlansága. A zavaró jelenség, ahogy mondani szokás, bántja a szemét. Nem *tud* azonban többet, mint hogy *valamit* megzavarta az én-tudat *felszínét*. Ezért tartom megvilágítónak Deleuze elgondolását a fenomenológiáról, amely szerinte nem más, mint a *felszínt érő ha-*

⁶ E. Fink: *Cartesianische Meditationen*. VI. Meditation. Die Idee einer transzendentalen Methodenlehre, H. Ebeling és mások (kiad.), Kluwer A. P. The Hague, 1988. 124. o.

⁷ E. Husserl: *Erste Philosophie. Theorie der phänomenologischen Reduktion*, II. rész, E. Ströker (kiad.), Ges. Schriften 6. kötet, Meiner, Hamburg, 1992. 55. o.

⁸ Vö. E. Husserl, uo. 90. o., valamint L. Landgrebe: „Husserls Abschied vom Cartesianismus”, in: *Der Weg der Phänomenologie*, Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh, 1963. 193. o.

tások szigorú tudománya.⁹ Tehát nem létezik más, mint a felületet érő hatások és behatások folytán mutatkozó állandó fenomenalitás, amit illetően egyet tehetünk: minden ellentétes feltevést félretéve megpróbálunk kitartani egy *inszisztált vagy szubszisztált értelemnél*,¹⁰ vagyis nem a megjelenő értelmét kerítjük birtokunkba, hanem kitartunk az értelmesen így igaznak-vett-létező mellett.

Husserl az *Analysen zur passiven Synthesis* címen összegyűjtött feljegyzéseiben a következőt írta az értelem észlelő felfogásáról: „Az észlelés minden fázisa annyiban rendelkezik értelemmel, amennyiben a tárgyat az eredeti megjelenés meghatározottságának hogyanjában és a horizont mikéntjében adta. Ez az értelem persze áramló, minden fázisában új. Azonban az áramló értelemen keresztül, a valamiként meghatározott tárgy módzatain keresztül jut el a mind gazdagabban meghatározott szubsztrátum X, a tárgy maga oda, hogy folytonosan (fenn)tartható módon egységes, azaz fedésbe kerül mindaz, ami a tárgyat teszi, s ami a tárgyat az észlelés folyamatában és minden további észlelési folyamatban meghatározza és meghatározhatja. Így minden külső észleléshez egy végtelenben rejlő idea tartozik, a teljesen meghatározott tárgy ideája. (...) A külső tárgyat folyton-folyvást testi módon birtokoljuk (látjuk, megragadjuk, átfogjuk stb.), és mégis oly messzire esik szellemünkől. Ahogy megragadjuk, azáltal előrevetítjük lényegét; s ez nem is más mint lényege, de mindig csak egy tökéletlen approximációban történik, ami megragad benne valamit és folyton abba az űrbe is nyúl, ami teljesezésért/betöltésért kiált.”¹¹ Az észlelés folyamán teljességgel lehetetlen egy tárgyat *körül-tekintően* felmért távolságában szemrevételezni, hiszen ezt árnyékoltsága („Abschattung”) és testi létezése („Leibhaftigkeit”) lehetetlenné teszi, ám érzéki rögzíthetatlensége és meghatározatlansága ellenére *kategoriális értelem még tovább meghatározható*. A tárgyat elgondolva és megközelítve nem a tárgy ideájával szembesülünk, hanem, ismerve a szellemi messzeség felmérhetetlenségét, abban a közelségben tartunk ki, ahol tartható és fenntartható a dolog (inszisztált) értelem, vagyis a dolgot *mint nem másként létezőt termináljuk*.¹² Éppen ebben rejlik Husserl észlelés-felfogásának újdonsága, az érzéki és kategoriális megkülönböztetésében, amit Heidegger korai, döntően még a fenomenológiához kapcsolódó előadásaiiban maga is követ. A *megismerés fenomenológiai tisztázása* Husserl-nél sem a maga pozitívitásában vett pusztá tárgyhoz kapcsolódott, mivel a redukció által megnyitotta a fenomenológiai approximációt, a dolog lehetőségei és értelemfenntartó vagy éppen továbbmozdító módzatai irányába. Tehát a dolog az, ami maga vet árnyékot a teljes körű intencióbetöltésre, azaz mint folyton másként kirajzolódó elzárja az értelem végső rögzíthetőségét.

Éppen erre a mozgásra tekintettel mondhatjuk, hogy az észlelés *egy tér-időbeli udvart* nyit, s ezen belül igyekszünk tisztázni a dolgot. A dolog *kategoriálisan különféle módokon fogható fel*, ezért óvott minket Husserl attól, hogy a pusztá tárgy egyneműsítésével és egységes ideájával áltassuk magunkat. Megkülönböztette a dolgot, amely nekünk *így van* és jelent valamit, attól, *ahogy az meghatározottsága hogyanjában azt a számunkra jelenti*.¹³

⁹ Vö. G. Deleuze: *Logik des Sinns*, B. Dieckmann (ford.), Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1993. 40. o.

¹⁰ Deleuze, uo.

¹¹ E. Husserl: *Analysen zur passiven Synthesis*, M. Fleischer (kiad.), Husserliana XI. kötet, M. Nijhoff, Dordrecht 1966. 20–21. o., ehhez még Th. Seebohm: „Intentionalität und passive Synthesis. Gedanken zu einer nichttranszendentalen Konzeption von Intentionalität”, in: *Husserl in Halle. Spurensuche im Anfang der Phänomenologie*, H. R. Sepp (kiad.), Peter Lang, Frankfurt a. M., 1993. 63–84. o.

¹² Husserl ezt az állandó felmérő, összemérő hasonlítást így fogalmazta meg: „Az értelem egy általános kerete a véghezvitt teljesezésben/betöltésben fenntartva csak az előrejelző/kirajzoló intenciónak egy részét érinti – ami éppen a felszín adott helyét illeti meg –, s a megfelelő értelemrész a nem így, hanem másként jelleggel rendelkezik.” *Analysen zur passiven Synthesis*, id. kiad., 30. o.

¹³ Vö. Husserl: *Vorlesungen über Bedeutungslehre*, U. Panzer (kiad.), Husserliana, XXVI. kötet, M. Nijhoff, Dordrecht, 1987. 28. o.

Azaz a dolog felfogásába belejátszik az, *ahogy* azt számunkra jelenti, vagyis az *inszisztált értelem a maga nyelvi kifejezettségében*. Husserl ismert példája Napóleon volt, akit egyaránt nevezhetünk „a jénai győztesnek” vagy „a waterloo-i vesztesnek”, melyek teljességgel más *kategoriális képződmények*. S teljesen más kategoriális képződményről van szó, ha Jacques-Louis David Napóleon-festményére utalunk (1800 körül, Kunsthistorisches Museum, Bécs): senki sem fogja fel az elbukott császár megörökítéseként. A kép mutatja meg tisztán azt a sajátos *hogyan*t, ahogy egy és ugyanazon személy éppen itt megjelenítésre került. A kép észlelése megköveteli ennek a *hogyan*nak a tisztázását. Hasonlóképpen, valaminek a kimondásakor a másik nem a szót érti a maga idealításában, hanem azt *is értenie kell, ahogy az kimondásra került, érteni a benne rejlő előrejelző, utat nyitó jelleget*: „a szó eltaszítja magától az érdeklődést és a jelentett felé irányítja. Önmagában teljességgel irreleváns, és a jelentéstudatban, amelyen átút a mutató nyíl, termináljuk és pillantjuk meg a relevánst mint olyat. (...) A szó úgy áll ott, mint értelmező mutató, mintegy belőle tör elő az elgondolás/vélekedés („Meinen”) mutató nyila, amely a jelentett dologban terminált: a verbális intenció betöltődik.”¹⁴ A szó önmagában semmis, a dologban terminálva, fokról-fokra történő körülhatárolásában kapja meg jelentését. A dolog leveti magáról az irreleváns jelentéstulajdonítást, egyben körülhatárolja lehetséges jelentéseit. Az így értett fenomenológiai nyelvfelfogás nem ismeri a nyelvileg közvetíthető igazság idealitását, minthogy az elgondoltat/annak véltet mint kategoriálist fogja fel („das Gemeinte als das Kategoriale”), és a betöltött kategoriálist úgy érti mint ami időlegesen felruházott létértelmének telítettségével. „A mondat úgyszólván a kategoriális üres formája, ami most léttelítettséggel (»Seinsfülle«) felruházott. A mondat igaz mivolta annyit tesz: egy üres mondatnak egy telített felel meg, egy igaz kategoriális.”¹⁵ Később a *Formale und transzendentale Logik* című művében Husserl a kategoriálist ontológiai fogalomnak nevezte, ám a lényeg mindvégig az, amit már a *Logische Untersuchungen*-ben úgy írt le: „a dolog önmaga által igazolja magát.”¹⁶ Pusztá tárgyként a dolog sohasem adott, hanem (tisztán észlelés-szerű, elképzelő vagy jelentéstulajdonító) aktusokban egzisztál, s *igaz csak annyiban lehet, amennyiben noétikusan nyitott léte genuín módozata irányába*. Az, hogy van valami, elválaszthatatlan attól, hogy miként az, ami. Tehát joggal mondhatjuk, még ha ma már nem gyakran beszélnek is erről, hogy Husserl előkészítette a filozófia ontológiai fordulatát, azt a „szövetséget”, ami a tanítványoknál is a fenomenológia és ontológia összekapcsolását tette lehetővé. A lét mindenfajta naiv magyarázatát hatályon kívül helyezte, midőn úgy fogalmazott: „a lét a teljességgel nem észlelhető.”¹⁷

Említettem már, hogy Heidegger az *érzéki és kategoriális* megkülönböztetését a fenomenológiai vizsgálódás lényeges elemeként fogadta el, és maga is folytatta ennek kibontását a filozófia előtörténetében. Ezt a vizsgálatot egészen a görög kezdetekre terjesztette ki. Mégsem feledhető, hogy Martin Heidegger, ez a kiváló „nyomolvasó” éppen a fenomenológiai fordulat nyomán lett figyelmes erre a különbségre. Nem feledhető, hogy Husserl számára a világ éppen a *passzív adottság, előzetes-adottság formájában* van, azaz már egy vélekedés(ek)be foglalt és valamiként elgondolt világ¹⁸ az, ami felé ismét és mindig is fordul a figyelem. Ez az univerzális hit az, ami észrevétlenül vagy látványosan, *de nem valamiféle tudatszubjektum kénye-kedve szerint rendül meg*.

Heidegger a *Die Grundbegriffe der antiken Philosophie* című előadásában Platón *Theaitété*-

¹⁴ Husserl, *uo.*, 23–24. o.

¹⁵ Husserl, *uo.*, 120. o.

¹⁶ Vö. Husserl: *Logische Untersuchungen*, II. kötet, 2. rész, E. Ströker (kiad.), Ges. Schriften, 4. kötet, Meiner, Hamburg, 1992. 588. o.

¹⁷ Vö. Husserl, *uo.*, 666. o.

¹⁸ Vö. W. Marx: *Die Phänomenologie Edmund Husserls. Eine Einführung*, Fink, München, 1987. 95. skk. o.

toszában véli felfedezni ezt a különbséget, és a következőképpen erősíti meg a husserli felismerést: „Létmegértés csak ott van jelen, ahol maga a lélek lát (...), ahol a *logosz* lép működésbe. (...) Platón elsőként fedezte fel a létezőt illetően a kategoriális meghatározottságokat. Helyes, hogy a létező létmeghatározottságai a *logosz*ra mennek vissza, ám nem a *kanti* ismeretinterpretáció értelmében. Különbség van az érzéki és a kategoriális szemlélet között. (...) *Die Tafel ist schwarz*: a kijelentés nem teljeseedik be egészen a tárgyon; *die* és *ist* a fekete táblát illetően nem érzékelhető. Jelentések, amelyek érzékiileg nem felmutathatóak; nem-érzéki, kategoriális. Az adottnak, a feketének már egy határozott értelmet, a tulajdonság értelmét tulajdonítottam. A pusztá észlelésben mind az érzéki, mind pedig a kategoriális szemlélet (dologként és létében való megragadása) részes. Platón a *Theaitétosz*ban szembesült ezekkel a jelenségekkel, anélkül, hogy nyugvópontra juttatta volna ezeket. A kategoriális felfedezése az érzékivel szemben.”¹⁹ Amit látunk, azt nem pusztán mint érzéki elemet, hanem mint valamit fogjuk fel, vagy valamiként próbáljuk azonosítani, de tudjuk, hogy mennyire nem magától értetődő egy adott esetben azt mondani, hogy ez az (*van*). Azaz a *logosz* viszonyképző és viszonylatteremtő jellegénél fogva, lassan, fokról-fokra lehetővé válik az, hogy ne mond hassunk egy dologról bármit, sőt minden igyekezetünkkel afelé tartunk, hogy azt mondjuk, ami a dolog. A lélek mozgásai a viszonylatteremtő *logosz* folytán ezt és csak ezt célozzák. Mi mást mutat meg Szókratész, mint hogy a gondolkodás ezt a mozgást nélkülözve, *körben forog*, ha tetszik, megmarad abban a *másodlagos passzivitásban*, amiben *mindközönségesen élünk*. Annak felmutatása, hogy ez *van*, a dolgot illetően a legnehezebb.

Az észlelést illető alapvető változás tehát nem a tárgyat mint pusztá objektumot célozza, hanem megkísérli a dolgot („*Sache*”) – amit úgy mondhatnánk a leghelyesebben, azt, hogy mi is az – egy igaznak-vevő/észlelő viszonylatban felfogni („*das wahr-nehmende Sachverhältnis*”). Ezt nevezte Heidegger a *Zur Geschichte des Zeitbegriffs* előadásban *igaz-viszonylatnak* („*Wahrverhalt*”), amire a *logosz* „indítja” a lelket, s amiben éppen a dolog igaz-léte („*Wahrsein*”) rejlik, az tehát, hogy az adott viszonylatban a dolog ez és nem más.²⁰ Heidegger Husserlhez hasonlóan igyekezett elválasztani az észlelést a pszichologizmustól, az empirikus naiv-naturalista beállítódástól, ami éppen a fenomenológiai redukció folytán vált lehetővé. Husserl egy igen korai (1910) előadásában a következőt mondta erről: „Csak ha a *fenomenológiai redukciót* következetesen és teljes egészében végigvittük, és csakis akkor, ha a pszichikai élmény immanens leírásakor az élmény többé nem mint állapot/nem mint kézhezállás („*Zustand*”), a megélt én élményeként, valamint az objektív időben lévő lét-ként felfogott és tételezett, csak akkor nyerjük el a tárgyat *tiszta* élményként a fenomenológiai észlelésben, ami radikálisan különbözik az empirikus észleléstől.”²¹ Ebben az értelemben a szubjektumhoz kötött „világérdek” teljességgel végigvitt zárójelbe tétele azt kísérli meg elérni, hogy a dolgot a lehető *legtisztább* élményként, azaz felfoghatóságában mutassa fel. A redukció a dolgot a maga értelemsokféleségében egy olyan viszonylatba vonja és teszi hozzáférhetővé, amelyben fokozatosan *véghezvihető* és *felmutatható* az az *értelem*, a *dolognak az az értelme*, ami tartható. Ezt az *igaz viszonylatot* az élményszerűen észlelt empirikus állapotszerűségének, valamint a pusztá most „objektív” idejének áthúzása folytán érhetjük el. A dolog célzott értelem-evidenciája nem egy általunk *akart őriült idea*, hanem az embernek az a nem szűnő igyekezete, hogy a szóban forgó dolgot torzulási és elváltozási lehetőségei közepe tette is mint a legsajátabbban azt értse meg. S végül *ott van* értelmesen, ami mellett ki lehet tartani, s ami tartható: „Egy új tapasztalat evidenciája az, amelyen a korábban nem vitatott

¹⁹ Heidegger: *Die Grundbegriffe der antiken Philosophie*, F.-K. Blust (kiad.), G. A., 22. kötet, Klostermann, Frankfurt a. M., 1993. 272–273. o., H. Mörchen lejegyzése.

²⁰ Vö. Heidegger: *Prologomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*, P. Jaeger (kiad.), G. A., 20. kötet, Klostermann, Frankfurt a. M., 1979. 70–71. o.

²¹ Husserl: *Grundprobleme der Phänomenologie*, I. Kern (kiad.), Meiner, Hamburg, 1992. 53. o.

tapasztalat a hitmodifikáció megszűnését, áthúzását szenved el, és csak így szenvedheti el a tapasztalat a modifikációt.”²² A naiv hit megrendülése teszi lehetővé a tapasztalatot. A modifikáció létvényének megszűnte, értelmes és tartható létezésének *időleges és időben bekövetkező* felfüggesztődése. Husserl, mint majd az ő nyomán Heidegger, a redukcióban azt a lehetőséget látja meg, amely a dolgot „visszasegíti” *genuitásához*, ami azonban éppen nem egy örök eredet. Az arra irányuló pillantás a dolog lehető legnagyobb és legteljesebb *közelségét* kívánja elérni, ami azonban éppen időfüggő, s nem időtlen: a dolog értelem-evidenciája éppen ez az időnek kitett és attól függő közelsége a dologhoz.²³

Az észlelés nem kívülről *viszi rá a dologra az értelmet*, s nem is kényszerít(het) rá értelmet, hanem a dolog, abban a viszonylatban, amiben nekünk mutatkozik, s ahogy azt láthatni tudjuk, *igaz*, és nincs semmi, amit felhozhatnánk ellene – ez éppen a dolog kategorialis értelme. Ez pedig csak úgy állhat elő, hogy magában az észlelésben *az értelem tovább épül, és változni tud, azaz mozgásban van, míg egy adott ponton a dolog mint éppen ez „ott áll előttünk a maga lét-értelmében”*. E megközelítés egyértelmű Husserlnek a *passzív szintézisről* írott jegyzeteiben: a dolog helyzete olyan, hogy a tisztázottság eltérő fokain végbeménő változásokban az adottságok szükségszerűen identikusak, miközben mindvégig arra tartanak és afelé mozdulnak, hogy végsősoron *mi is az tulajdonképpen*, mi az, ami benne és rajta nyilvánvaló, ez persze egy belőle kiveendő idea, egy ideális határ.²⁴ Az emberi élet, az embert sajátlagosan kitüntető élet semmis lenne, ha feltételeznénk az életértelem időtlenül érvényes körét mint önmaga-létet; értelme azáltal van, hogy olykor szinte uralhatatlan mozgások közepette *is van értelem, ami mellett kitartunk, amihez tartani tudjuk magunkat*. Ez az inszisztált értelem, amiről Deleuze beszélt. Nincs olyan észlelés, amely ne éppen az oly nyilvánvaló közepette akasztana meg, vetne gátat a magától értetődőség „játékainak”, s ez mindig is visszavet ahhoz az oly egyszerűnek tűnő kérdéshez, hogy mi a dolog eredete. Hiszen a dolog már van, már valamiként mutatkozik nekünk, s nekünk szegezi a kérdést: *mi is az?* A maga sokrétűségével tüntető világ a maga növekvő egyenmőségében éppen azt éri el, hogy ember döntsön arról, hogy a dolog mi, s ezzel megnyissa az emberhez méltó életet, amely döntésekben áll. Dönteni pedig csak annak igaz vagy hamis mivoltáról tudunk, ami magát *már valamiként kinyilvánítja*. Heidegger egy korai fenomenológiai előadásában írta: „Az igaz/helyes értelemösszefüggésekre történő visszavezetés és az abba foglalt genuin értelemirányok artikulálása a fenomenológia végérvényes feladata. Az értelemösszefüggés azonban (például történelemé) nemcsak azt követeli meg, hogy értsük egy szélesebb minden mással való genetikus összefüggésben, hogy mi annak a lényege, hanem a kritikai destrukció mintegy arra fut ki, amit fenomenológiai diiudicationak nevezünk. (...) Ez a diiudicatio döntés a genealógiai helyről, amely eredete felől engedi belátni az értelemösszefüggést.”²⁵

Ez a destruktív munka a magát állandóan eltorzító dolgon nem azt célozza, hogy a dolog sértetlen létezéséhez jussunk vissza, hanem megnyitja a döntések körét, amellyel lehetővé válik, hogy legyen *közel és távol, hogy elkülönüljön az igaz és a hamis*. Lévinas egy alkalommal azt írta: „Az érzékelés a lét közelsége, amellyel az intencionális elemzés nem vet számot.”²⁶ Ténylegesen mást se tett soha. S van-e ma lényegesebb ennél?

²² Husserl: *Formale und transzendente Logik*, E. Ströker (kiad.), Ges. Schriften, 7. kötet, Meiner, Hamburg, 1992. 164. o.

²³ Ehhez vö. K. Held: „Einleitung zur Analyse der Wahrnehmung”, in: Husserl: *Phänomenologie der Lebenswelt*, II. kötet, K. Held (kiad.), Ph. Reclam jun., Stuttgart, 1992. 9. o.

²⁴ Vö. Husserl: *Analysen zur passiven Synthesis*, id. kiad., 113. o.

²⁵ Heidegger: *Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks*, C. Strube (kiad.), G. A., 59. kötet, Klostermann, Frankfurt a. M., 1993. 74. o.

²⁶ Lévinas: „Nyelv és közelség”, in: uő.: *Nyelv és közelség*, Tarnay László (ford.), Jelenkor Kiadó, 1996. 124. o.

ÁTJÁRÓ-KÉRDÉSEK

*A (képző)művészet ezer és tízezer éves távlatai között**

Átjáró-állapot, átjáró-problémák

Azóta, hogy művészi munkákban úgynevezett új technológiákat használnak, azaz az alfanumerikus absztrakció *0-dimenziós* tartományán alapuló művek készülnek,¹ az új képfajtákat tematizáló kiállítások nemcsak a kiállításrendezés és a művészetkritika, hanem a művészetfilozófia és ökológia szempontjából is új kérdéseket vetnek fel. Az utóbbi tekintetében egyértelműen pozitív és korszakos változásról van szó: a digitális memóriákra alapozott művek kétségkívül nem szaporítják számottevően a múzeumok raktározási gondjait. A tömörítve tárolt műtárgyak azzal kecsegtetnek, hogy a (mű)tárgytermelés nyomán előállt *kultúrókológiai válság* (Boris Groys)² megoldását jelentik.

Ezért is meglepő – bár korántsem előzmény nélküli –, hogy az új technológiákkal készült műtárgyak léhelyzetének és gyakorlati vetületeinek tekintetbevételével eddig leginkább a szakmai diskurzusokon kívüli közegben lehetett találkozni.³ Létállapotukra és jövőbeni észlelhetőségükre leginkább *sci-fi* szerzők reflektálnak; az általam olvasottak közül a legélesebben Frederic Paul kérdez *Az átjáró* című regényében.⁴ Ebben az elbeszélésben szokatlan, a mai művészeti diskurzusok által egyáltalán nem érintett vetületben merül fel a digitalizáció problémája.

A könyv egy expedícióról szól, amely – szokványos *sci-fi* narráció szerint – egy távoli bolygón fölfedezi egy idegen intelligencia nyomait. A leletek közt nagy számban találunk látványos, színek sokféleségében pompázó „legyezőket”. Ezeket aztán a Földön olyan ékszerek nyersanyagaként használják fel, amelyek divatosszá válnak. Mígnem egyszer, az egyik újabb expedíció során felfedeznek egy készüléket, amely eme lemezek „olvasására” szolgál. Azaz rájönnek, hogy az addig díszítményként használatos tárgyak nem analóg módon tárolt információkat hordoznak...

Nemcsak *Az átjáró* népének kultúrájával, hanem mindenfajta nem analóg rögzítéssel és tárolással kapcsolatban fennáll annak a veszélye, hogy egy másik kultúra, nem is túl

* A millenniumi kiállítássorozat kapcsán a Műcsarnokban rendezett Szimpózium az Intermédiáról keretében elhangzott előadás.

¹ Vilém Flusser a médiumok absztrakciós fokozatainak – kétdimenziós kép, egydimenziós (lineáris) írás – sorában a digitális képet, illetve írást nulldimenziósnek tekinti. Pl.: *Ins Universum der technischen Bilder*, Göttingen, 1996. (A technikai képek mindensége felé, Palatinus Kiadó [előkészületben])

² „Kultúrókológiai válságban vagyunk: a modern médiumok és a kultúripar olyan óriási mennyiségben gyártja a kulturális termékeket, hogy azt a természet ma már nem tudja kellő mértékben lebontani. A kérdésre, hogy mi is marad meg, mindinkább az a válasz, hogy túl sok minden.” Boris Groys: *Az utópia természetrajza*, Teve Könyvek, Budapest, 1997.

³ S. Lem művei mellett az *ars electronica* és a hálózat diskurzusában tevékeny Bruce Sterling *Schismatrix* (1985) című regénye említhető.

⁴ Frederic Paul: *Az átjáró*, Budapest, 1990.

távoli térben és időben, ékszerként fogja alkalmazni azokat a hordozókat (és persze a bennük rejlő, nagy komplexitású műveket), amelyeket mostanság nagy fáradsággal és egy karkötő ékítményénél kissé összetettebb közlés szándékával hoznak létre.

Az *adatstruktúra korára* (Ted Nelson)⁵ azonban más értelemben is az *átjáró-paradigma* érvényes: átvitt értelemben is átjáróban vagyunk, jövőnk-megyük különböző állapotok, különböző világok és korszakok, megannyi kétség és átmenetiség között. A *Média Modell*-kiállítás is a modern művészet két különböző koncepciója közti átjáróban helyezhető el. Problémái a művészet két meglehetősen különböző felfogásával és – azokból eredő – gyakorlatával, továbbá intézményes és szociális szövedékével, művészetfilozófiai értelmezésével és nem utolsósorban az időkezelésével függenek össze. Ez az *átjáró*-állapot a kiállított művek és a műveket hordozó, illetve megjelenítő médiumok „kevert” jellegében is kifejezésre jutott. Az új képfajtákat hagyományos táblaképek társaságában mutatták be, az *interaktív* – a látogatók által tevőlegesen kezelhető – munkák mellett a mentális interaktivitás tradicionális eljárásaival aktiválható – nézhető, körbejárható, tapintható – művek kaptak helyet.

Idők, jelek, jeltömegek

Az idő ugyan ebben a millenniumi kiállítássorozatotban címszerűen is megjelenik, a bemutatott művek azonban a kerek évszám sugallta retrospekciónál, a pusztán vissza- vagy körbetekintő mérlegelésnél súlyosabb, jövőre irányuló kérdéseket vetnek fel. A kiállítás kapcsán ezek a problémák – néhány munkától eltekintve – elsősorban nem is az egyes művek idő-reflexiói vagy éppen tematikája miatt merülnek fel. Az *új képfajták és interaktív technikák* alapproblémáját a *temporalitásuk* jelenti – méghozzá több értelemben is.

A legegyszerűbb, mindennemű tartalmi vonatkozástól mentes, gyakorlatias vetületben ez a műveket hordozó technológia romlása és avulási kérdéseként jelentkezik. Mivel az *új technológiákon* alapuló művek esetében ezen nem kevesebb, mint az érzékelhetőségük, az *érzéki észlelhetőségük* múlik, ami egy *képző* művészet esetében – bárhogy vélekedjünk is a „*retinális*” művészetről – nem éppen elhanyagolható szempont. Az ilyen technológiákkal készült művek ugyanis addig és akkor vannak, amíg és amikor létezik és működőképes az a hardver és szoftver, amely az adott művet egyáltalán képes megjeleníteni. Ez a műgyűjtemények működtetői számára már rövid távon is a komputertechnológia fejlődéséből következő *migráció* kérdését veti fel. Ez a könyvtári-levéltári archívátorok körében használatos fogalom az egyik komputer- és programgeneráció tárlóartalmainak a következőre történő átvitelét jelenti. Ez hosszabb távon muzeális-restaurátori szempontból sem érdektelen, tudniillik, hogyan fogják majd ezeket az új technológiákkal készült műveket „konzerválni”, illetve működtetni. A jelenlegi fejlesztési/avulási sebesség mellett a kilátások nem túl kecsegtetőek. Ráadásul a nanotechnológia felé tartó kicsinyítés egyre inkább kizárja egy majdani rekonstrukció vagy restaurálás lehetőségét. Ugyanis „minél kisebbek a struktúrák, azaz minél több információ kerül egy adott négyzetmilliméternyi felületre, annál valószínűbb az adatvesztéség”.⁶

A korhű technológiát használó korszerű művészet avulékonyságának paradoxonát a legélesebben Sugár János *Monstrancia* modellje mutatja. Az analóg és digitális eszközök-ből álló installáció látványosan keresztezi és ütközteti a hagyomány szellemét a hálózat szellemével. Az előbbi egy szentségtartó képében jelenik meg, az utóbbi pedig egy nyilvános hálózati fórum kivetített, a monstrancia (szentségtartó) háttérében látható mezejé-

⁵ *HYPER TEXT + MULTI MÉDIA*, Sugár János (szerk.), Artpool, Budapest, 1996.

⁶ Friedrich Kittler: „Zeitsprünge”, in: *Kunstforum Int.*, 2000. júl.-sept.

ben mutatkozik meg.⁷ A képzőművészetben nem ismerek ehhez fogható munkát, amely ennyire jelen idejűen, úgyszólván valós időben jelenítene meg korszellemet. Ugyanakkor elnézve a hálózat információ-növekményének, szakosodásának és szegmensekbe záródásának a szellemi és gazdasági elit által előmozdított folyamatát, a szabad hozzáféréssű témák területe hamarosan a televíziók szappanoperáihoz hasonló tematikára szűkül. (Nem is szólva azokról a keresőprogramokról és avatárokról,⁸ amelyek titkosítva gyűjtögetik témáikat.) Így aztán bármennyire rendszeres lesz is a következő év(tized)ekben a *Monstrancia modell „karbantartása”* (azaz az aktuális szoftverrel történő ellátása), félő, hogy benne a majdani Zeitgeist hozzávetőlegesen olyan mélységélességgel mutatkozik meg, mint napjainkban egy brazil telenovellában.

A jelenidejűség, a mai dolgok egészen másfajta mediális reflexiója jelenik meg Wolsky András *Egy napi véletlen* című festményében. Wolsky az „egy napi járóföldet” mutatja be – olyasformán, ahogy azt egy ezredvégi város lakó végigjárja: az egyenesek, derékszögek, hurkok vonalrendszereként. A médium, ami itt a mozgás reflexiójában, a megtett út tekintetbevételében ‘hallgatólágosan’ közrejátszik, részint a térkép „madártávlat”, részint pedig a katonai kémhold, amely nyomon követi a földfelszínen folyó mozgásokat, és mintázatait közvetíti a hadsereg memóriáiba. A felkeresett helyek és a köztük végzett mozgások esetleges és máskülönben nyomtalanul eltűnő formái válnak így láthatóvá – korántsem hagyományos perspektívából, egészen hagyományos táblaképen.

A térkép, a térben való eligazodás modern eszközének ironikus verziója Lakner Antal *Isztambuli metró* című munkája. Ebben is a városi térkép működik értelmezési keretként: alkotója egy városi közlekedési hálózat „virtuális” verzióját dolgozta ki, és – egy isztambuli helyszínen – valóságosként prezentálta. Dokumentációja szerint nem kevesen vélték valóságosnak, ami nemcsak a megszokásból eredő tévedékenységre, hanem a metropoliszlakó (-látogató) megtéveszthetőségére és kiszolgáltatottságára is rámutat. Lakner nem használja az új technológiákat, csak meghivatkozza hatásukat: a technikai hálózatokkal amúgy egyre jobban átszabdalt valóságának „virtuális” verziókkal történő kibővülését. Fortélyos műve visszavezeti a virtuálisba tévedt városlakókat a valóságba: a posztmodern felületek felhabzása mögött megnyíló semmibe.

Az előbbi munkákhoz képest figyelemreméltó közbülső pozíciót foglal el Zámori Eszter *Origo fragmenti* című interaktív installációja. Ez a mű is az idő, a memória és a médiumok viszonyának átgondolása nyomán keletkezett. Minden valamirevaló művész gondolkodik az időről, hiszen minden művészet ebből nyeri eredetét. A közös emberi kezdetek, a megalit-művészet monumentumai éppúgy erről tanúskodnak, mint a filozófiai belátások, vagy a mai művészi munkák.⁹ A történet- és művészettudományok mellett a mélylélektan is a jelvetés, a nyomhagyás szándékából eredezteti az alkotás aktusát,

⁷ Egy kb. 60 cm átmérőjű vessző alakú rés van a falon, alatta egy könyvtárból ismert kisebb lépcső. Ha valaki föllép a létrára és benéz a résbe, egy digitális kamera képet készít a résen át benéző fejről. Ezt a képet a rendszer a Webre küldi, egy kifejezetten e célból létrehozott Narcissus nevű site-ra, és onnan visszaérkezve válik láthatóvá a rés mögött elhelyezett és a hálózatra kapcsolt monitoron. A kép a szokásostól eltérően, megtükrözve mutatja a hálózati böngésző programot, ezért a néző úgy láthatja saját arcképét, mint egy igazi tükörben. A monitor tetején egy igazi monstrancia (szentségtartó) van, ennek közepén pedig a miniatűr kamera. A monitor mögött a Nettime lista (<http://www.nettime.org>) szövegei jelennek meg (*Nettime Screensaver*) egy vetített komputeranimáció formájában. A Nettime hálózati levelezőlista a médiaelmélet egyik legautentikusabb forrása. (Sugár János műleírása alapján)

⁸ Avatárok (küldötték): olyan intelligens programok, amelyek megadott kritériumok alapján önállóan végeznek adatgyűjtést a hálón. Például megbízójuk kedvenc zenéi alapján képesek az adott izlésnek megfelelő, ismeretlen darabok felkutatására.

⁹ Tillmann J. A.: „A megalit, avagy a nagy attraktor. A médium metafizikája”, in: 2000, 2001/2.

amit a halandóság tudatával magyaráz. Csakúgy, mint az (inter)textualitásnál kissé tovább tekintő irodalomtudomány: „Tudatunkban – írja Northrop Frye – elsődleges helyet foglal el az a gondolat, hogy meg fogunk halni, ez pedig azt jelenti, hogy kezünk minden munkája, civilizációnk minden teljesítménye magán hordja a halál tudatát. Munkáink mulandóak, mert egyúttal az őket teremtő erő halálának a szimbólumai.”¹⁰

Zátori installációjának két, derékszögben álló vetítőfelületén az előző századforduló műtermi modorában készült családi fotók diaképei látszanak – mindaddig, amíg a szenzor közelébe lépő néző mozgásával nem aktiválja az érzékelőket. (A szenzorok egyszerű, a mai háztartásban is használatos mozgásérzékelő-kapcsolók.) Ekkor véletlenszerű sorozatokban váltakoznak és keverednek a különböző családok és generációk fényképei – úgy, ahogy az emlékképek villannak fel olykor a személyes emlékezetben. A kiállítóterben járó-kelő néző mozgásával ugyanakkor megmozgatja az állóképeket és az emlékezet filmszínházának pergő képeihez teszi hasonlatossá. Az *Origo fragmenti* azért is figyelemreméltó mű, mert az első és mindmáig legegyszerűbb technikai kép, a fotó felhasználásával hoz létre többdimenziós analóg művet, amelynek „interaktivitása” a legtöbb ilyen szándékkal készült komputeres munkát felülmúlja.

Az időhorizontok behatárolódása

Az analógia világát elhagyó *ars electronica* esetében a modern művészet alapproblémái is új megvilágításban mutatkoznak. A modern művészet egyik alapvonása az egyszerűség.¹¹ Vele ellentétben a posztmodernt a bonyolult megoldások, a burjánzó díszítmények és a varázsmasinériák iránti barokk vonzalom megújulása jellemzi. (A bonyolult technikán alapuló művek nemcsak hosszabb távon bizonyulnak avulékonyabbnak, hanem már most is sérülékenyebbek – amint azt az egyik, a kiállítás ideje alatt megrongált és zárásáig helyreállíthatatlan komputeres munka esete is mutatta.) Ez a gyakorlati probléma másfelől, kevésbé praktikus perspektívából tünetértékű: azt jelzi, hogy milyen mérvű önfeledtséggel használja a mai művészek sokasága az éppen aktuális médiumokat és technológiákat. Amivel nem azt akarom állítani, hogy a mai művészetben nincs jelen a médium-reflexió. Ezen a kiállításon Kiss-Pál Szabolcs *Lélegzetviasszafojtva* címet viselő munkája mutatja ennek magas fokát. A gyertyát, komputert és nagyméretű hangszórókat felhasználó installáció a mediális visszacsatolás öngerjesztő hatására épül. A gyertyaláng lobogását közvetítő kamera mozgásképet a komputer akusztikus jellé alakítja, majd a hálózaton keresztül a gyertyák fölé függesztett hangszórókra vezet. Ezek felerősített jele egyre erősebb légáramot támaszt, amely végül kioltja a lángot...

Bár Kiss-Pál munkája némileg komplikált, mégis kivételes élességgel érzékeli naturális és mediális kereszteződését és ennek öngerjesztő folyamatait. Az *ars electronica* művelőire azonban többnyire nem ez jellemző. A legelterjedtebb művészi médiumhasználat az időhorizont szimptomatikus beszűkülését mutatja: azt, hogy a figyelem egyre nagyobb hányadát, egyre intenzívebben betöltő, mediatizált jelen – a globális „most” – eluralkodása folytán az idő más távlatai takarásba kerülnek. Ez persze művészeket és nem művészeket egyaránt jellemző állapot. Ám viszonylag új fejlemény, hogy ezt a pillanatra szűkült perspektívát művészek tömegei – más tömegekkel együtt – méltányolják. Sem a közelebbi, sem a távolabbi múlt művészete nem oldódott föl ennyire jelenében: a klaszszikus modern csakúgy, mint a neolitikus kezdetek művészete nagyobb távlatokban gondolkodott. A közbelső korok művészei pedig az örökkévalóság különféle „ércnél marandóbb” koncepciói jegyében alkottak.

¹⁰ Northrop Frye: *A Biblia igézetében*, Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1995.

¹¹ Lásd Hannes Böhringer: „Egyszerűvé válni”, in: *Balkon*, 1996/10.

A múlt századelő művészei a „primitív”, az ősrégi, de legalábbis a reneszánsz előtti korokat és műveiket tartották szem előtt, saját munkáikat pedig egy határozott körvonalakkal vizionált jövőre tekintettel készítették. Ez a távlatosság egyúttal távolságtartást jelentett jelenüktől: aktualitásának érvényétől csakúgy, mint a benne való azonnali és feltétlen érvényesüléstől. Akkoriban „még szinte kolostori levéltségben foglalkoztak a modern, technikai társadalom alakításával – írja Hannes Böhringer –. A modern művészet a posztmodernben elvesztette távolságtartását a társadalomtól, amelynek avantgárdként még a birtokában volt.”¹² A distancia hiánya megítélése szerint a technológiával, pontosabban a csúcstechnológiával függ össze: „A csúcstechnológia nem azért veszélyes a művészetre, mert miatta volt kénytelen megválni avantgárd-funkciójától, hanem azáltal, hogy a technika a művészetbe inkarnálódik, hogy a modern művészet önnön technológiájává válik, hogy elveszíti avantgárdisztikus primitivizmusát, másnyelvű dadogását és hebegését, kereső és fürkésző tartását.”¹³

A művészetbe testesülő technológia itt kettős értelmű: egyrészt *hightech* mint megjelenítési mód- és eszközrendszer, amely oly mértékben részévé vált a műveknek, hogy nélküle tulajdonképpen nincsenek. Hard- és szoftver hiányában vagy áramforrás nélkül *új képfajták és interaktív technikák* az analóg evilágában megszűnnek létezni.¹⁴ Az ilyen technológián alapuló munkák valójában a digitális túlvilágában vannak. Ahhoz, hogy fennállásuk valamiféle állandóságában, azaz a létükben bizonyosnak lehessen lenni, nemcsak a visszaalakítás eszközeinek és eljárásainak megléte szükséges, hanem a „túlvilági” létükben való hit is hozzátartozik. Ezért erre nézve még inkább érvényes az, amit a hálózat körüli hiedelemvilág kapcsán Hakim Bey mond: „*minden technológia vallásos*”.¹⁵

Mindez részben következménye annak, hogy a *modern művészet önnön technológiájává* válik, bevett produkciós eljárássá, művek előállításának, forgalmazásának és értékesülésének technikájává lesz. Ez pedig fokozottan a művészet iparának működésében való részvételre indít. A technológia logikája, a *techno-logosz*, valamint a kezeléséhez szükséges technikus észjárás egykönnyen a nem technikai természetű dolgok technikai értelmezésére és működtetésére vezet. Ez a művészetben veszélyes alternatívákat jelent: merő látványosságra, pusztá dekorativitásra vagy agyonszofisztikált akadémizmusra törekvést.

A distancia pátosza

Ezen a kiállításon az egyik ellenkező esetet Radák Eszter munkái képezik. A *Londoni galériák az interneten* című sorozatán interfészeket látunk: kézzel festett felhasználói felületeket. Nemcsak a megjelenítés módja, a médiumtechnika jelenik meg így különös kontrasztban, hanem egyúttal a művészet mai iparának reflexiója is látható a táblakép tradicionális felületén. A sorozat négy – vélhetően esetlegesen – kiválasztott londoni galéria honlapjának képét mutatja. Ez a négy reprezentálja a galériák sokaságát, a művészeti üzemág produkcióját és piacának kínálatát. A bőség halmazát.

Az átfordítás digitálisból analógba, technikai képből festett képbe attól válik hangsúlyossá, hogy a képek nem (hiper)realisztikus igénnyel, de nem is jelzésszerű elnagyoltsággal készültek. Így a pontos, részletgazdag megjelenítés szándéka, valamint a megfestettség kinyilvánítása az esetkezelés nyerssége által egyaránt érvényre jut. Az átfordí-

¹² Hannes Böhringer: „Lenin diszkontba megy”, in: *Balkon*, 2000/3–4; www.c3.hu/~tillmann

¹³ Uo.

¹⁴ Az ilyen művek létéről való megbizonyosodás, az észlelhetőség – különös tekintettel a migráció említett problémájára – a pillanatnyi technológiai *level* függvénye.

¹⁵ Az 1995-ös budapesti *MetaFórumon*.

tásnak ez a gesztusa nem nélkülözi az iróniát, ahogy a témaválasztás sem mentes az öni-róniától. Ez a festői megközelítés, miközben nem keveset tud a művészet iparáról, úgy tekint a felhasználói felületekre, mint a romantika művészei a frissen felfedezett tájakra. Így paradox módon egyszerre tud innovatív és konzervatív lenni: megújítja a festészet lehetőségeit, és megőrzi a hosszabb emlékezet számára az egyébként tűnékeny, legfeljebb néhány hétig létező honlapok látványát.

Radák olyan hálózati felületeket választott festményei tárgyául, amelyeken a mai művészet hagyományos „felhasználói felületei”, *fehér kubusai*, a galériák jelennek meg – az új technológia közvetítésével. A galériákban kiállított „tradicionális” modern kifinomult ízléssel és nagy technikai tudással készült web-oldalakon jelenik meg. A képsorozat ennek az ellentétnek komplex szövedékét teszi láthatóvá. Azt, ahogy a művészet ipara a forgalmazási stratégiáival és a folyvást fejlődő médiumtechnológiákkal a modern művészet primitívizmusát behálózza, „keretek közé” helyezi, megszelídíti és bekebelezi. Így válik a modern művészet primitívizmusa a posztmodern egyik dekórumává.

Gyenis Tibor *Cím nélküli* fotósorozata nemcsak a művészet iparához, hanem a mai népi/gépi iparművészetéhez képest is a distancia pátozát mutatja. Színes képeinek emberalakjai nem függőlegesen állnak természetes környezetben, hanem „be vannak döntve”, testük tengelye a vertikális tengellyel hegyesszöget zár be. Nézőjük ezeket a felvételeket, ha nem ismeri Gyenis korábbi munkáit, ironikus test-alakításait, a protézisekkel kiegészített és állványzatokkal „megtámogatott” alakokról készült fényképeit, közönséges komputer-készítménynek is vélheti. Ám ez esetben sem került sor hightech-használatra; a különös portrék is „támasztékokkal” készültek. Egyszerű és elmes eszközökkel teremtik meg a távolságot a képfelületek tetszőleges kezelhetőségétől, az új technológiák kínálta képmanipulációktól – a mai képvilágot meghatározó „népi iparművészet” illuzionizmusától.

Egyszerűség, absztrakció, komplexitás-redukció

Az egyszerűség, a primitívizmus nem pusztán a modernség tradíciója az „art primitif” kultiválása óta. Primitív az, ami kezdetleges, ami egyszerű. Az egyszerűség pedig – a rendszerelmélet összetettség-értelmezése szerint – a bonyolultság egyszerűsítéseként írható le. Mint *komplexitás-redukció* (Niklas Luhmann), mint az összetettség egyszerűvé és áttekinthetővé tétele. Ami időről időre elkerülhetetlen, mindegyre megújítandó lépés, és ma megint időszerű. Így például Fehér Márta tudományfilozófus elengedhetetlennek tartja az ésszerű belátás és morális felelősségérzet alapján bizonyos bonyolultságok lebontását.¹⁶ A klasszikus modern múlt század eleji komplexitás-redukciója, az *absztrakció* programja is ilyen volt. Időszerűsége a korabeli filozófiai tapasztalatban is megfogalmazódott: „az épkezláb, normális értelem – így Wittgenstein – többé nem elég az élet különleges követelményeihez. Annyira bonyolulttá lett minden.”¹⁷ A növekvő komplexitás világában, amely körülvesz bennünket, ezért is nélkülözhetetlen az az egyszerűség, kezdetlegesség és primitívitás, amivel a modern művészet sikerült darabjaiban lehet találkozni. Ami persze nem pusztán primitív, hanem a komplexitás gazdag tapasztalatából táplálkozó belátáson alapul. Olyan egyszerűség, mely áttetszővé tudta tenni a komplexitás sokféleségét, kuszaságát és érthetetlenségét.

A komplexitás redukálása azonban nem pusztán egy művészi program, hanem elkerül-

¹⁶ In: Monory M. András–Tillmann J. A.: *Ezredvégi beszélgetések*, Budapest, 2000. www.c3.hu/~tillmann

¹⁷ L. Wittgenstein: *Észrevételek*, Budapest, 1995.

hetetlen elmeművelet, amely nélkül nem tudnánk élni. „Ha mindazt, ami a környezetünkben van, pontról pontra át kellene ültetnünk az agyunkba – mondja Luhmann –, akkor ezt nem lehetne lebonyolítani, mivel nem lenne különbség az agyunk és valami más között.”¹⁸

A komplexitást kutatja a tudomány is, és leegyszerűsítéseivel, absztrakcióival transzparenssé teszi a természet és társadalom szövedékét. Eljárásmódja azonban nem művészi, hanem módszeres, egzaktásra törekvő, ellenőrizhető, falszifikálható és diszkurzív. Igazán ehhez képest elengedhetetlen, hogy a művészet megőrizze „másnyelvű dadogását és hebegését”. A csodálkozás, az értetlenség, a megdöbbenés és a rákérdezés filozofikus képességét. És az ebből eredő, első látásra akár kommunikáció-képtelennek tetsző megnyilatkozásmódját.

Ennek a két területnek a viszonya engem egyre inkább az agyféltekéink kapcsolatára emlékeztet. Az agykutatás újabb felismerései nyomán egyre nyilvánvalóbb a két hemiszférium majdhogynem komplementaritásig menő különbözősége – nemcsak más-más típusú gondolkodás, de eltérő perspektívák és időiségek is jellemzik a két féltekét. És persze az együttműködésük kiegyensúlyozásának elképesztően komplex rendszere is.¹⁹ Ami már nem mondható el művészet és tudomány közvetlen kapcsolatáról: kevés kiábrándítóbb látvány van a művészeti folyóiratok tudomány-tematikájú összeállításainál. És fordítva is hasonló a helyzet. Kiegyensúlyozásuk a kultúrában, ha létrejön, nem ezen a szinten történik, hanem közvetettebb, rejtettebb és kevésbé látványos módon.

Keresés, fürkészés, kilátás

A tudománnyal való további összevetésre indít a modern művészetet fenyegető, Böhringer által utolsóként említett veszély, „kereső és fürkésző tartásának” elvesztése is. A tudomány figyelme és tárgyválasztása ugyanis ezzel éppen ellentétes: tárgyszerű, feladatra orientált, funkcionális és fókuszált, sőt réselt. A művészi figyelem sokkal inkább ahhoz hasonlítható, amit Freud ajánlott az analitikusnak a pszichoanalízis során: tárgyatlan, szórt, „lebegő” figyelem. Az ily módon észlelő, érzékelő figyelem azért is megkülönböztetett fontosságú kultúránkban, mert „még mindig egy olyan hagyomány bűvöletében élünk, amely a pszichikai képességek rendszerét hierarchikusan rendezte el, és ennek során az ’érzékeséget’, azaz az észlelést az értelem és az ész magasabb, reflektáló funkcióihoz képest alacsonyabb pozícióba utalta”.²⁰

A kiállításon ilyesfajta irányultságot mutat Gerhes Gábornak *Az elmúlást veszélyeztető hatások* című, „Talált rajz alapján készült makett fotója”. Ez a munka a félreeső szegletekre is felfigyelő kereső-gyűjtő tevékenységből keletkezett. A szélek észleléséből, a grafikai „melléktermékek” szemrevételezéséből. (Az egyszerre tökéletesen hétköznapi és teljesen ipari-technikai jellegű ábrázolások észrevételét, és egyszerű gesztusokkal történő transzformációját egyébként mások is magas fokon művelik, például Eperjesi Ágnes – akinek hasonló jellegű munkái hiányoztak a kiállításról.) Gerhes *Az elmúlást veszélyeztető hatások* című munkája egyszersmind erre a művészi-műgyűjtő tevékenységre is figyelemreméltóan reflektál. Ironikus címadása a művészet nagyobb temporális távlatát mintegy a fonákjáról veszi tekintetbe.

Úgy tűnik, hogy az idő-fázisok, az időállapotok közti átjáró kérdései nemcsak a 2000. év miatt merülnek fel – művészeti és művészen kívüli területeken egyaránt. A jelen növekvő „sűrűsödésével” egyidejűleg az aktuális pillanatból való „kilátás” igénye is növekszik: úgy az idő mikrostruktúrái, mint nagyobb léptékei irányába.

¹⁸ „Gespräch mit Niklas Luhmann”, in: *Kunstforum Int.*, 1990/6.

¹⁹ Detlef B. Linke: *Gehirn*, München, 1999.

²⁰ Niklas Luhmann: *Die Kunst der Gesellschaft*, Frankfurt, 1995.

Az előbbire talán Bill Viola videoművész munkássága a legjobb példa. Viola az idővel dolgozik: az *idővel* mint nyersanyaggal. Műveivel a mindennapitól eltérő idő-távlatokat hoz létre, és tesz mások számára megtapasztalhatóvá. Olykor egészen egyszerű, már-már primitív módon. Újabb videoinstallációiban – a mozdulatlansághoz szinte az észrevétlenségig közeli – elemi mozgásokat mutat. Ezekben az álló- és a mozgókép határán lévő munkákban egy pár perces mozgatsor fél napnyira lassítva, az idő szegmensre széthúzva látszik. Egy régebbi, *He Weeps for You* című művében pedig egy vízcsepp lassú keletkezésének, a benne kibontakozó világ képének, majd lecseppenésének „időtlen” folyamatát mutatja be. Méghozzá úgy, hogy a közvetlenül megtapasztalható „cseppnyi” mikrotörténekek sorozatát médiumok közvetítésével felerősíti: vizuálisan – kamerával-monitorral – felnagyítja, akusztikusan pedig – egy dobznak a csöpögő csap alá helyezésével – felerősíti.

Viola egy beszélgetésben azt mondja, hogy „sürgető követelmény az időről művészi kontextusban elgondolkodni, mivel az emberek számára az idő elsődleges anyaggá válik. A 20. századra visszatekintve csodálkozni fognak, milyen kevéssé gondolkodtak el akkoriban az időről, mivel a következő század a világot főként mozgóképek révén fogja észlelni. Az információk, az észleletek és az idő mozgásával lesz dolgunk.”²¹

A Millennium és az idő mélye

Az új évezreddel megnyíló távlatban az idő, a mulandóság és a tartósság kérdése is új megvilágításban mutatkozik. A közelmúltban több olyan nagyszabású projektum kidolgozására került sor, amelyek több száz, sőt több ezer évnyi fennállásra és működtetésre terveznek. Ilyen Herner János és Janáky István *Időkerék*, egy óriási homokóra felállításának és működtetésének (az ezredfordulóra tervezett, de mindmáig megvalósulatlan) terve. Továbbá az 1996-ban létrehozott *Long Now Alapítvány*,²² mely már a megvalósulás egyik közbenső fázisában van. A *Hosszú Most* alkotói egy tízezer évig működőképes óraművet és egy hozzá kapcsolódó könyvtárat szándékoznak létrehozni. (Az óramű időálló fémből készült, mintegy két méteres prototípusa már elkészült.) A mechanikus óraművet évente egyszer kell „felhúzni”, és számlapján a következő évezredek viszonylatában mutatja az „időt”. (A 2000. évforduló tanulságai alapján azt javasolja az egyik alapító, Stewart Brand, hogy a dátumot mostantól a 02001. formában írjuk.) E mű kapcsán – mint arra könyvében Brand is rámutat – az idő nagy léptékei, történelmen túli, mitikus dimenziói is „reális” távlatba kerülnek.²³ De nemcsak ennek az évezredekre tervezett műnek az esetében merülnek fel az idő ilyen mélységei, hanem egy másik, *10 000 év magány* (munka)címet viselő projektum esetében is.²⁴ Ez nem annyira irodalmi, mint amennyire Marquez *Száz év magányára* utaló címéből sejthető. És még az előbbinél is kevésbé művészi szándékból született, amit az is jelez, hogy az Egyesült Államok szenátusa nem éppen mecénási összeget, hanem közel kétmilliárd dollárt szán rá. A nagy mű középpontjában ugyanis az idő áll, méghozzá abban a sajátos vetületében, ami a *felezőidő* fogalmában fejeződik ki: az új-mexikói Carlsbad közelében kialakítandó atomhulladék-temetőről van szó, és a benne elhelyezendő hasadóanyag felezési ideje 10 000 év!

²¹ „Gespräch mit Bill Viola”, in: *Kunstforum Int.*, 2000/jul.–sept.

²² *The Long Now Foundation*, 1996. Alapítói: Daniel Hillis, informatikus, a párhuzamos architektúrájú komputer alkotója, Stewart Brand a Global Business Network alapítója, Kevin Kelly, a *Wired* szerkesztője, Brian Eno, zenész és képzőművész.

²³ Stewart Brand: *The Clock of the Long Now*, 1998. (Amíg világ. Idő és felelősség. A hosszú most órája, Budapest, 2001.)

²⁴ FAZ, 2000.09.08.

Egy ilyen atomtemető létrehozása gyakorlati, illetve ökológiai és mérnöki problémának tűnik. Ám koncepciójának kialakítása során egyre súlyosabb és egyre nehezebben megválaszolható kérdések merültek fel, s ezek közül nem egy találkozik a (képző)művészet problematikájával. Az előmunkálatok eddigi tanulságait összefoglaló jelentés²⁵ szerint az alapkérdés az, hogy miként lehet a következő 10 000 éven keresztül kommunikálni a jövővel. A bizottság tudós tagjai számára világossá vált, hogy ez feltehetően az idő szakadékein át vezet, ezért aztán két jövő-verzióval számolnak. Az első szerint a kulturális kontinuitás megszakad. A másik változat a folyamatos fejlődéssel számol, ez egyszerűen az *USA forever* néven fut...

Még ha nehéz is az örökké fennálló Egyesült Államok létét elképzelni, az igazán fogas kérdések az első változatnál merülnek föl. A futurumba nyúló *Deep Time*, a mély idő ugyanis az a terület, amelyről az embernek csak a mély múltból és a metafizikai mélységekből eredő tudása van, s ez kevésbé funkcionálizálható az építmény tervezése kapcsán. Ezen a ponton merülnek föl a projekttel kapcsolatos művészeti kérdések: a szakértők ugyanis csak kb. kétezer évre becsülik egy jelrendszer érthetőségét. Ezért olyan biztonsági jelrendszert kell kialakítani, amely ezen időhatáron túlmenően biztosítja azt, hogy értelmes lények értelmezni tudják a veszélyre utaló jeleket. (A sugárveszély ma használatos jele ugyanis egykönnyen kultikus jelnek, egy „hajócsavart” kultiváló nép szimbólumának vélhető...) Ezért aztán annak az egyszerű, régi alapelvnek az elfogadására jutottak, amely minden monumentális művészet közös jellemzője, hogy az építménynek nagynak és a jelentősnek kell lennie, akárcsak a piramisoknak vagy a stonehenge-i építménynek... Így aztán kétségtelen, hogy a Millennium legnagyobb műve ez az építmény lesz, mely indítékaiban ugyan szögesen ellentétes, monumentalitásában mégis méltó párja a neolitikum nagy kősíremlékeinek. Ahogy a jelent, úgy az építmény létrehozását is a materiális probléma metafizikaivá válásának paradoxona jellemzi, ugyanolyan paradox az a jövő, melynek e mű elébe néz. Az ezzel kapcsolatos alapkérdést a kutatócsoport egyik tagja a következőképpen fogalmazta meg: „Hogyan lehetünk bizonyosak abban, hogy jelölésünket nem művészetnek fogják-e tartani?” Aminél már csak az a kérdés fogósabb, hogy a mostanság művészetnek készülő műveket majdan minek fogják tartani.

²⁵ Deep Time – How Humanity communicates across Millennia.

MIKOLA GYÖNGYI

BEVEZETÉS AZ ALFÖLDI FALU RETORIKÁJÁBA

GreCsó Krisztián: Pletykaanyu

Mottó1: „A mi falunk csak nekünk édes, akik ott születünk, másnak mindenkinek borzalmas, mert a temető bent van a házak között...”

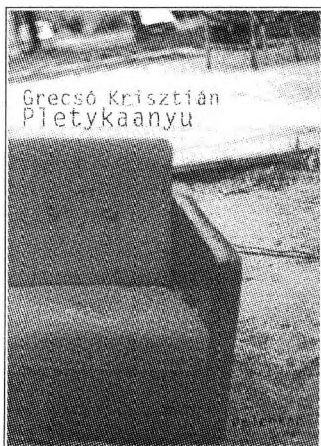
Mikszáth Kálmán: A mi falunk

Mottó2: „A városban és környékén hetente háromszor Vasárnap Délután van, egyszer a hét páratlan, máskor pedig a páros napjain. (...) A Vasárnap Délután a világ legjobb dolgai közé tartozik; van a reménytelenségnek egy olyan fajtája, amely egészséges, bölcs és kiegyensúlyozottá avatja az ittenieket. Száműzött Ovidiusok ők, de vágyak és különösebb nosztalgia nélkül, mert nem tudnak arról, hogy száműzték őket.”

Szív Ernő: Törökszentmiklós

GreCsó Krisztián első prózakötetének legfeltűnőbb sajátossága a kötet szerkezetében is megfigyelhető kettősség: a könyv két ciklusból áll, mindegyik hat-hat novellát (novella-füzért, rövidtörténet-sorozatot, elbeszélést, beszélyt...) tartalmaz. Az önmagukban is változatos szövegekből komponált ciklusok egymástól is markánsan különböznek, sőt sok tekintetben egymással kifejezetten ellentétes formáló elvekre, prózapoétikákra épülnek. Hagyományukat tekintve azelső, *Én, Schriwanek András* című ciklus darabjai legfőképpen Mikszáth nevével fémjelezhetők (két szöveg végén is jelzi a szerző, hogy írása

torzított formában Mikszáth-idézeteket tartalmaz), míg a lakonikus címet viselő második rész, *Szép*, leginkább Darvasi (jelöletlen) hatását mutatja. A két név kiemelése persze nem azt jelenti, hogy ne ismerhetnénk föl több más klasszikus és kortárs szerző hatását is (az egyik legmeglepőbb talán Virginia Woolf *Saját szoba* című esszéjének ugyancsak nem jelzett megidézése a *Bolondok* című alszázadelős elbeszélésben), de erőteljesebb összevetésükkel, szembeállításukkal rávilágíthatunk a GreCsó-féle ambivalencia, tükröszimmetria természetére és lehetséges magyarázatára.

*Élő Irodalom sorozat
Jelenkor Kiadó
Pécs, 2001
207 oldal, 1300 Ft*

Grecsó Krisztián nagy élménye (és nagy problémája egyszerre) a falu, ahonnan származik, egy Szegvár nevű település Szentestől tíz kilométerre délre. Első közelítésben, szándékosan elnagyolva és leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az első ciklus darabjai a helyből vett retorikai érveket tekintve inkább a mikszáthi, tárgyát elfogadó, azt az olvasóval elfogadtatni igyekvő, s legfeljebb szelíd ironiával vagy humorral exponáló beszédmodot követik, míg a második rész elbeszéléseinek prózapoétikai eljárásai inkább a tárgy elidegenítésére, démonizálására irányulnak. Az első ciklusban található *Pletykaanyu*, az *Én*, *Schriwanek András* vagy az *Ahogy Csikivel mi ketten* című elbeszélések (az egész kötet legjobb darabjai különben) voltaképpen elbeszélt dialógusok, a mástól vagy másoktól hallott történetek, elmélkedések, pletykák, a másokkal folytatott beszélgetések reflektált „felidézései”. A mikszáthi megbízható elbeszélőre építő anekdotahagyomány szerencsésen modernizálódik és válik újra produktívá a Grecsó-szövegekben ily módon létrejövő polifon narratív szerkezetek által: az anekdota narrátora meg-többszöröződik, a szerző különböző hangok, maszkok mögé rejtőzik, de félig mindig „kilátszik” szerepei mögül, nem tűnik el teljesen. A *Pletykaanyu* fiktív, ál-naív beszélője, a falu egyik lakója, (felismerhetően a szerző alakmása) magának a szerzőnek a „valós” – azaz ily módon metafiktívvá lett – alakjára is utal: „Azt hallotta apu a káféteben, hogy a bizonyos költő, aki van itt nálunk a faluban, állna villa a hátába, kipofázza a titkos ügyeket is, a szennyest, hogy így cicomásan mondjam, olyat is esetleg, amikről még pletyka se nagyon, azokat is, bele a nagyvilágba, hogy égünk, mint az olajmező. (...) És ami a legrosszabb, anyu szerint hazudik is.” De szerepelnek hivatkozások különböző, a faluval kapcsolatos valós dokumentumokra, a faluról szóló televíziós tudósításokra, HVG-cikkekre, a Zsaru Magazin riportjára, a helyi újság híreire, melyek továbbárnyalják dokumentum és fikció bonyolult viszonyrendszerét, illetve épp e viszonyrendszer bonyolultságát hozzák játékba, transzformálják esztétikai tapasztalattá. Grecsó kiválóan beszél, imitálja egy alapvetően zárt világ, a falu „közvéleményének” hangját (hogy stílszerűek legyünk: anyanyelve a pletyka), melynek egységét, s a domináns vélekedést a legváltozatosabb retorikai és prózapoétikai eszközökkel igyekszik megbontani. A helyszínek a valódi nevükön szerepelnek, és a dokumentumokra, a falu életének múltbeli és jelen idejű reprezentációira való hivatkozások is jelzik, hogy a Grecsó prózáját építő történetek (anekdoták, pletykák) nagy része sem a fantázia szüleménye, és írói szemléletében az esztétikum határai távolról sem esnek egybe a fikció határaival.

Az egy-egy esetről faluszerzte keringő, sokszínű és gyakran bizonytalan hitelességű vélekedések az elbeszélést működtető tudati folyamatokra irányítják a figyelmet. Grecsó egy falu verbális önképét, „autopoétikáját” konstruálja meg, melynek legfőbb sajátossága a közös normák kialakításának, az új tapasztalatok együttes feldolgozásának ősi emberi igénye: „Babamúzeum lesz a faluban, micsoda istencsudája. Én örülök neki, de sokan nem értik, mit akar már ezzel a gyógyszerész. Mire nem költi a pénzét, inkább venne magának egy új kocsit az ütött-kopott piros Lada helyett. Az újságos előtt hallottam ezt, ahogy jöttem a takarékból, az újságos azt felelte, hogy ha Széchenyi is csak új hintót akart volna mindig, most a sarokról kéne hordani a vizet.” (*Pletykaanyu*) Az *Én*, *Schriwanek András* című, több kisebb darabból álló füzér pedig fölfogható a közös tudás átadásának elbeszéléseként, a fiú beavatásaként az élet dolgaiba. Ez az elbeszélés is a bizalmon alapuló beszélyek példája, jöllehet a fiú kommentárjai néha enyhén ironikus távolságot teremtenek beszélő és hallgatója, illetve az olvasó és a szöveg között, ám nem idegenítik el teljesen az elbeszélőt: a címbeli „Én” újabb szerzői alteregóvá avatja az öregember fiktív alakját, a vele való azonosulás hatásmechanizmusát erősítve ezzel.

Az azonosság biztonsága iránti igény azonban állandóan ütközik a különbözőség tapasztalatával és vágyával: „Működik nálunk egy félelem-szabadegyetem, nem is sejtetem eddig, de van – és kitűnő eredménnyel zártam ott egy félórát, úgy tűnik, előremene-

telemet a legmagasabb rettegés-körökből is támogatják” – áll *A különbözős esetei* című, rövid monológokból fölépülő kis sorozat egyik darabjában. Vagy az *Ahogy Csikivel mi ketten* című szöveg zaklatott beszélője panaszkodik barátjának: „bejön ide az utca”, és ha különbözőnek bizonyulunk, megbüntet: „Ha arra lecsámborgunk, felkutatni, tényleg így van-e, akkor a birtokos Kádárdezsőné, született Róka Jolán lándzsát tör felettünk, megírja holnap a faluújság, mi voltunk a bajkeverők!”

Az elbeszéléseknek az azonosság, a közös tudáson s a szavak jelentésébe vetett hiten alapuló „bizalmi együttathóját” folyamatosan ellenpontoszák az elmúlástól, az ismeretlentől, a különbözőéstől és a megbélyegzéstől való félelem különböző megnyilvánulásai. A *fekete doboz* című elbeszélés egy, a televíziózás hatásmechanizmusáról szóló tanulmány szövegét ötvözi egy rejtélyes történettel, melyben a történet elbeszélő-hősei úgy szemlélik és élik a maguk valóságát, ahogy az a televízióban reprezentálódik: az idő és tér koordinátái váratlanul megváltoznak, a szereplők körül a világ kaotikussá és ijesztővé válik. A címbe szimbólum arra utal, hogy a televízió egy olyan katasztrófa előtti világról tudósít, amely katasztrófa megtörtént ugyan velünk, de amelyről még sincs tudomásunk. A polifón szerkesztés mellett a mindenütt jelenlévő ambivalencia és a fantasztikum felé tett finom elmozdulások, árnyalatnyi átbillenések jelentik az első rész különleges költőiségének forrását.

A második ciklus darabjai témakatalógusukat tekintve az elsőnél ugyan extrémekkel, horrorisztikus-pornografikus elemeket is fölvonultatnak, ám az elbeszélés rétegzettségének vonatkozásában az első darabokénál lényegesen egyneműbb, egyszerűbb és, tegyük hozzá, minden extrémük ellenére unalmasabb képet mutatnak. *A Mindenható tekintete* és a *Híres-ház* című elbeszélések mutatják talán a legerőteljesebben Darvasi hatását, s ugyanakkor azt is, hogy itt épp a kortársi minta nem tud működni. Ennek több oka is van. Az egyik, hogy Darvasi maga is sokszor kimeríteni látszik saját kompozíciós eljárásait, és olvasójának gyakran támadhat az az érzése az utóbbi időben, hogy az egyes Darvasi- vagy Szív Ernő-szövegek önmaguk paródiájaként kezdenek működni. (Legutóbb épp a *Jelenkor* 2001./július–augusztusi számában vetette föl ezt a kérdést Györffy Miklós a *Szerezni egy nőt* kapcsán.) A másik magyarázat egy mélyebb és összetettebb problémára vezethető vissza: a megbízhatatlan narrátor esetére, melyet Paul Ricoeur is tárgyal *A szöveg világa és az olvasó világa* című tanulmányában (in: *Narratívák 2., Történet és fikció*, Thomka Beáta [szerk.]). A megbízhatatlan narrátor, szemben a megbízhatóval, fölírja az olvasóval kötött hallgatóságos szerződést, mely arról biztosította az olvasót, hogy „az olvasás utazását nem hiú reményekkel és hamis félelmekkel vállalja”, és aki az olvasó meggyőzése helyett annak elcsábítását tűzi ki célul. Ricoeur kiemeli, hogy a megbízhatatlan narrátorral kapcsolatos vitának nemcsak pszichológiai és esztétikai aspektusai vannak, hanem társadalmiak és morálisak is. Azzal, hogy a szerző mindinkább háttérbe húzódik, a narrátorok mind gyanúsabbakká válnak, és a rejtőzködés retorikája mind nagyobb teret nyer, a morális relativizmus, a demoralizáció vállalása is mind elterjedtebb a modern irodalomban. A megbízhatatlan narrátor legfőbb kritikusaival, Wayne Booth-szal vitakozva Ricoeur azonban kifejti, hogy a modern irodalom olvasója mindazonáltal nem áll teljesen fegyvertelenül a modern narrátorokkal mint „csábító gazemberekkel” szemben: „A modern irodalom vitathatatlanul *veszedelmes*. Az általa ösztönzött irodalomtudományhoz, amelynek Wayne Booth az egyik legkiválóbb képviselője, méltó egyetlen válasz az, hogy ez a mérgező irodalom újfajta olvasót kíván: a *válaszoló* olvasót.” A válaszoló olvasó a ricoeuri értelemben az az olvasó, aki szembenéz a ténnyel, hogy az olvasás immár nem (vagy nem biztos, hogy) bizalommal teli utazás, hanem harc a rejtőzködő szerzővel és annak rafinált stratégiáival, „olyan harc, amely önmagához vezet vissza”. (Martonyi Éva fordítása)

Ricoeuri értelemben Grecsó Krisztián nem bizonyult ilyen válaszoló olvasónak a Darvasi-szövegekkel szemben, az említett két írás legalábbis számomra erről tanúskodik. Természetesen nem Grecsó az egyetlen pályakezdő prózaíró, aki időnként a heveny Darvasi-mérgezés tüneteit produkálja. (Mielőtt valaki félreértene: nem áll szándékomban Darvasinak fölróni a szövegei keltette hatást, némely fiatalabb írók „megbabonázását”, annál is kevésbé, mivel ez a jelenség épphogy őt igazolja, az ő stratégiájának győzelme. Csak jelzem az olvasóknak, különösen azoknak, akik maguk is írók, hogy bármilyen szomorú, nem lehetünk önfeledtek.) Ez az erős hatás Grecsónál különben érthető is: helyzete, indulása nagyon sok párhuzamot mutat a nála nem is olyan sokkal idősebb pályatársával – talán emiatt is nehezebb távolságot tartania. Csakhogy nála nem működik, vagy disszonánsan hat a csábítás rejtett retorikája: például még a legkiagyaltabb történet esetében sem képes elszakadni az „eredeti” helyszíntől és szereplőktől. (Nem mellékesen épp a helyszín és a szereplők viszonylagos egysége biztosítja a kötet kohézióját.)

Az említett két írás esetében más magyarázat is kínálkozik a Darvasi-minta beemelésére. A Grecsó-féle falu retorikájában, értékrendjében úgy tűnik, a legnagyobb bűn, maga a Főbűn nem is annyira a gyilkosság vagy a rablás, hanem a hatodik parancsolat megszegése; legalábbis a szexuális kicsapongás a nagyobb bűnök és a végső elkárhozás előszobájának számít. (Jellemző, hogy a *Pletykaanyu* narrátoráról nem tudjuk meg, hogy mi a foglalkozása, mivel tölti a napjait általában, de azt igen, hogy katolikus.) A *Szép* című „tényszerű vallo-másgyűjteményben” például ezt mondja egy asszony: „Járkáltak az asszonyok másnap, jövő héten is, keresték Szépet meg Darut, mert tudták végre, hogy van egy csalitos, napfényes, puha, jó illatú hely, ahol az asszonylelkeket megvigasztalják.

Jaj, bizony, drága Uraim! Csak bocsássa meg a Jóisten, hogy a rosszban rája leltünk!”

A szexualitás démonizálásnak Darvasinál tapasztalható irodalmi mintája valószínűleg nem is annyira a rejtőzködés technikái miatt fontos Grecsó számára, hanem azért, mert a szexualitásról való beszéd vonatkozásában a szerzői nézőpont és a falu nézőpontja közötti távolság sokkal kisebb, mint más témák esetében.

Az első rész finom, bonyolult, költői ambivalenciáját a második ciklusban nyílt konfliktusok, élesen exponált testi-lelki kataklizmák, erős feszültségek követik, és végül a háttérben, mintegy a hősök tudattalanjából előbukkanó emlékfoszlányként fölsejlik egy régi háború...

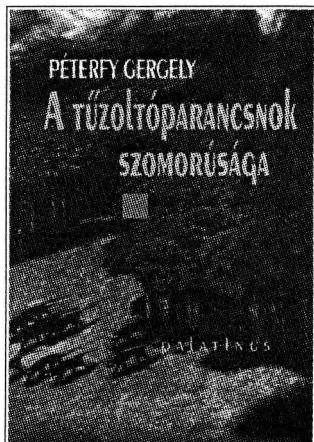
Mindezek után igazán kíváncsiak lehetünk, merre veszi az irányt Grecsó Krisztián sokszínű, sokhangú prózája. Eddigi kalandozásai igencsak figyelemreméltóak és érdekesek, hiszen máris széles területeket, változatos tájakat sikerült bejárnia, jóllehet még át sem lépte a faluja határát...

VIHAROSS ÉS A TÚZOLTÓPARANCSNOK LELKÉBEN DÚLÓ VIHAR

Péterfy Gergely: A tűzoltóparancsnok szomorúsága

Péterfy Gergely prózaírói munkásságát Bengi László a pályájukat a kilencvenes években kezdő, „kevésbé méltányolt” fiatal írók alkotta „alternatív kánon” részének látva *nem* tárgyalja részletesen a magyar prózában 1992 és 1999 között végbement hangsúlyváltást leírni szándékozó tanulmányában (Alföld, 2000/12, 74. o.). Csuhai István a kortárs irodalom egyes jelenségeit a „fordulat” és az „egyneműség” kategóriája mentén áttekinteni igyekvő írásában hasonló kontextusban említi a szerzőt – itt Péterfy *A B oldalt* című első regénye egy felsorolásban azon művek mellé kerül, amelyekről elmondható, hogy „a fő tétjük [...] a realitásnak valamilyen irodalmi jelentőségű megragadása, bizonyos típusú klasszicizáltság és a történet visszaállítása, a valóság ilyen vagy olyan rehabilitációja” (Jelenkor, 2001/2, 187. o.). Ez a két, egymással összevethető, voltaképpen a recepció valamiféle zavarát tükröző említés (Bengi ki is jelenti, hogy az alaposabban tárgyalt művek és szerzők kiválasztásában „a kritika már biztosabbnak mondható ítéleteit” követte) azoknak a megállapításoknak a sorába illeszthető, amelyekről *A B oldalt* tárgyaló kritikámban (Alföld, 1998/10, 96–101. o.) már szóltam, s amelyek a szerző műveinek „világ-szerűségét”, a „látásra”, illetve a referencialitásra orientáltságát emelik ki, prózája definitív jegyeként tüntetve fel a *történet* jelentőségének újrafelfedezését. Ezeket az ítéleteket ugyanakkor csak igen nagy körültekintéssel lehet az egyes művek értelmezését meghatározó stratégiákká emelni, hiszen akkor visznek közelebb a megértéshez, ha Péterfy prózáját nem pusztán a (szövegszerűséggel, az írással, az autoreferencialitással való) *szembenállásban* ragadják meg, hanem ennek az írásmódnak a *kettős alapjára* mutatnak rá,

ahogy például Bazsányi Sándor tette már a szerző első, 1994-ben megjelent *Félelem az egértől* című elbeszéléskötete kapcsán, amikor, „megelőlegezve e pálya további alakulásának irányát és esélyét”, a „látás” és az „írás” együttességével tartotta leírhatónak Péterfy munkáit (Holmi, 1995/8, 1180. o.). A besorolás, osztályozás ugyanis nemcsak azzal járhat, hogy a szerző esetleg vele igen kevésbé rokonítható alkotókkal kerül egy kategóriába: egyúttal műveinek önértéke tűnhet el, hiszen pusztán az írónak a kijelölt „csoportban” elfoglalt helye, illetve ennek a csoportnak a kortárs próza más jelenségeivel való szembeállíthatósága látszik releváns kérdésnek.

Palatinus-Könyvek
Budapest, 2000
173 oldal, 1400 Ft

Mindez olyan durva egyszerűsítéshez is elvezethet, amelyenről Kulcsár-Szabó Zoltán beszél Háy János *Dzsigerdilenjéről* szóló kritikájában: „az ellenkánon esztétikai igényei máris képesek úgy elbeszélni a kortárs magyar próza alakulását, miszerint a maradandó élmények helyett önreflexív (elméleti) felismerésekkel szolgáló »szövegirodalom« lassan átadja a helyét olyan elbeszélési stratégiáknak, amelyekben ismét rekonstruálható a történet, ami láthatólag a befogadóközönség jelentős része számára egyértelműen az »olvashatóság« biztosítékeként szolgál” (Kulcsár-Szabó Zoltán: *Az olvasás lehetőségei*, Budapest, 1997. 209. o.).

A „történet rekonstruálhatóságát” és az „olvashatóságot” azonosítja s egyúttal emeli Péterfy prózájának egyik legfontosabb jellemzőjévé mindkét regényének az olvasást meglehetősen egyoldalúan irányítani kívánó fülszövege is: „*A B oldal* alapmű, ha bele akarsz szimatolni a hetvenes, nyolcvanas évek levegőjébe, ha ott akarsz mozogni egy kicsit néhány fiatal fiú és lány »életjátékát kísérve«”; „Péterfy Gergely második regénye titokzatos nyomozás egy szerelemmel átitatott, izgalmas történetben.” Ezeket a bizonytalan eredetű summázatokot ugyanakkor azért érdemes mégis felidézni, mert a referenciális olvashatóság előtérbe állításával egy, a már *A B oldal* kapcsán relevánsnak mutatkozó, s a mostani regény esetében is megkerülhetetlen kérdésre mutatnak rá: arra, hogy egy „*tablóvá* nővő”, „*lazán értelmezett generációs regényként*” is felfogható (Nagy Gabriella, *Jelenkor*, 2000/5, 541. o.), a „*fiatal férfiélet enciklopédiáját*” nyújtó regény esetében milyen módon „*íródnak regénnyé*” az „*anekdotikus történetdarabkák*” (Csuhai István, *ÉS*, 1998. június 5., 14. o.). Hiszen a „*rekonstruálható történet*” és a „*tablóként*” vagy „*enciklopédiaként*” jellemezhető tárgyi világ között már *A B oldalban* sem valamiféle könnyen leírható kapcsolatot érthetünk tetten, ugyanakkor ebben az első, szigorúan megkonstruált, mégis „*szélesen kibomló*” (Csuhai, i. m.) szerkezettel bíró regényben az összefűzés feladatát nagyrészt a *személyes elbeszélés* vette magára. A második Péterfy-regény esetében azonban kérdésként merül fel, hogy a Károlyi Csaba szerint „*titokzatos, kusza, sehova sem vezető történetegyüttesben*” (*ÉS*, 2000. augusztus 5., 16. o.) mi lép valamiféle egységet biztosító tényezőként a kompozíciót és a szerzői identitást a szöveg megalkotásával létrehozó személyes elbeszélés helyére.

Károlyi maga *A tízoltóparancsnok szomorúságáról* szóló kritikájában a kompozíció helyére a „*hagyományos értelemben vett*” retorikát állítja, s ez a meglátása *A B oldal* recepciójának azokkal az észrevételeivel rokonítható, amelyek a pátosz és a nosztalgia által meghatározott, Péterfy írói alkatának „*klasszikusságát*” is bizonyító beszédmódról (Csuhai, *ÉS*, 1998. június 5., 14. o.) s a szerző nem ironikus, hanem „*komoly tónusú*” nyelvezetéről (Kovács Eszter, *Törökfürdő*, 1998/1999 tél-tavasz, 71. o.) szólnak. A „*retorikának*” ezek szerint ebben a regényben *A B oldalban* kibontakozó személyes elbeszélés helyére kellene lépnie, ugyanakkor nem állíthatjuk, hogy a bármennyire is túlbonyolítotttnak (Károlyi, i. m.) is tűnő narrációnak ne lenne szerepe a regény egységének megszervezésében. Azt mondhatjuk, hogy míg az első Péterfy-regény „*tér-idő koordinátáiról*” joggal jelentette ki Nagy Gabriella, hogy „*kompozicionálisan gazdag hálóként*” működnek, addig itt a „*háló*” magának a narrációnak a leírására alkalmas metaforaként funkcionálhat. S a *háló* egyúttal a regény központi helyszínét jelentő Babilon nevű kocsmája egyik metaforikus felfejtését jelenti, hiszen a regény szemantikai világában többszörösen metaforizált Babilon egyhelyütt a *barátságok hálójaként* azonosítható, s a történetek elhangzásának legfontosabb tereként magának az elmondásnak, az elbeszélésnek a szimbóluma lesz, olyan narrációt jelentve, amelynek során „*mindenki meséje összekeveredik mindenkiével*”. (105. o.)

E hálóval metaforizált narráció olvasására az egyik lehetséges stratégiát a fülszöveg által is felkínált „*nyomozás*” képviseli, ami voltaképpen a „*szándékosan összekuszált szálak kibogozását*” (Károlyi, i. m.) jelentené. Ezt az olvasási stratégiát azonban a regény

úgy leplezi le, hogy megszemélyesíti egyik szereplőjében: az ismeretlen kéziratban önmagáról és barátairól szóló történeteket olvasó Vihaross megpróbálkozik azzal, hogy a szerzőség kérdésének végére járjon, táblázatokat készít, azonban „a mértani ábrák nem jelölték ki a szerző középpontját”. (57. o.) Az ilyenfajta nyomozás tehát nem tűnik eredményesnek, ugyanúgy, ahogyan a szintén Viharossban megszemélyesülő „beleélő olvasás” sem: az „élet” és az „olvasás” azonosíthatóságának kérdése *vonatként* metaforizálódik a szövegben („amikor vonatra szállt, arról olvasott, tökéletes ritmusban, tökéletes lapozással, hogy ő éppen vonatra száll és olvas” – 115. o.), azonban a vonat nem az olvasásnak mint egyenes vonalú és valamiféle cél felé törő tevékenységnek a metaforája lesz, hiszen Vihaross *leszáll* a számára is szimbolikus jelentőségű, a „fősdort” jelképező vonatról. Nem elégedhetünk meg tehát azzal, hogy a regény valamely szereplője által képviselt olvasási stratégiát követjük, s így nem helyezkedhetünk a szereplők álláspontjára akkor sem, amikor a címadó, s egyben a regény utolsó fejezetét jelentő történetnek és a mű egészének a kapcsolatát firtatjuk. A szereplők ugyan állíthatják azt, hogy a tűzoltóparancsnok esete „végül is semmiben sem kapcsolódik ahhoz, amiről korábban beszélgettek” (170. o.), ez azonban nem jelenti azt, hogy ne kapcsolódnék valamilyen módon a regény egészéhez ez a részlet, s hogy valóban pusztán az „értelmetlenség és a kiszámíthatatlanság kimutatását erősítené” (Károlyi, i. m.).

Mivel ez *A tűzoltóparancsnok szomorúsága* címet viselő, regényt záró szövegrészlet szervesen kapcsolódik a mű diszkurzív egészébe, szemantikai világába és metaforikus hálózatába, vizsgálatával arra is rámutathatunk, mennyire kevésbé jutunk közel Péterfy szövegéhez, ha pusztán a történet vagy a retorika szintjén mozogva olvassuk. Az egész életében a tűzzel harcoló, majd az egész várost elborító tűzben halálát lelő tűzoltóparancsnok külsejének leírása már a történet kezdetén az egymással ellentétbe állítható elemek harcát artikulálja: a tűz és a víz küzdelmének szimbólumaként fogható fel a *vörös, szélütésre való hajlamot mutató arc* s a későbbiekben a tűzoltóparancsnok lelkében dúló *vihar*. A parancsnok alakja a folytatásban is úgy szemantizálódik, hogy egyszerre szimbolizálhatja a tűz pusztítását, de ugyanakkor a víznek a tűz felett aratott győzelmét is – ezt mutatja az arcszínét jellemző *hamura vált* szóösszetétel, s a szomorúságát leíró hasonlat: „*Szomorúsága át- meg átjárta a tűzoltóság épületét, mint a bolond lány lángoló hajának füstje a herceg palotáját.*” (168. o., kiemelések tőlem – Sz. Zs.). Így tehát a történet csak megismétli a szövegrész szemantikáját, hiszen a zárójelenetben is azt látjuk, hogy az égés nem külső erő által előidézett, hanem belül lezajló folyamat („a lángok [...] mintegy önmagukból csaptak föl” – 169. o.), s hogy a tűz és a víz valamiképpen egyesül az önmagát egész életében a víz képviselőjének tekintő tűzoltóparancsnok halála révén: „Menevelt befelé tovább a tűzben, átadva magát az ellenségnek, amely lassan magába fogadta.” (169. o.) A regényt záró történet tehát csak a szereplők „beszélgetésének” szintjén nincs kapcsolatban az egészszel, az olvasási lehetőségek szövegbe íródásában igen komoly szerepet kap. Nemcsak azt mutatja meg a zárótörténet, mennyire leszűkítjük a regény értelmezését a történet és a retorizáltság jelentőségének abszolutizálásával: a regényt az ismeretlen kézirat olvasásával elindító és a tűzoltóparancsnok esetének elmondásával záró Vihaross alakja és az utolsó történet szemantikai összekapcsolása felhívja a figyelmet a regény egy további fontos aspektusára is.

Vihaross nevének szemantikai jelentőségét ez a tűzoltóparancsnokról szóló részlet világíthatja meg: egyetérthetünk Károlyi Csabával, hogy eza név „nem túl szerencsés”, azt mégsem vitathatjuk el, hogy a regény szemantikai világában értelmekkel bírhat. A regény egyik kitüntetett pontján, a kezdetén olvasóként, a másikon, a végén pedig elbeszélőként fellépő *Vihaross* neve a tűzoltóparancsnok lelkében dúló, s a két ellentétes elem harcát szimbolizáló *viharral* hozható kapcsolatba. Óvakodva attól, hogy e párhuzamot egyetlen és teljes értelmezésként fogalmazzuk meg, csak annyit mondanánk erről a re-

gény szemantikai rendje által létesített kapcsolatról, hogy az egész életében a tűzzel harcoló, majd a tűz által magába fogadott tűzoltóparancsnok esete mintha megismételni látszana a Viharossal történetek – a Babilon nevű irodalmi folyóirat idegen kéziratokkal „küzdő” szerkesztőjét a regény elején felbukkanó ismeretlen kézirat *fogadja magába*, s alakítja át egyúttal olyan módon, hogy a szöveg megszületésével egy regény szerves részévé, egyik alakjává teszi.

A regényt záró történetnek és a mű egészének a viszonyából kiindulva a beszélgetésnek, a történetmesélésnek a regényben folyamatosan reflektált folyamatát is végig kell gondolnunk – a legtöbb esetben ez úgy szemantizálódik mint szükségszerű és elhagyhatatlan, de semmilyen megoldáshoz és célhoz el nem vezető tevékenység. A történetek nem rajzolnak meg személyiséget, a mesék és szereplők egymással behelyettesíthetővé válnak, a másik megismerése a múlt történeté formálása segítségével sem lehetséges, már csak azért sem, mert a legtöbb történet lehet akár hazugság is, ugyanakkor a regény csaknem valamennyi szereplője számára az „életéről” való beszéd mégis fontosabbá válik magánál a megélésnél, s az ezen a körön kívül álló szereplők éppen ezzel a mentalitással szemben határozzák meg önmagukat: „Civil vagyok [...], nem azért élem az életet, hogy a Babilonban elmesélhessem.” (111. o.) A szereplőként is körülhatárolható fikтив szerzőhöz nem kapcsolható regényszöveg létrejöttének folyamatát azonban a történetmesélés ténylegesen kuszának, céltalannak és értelmetlennek tűnő hálózatról le kell választanunk, hiszen a szövegben létesülő és általa megszülető, a voltaképpen a nyelv teremtményére ráépülő fikcióképzést jelentő implikált szerző már nem „zavaros módon” szervezi egyé a művet: nemcsak a tűzoltóparancsnokról szóló szövegnek és a regény egészének a szereplők kompetenciáján kívül eső összekapcsolódása mutatja ezt, de például azok a szövegrészek is, amelyekben a regény fikтив világában jelen lévő limonádé, az „emlékezet csarnoka” és egy álomban megjelenő kép válik a *szövegben* egymással azonosná: „miközben a hideg limonádéban nehezen oldódó, de egyre híguló, *opálos sárga masszát* keverte a pohár alján, úgy érezte, már be is nyitott a csarnokba, vagy épp ellenkezőleg: mintha soha ki se lépett volna onnan” (10. o.); „legjobbna egy olyan kép él az emlékezetében, amelyről nem tudta eldönteni, látta, álmodta, vagy más módon került-e az *emlékei* közé. [...] Az utcán egyetlen lámpa ég, öntöttvas oszlop, *sárgás fény árad az opáliüvegből.*” (12. o., kiemelések tőlem – Sz. Zs.)

A történetalkotásnak és -mondásnak nehezen rögzíthető műbeli értéktartományát mintha leképezné a regényben többszörösen szimbolikus jelentőségű, a kocsma és az irodalmi lap nevét egyszerre jelentő *Babilon*, hiszen a szó történeti jelentésének aktivizálódását a klasszikus műveltségű szerző regényében a legkevésbé sem tekintjük véletlennek. A héber *Babilon* szó jelentése ‘isten kapuja’, létezik azonban a szónak olyan népi etimologizálása is, amely a *balal* (összezavar) szóval hozza kapcsolatba. *Bábel tornya* egyúttal a nyelvek sokféleségének jelképe, s olyan torony, „amely az eget érte, mégis a befejezetlenség látszatát keltette”. (Haag: *Bibliai Lexikon*, Budapest, 1989. 122. o.) A regénybeli narráció „összekuszáltsága”, a szereplők egymás közti beszélgetésének *befejezhetetlensége* egyaránt kapcsolatba hozható a szöveg talán leginkább szimbólumképző erejű szavának történeti jelentésével. (A regény a következő mondattal zárul: „Aztán megint elkezdtek beszélgetni erről-arról, de hogy miről, arra már nem emlékszik, mesélte Viharossal a Babilonban.” – 170. o.) Ugyanakkor a történetmeséléshez az ‘isten kapuja’ jelentés is köthető, hiszen a Babilon nevű kocsmát az egyik szereplő egy ízben a „kibeszélést” lehetővé tevő *purgatóriumként* határozza meg. S a Babilon névnek a *befejezhetetlenségként* artikulálódó szimbolikus jelentése szintén aktivizálódik egy szereplői megnyilatkozásban: „Befejezni valamit, amit elkezdtem, számomra a halállal volt egyenlő, mint ahogy az is.” (165. o.) A Babilon e két utóbbi szemantizációja esetében természetesen nem tekinthetnénk el attól, hogy melyik hős megnyilatkozásaiban történik meg az a jelentésadás,

amelyet aztán a kocsmának és az irodalmi lapnak a szereplők kompetenciáján kívül eső nevével hozhatunk kapcsolatba, azonban, mint már korábban említettük, a megszólaló kinyomozását éppen maga a regény teszi csaknem lehetetlenné és mutatja fel értelmetlenként. A megszólaló rögzíthetetlenségére egyetlen példát idézünk fel a számosból: „kérdezte Ernő az antikváriumban (...) mondta Artúr Mariannak a teraszon, a kora tavaszi, szemérmes napsütésben, mesélte később a Babilonban.” (11. o.) Bár a narráció effajta összetettsége éppen a Bábel tornyának a *nyelvek sokféleségeként* megfogható jelentését képezhetné le, a nyelvi egyénítést teljes mértékben törli ez a bonyolult narrációs rend: ennek igazolására kínálkozó példa az a történet, amelyet szóról szóra ugyanúgy olvashatunk el a regény 56., illetve 152. oldalán, s amely az első esetben egy *Ernő* → *Antikvárius* → *Vihaross*, míg a másodikban egy *Ernő* → *Antikvárius (és az őt hallgató Artúr)* sor végén érkezik el az olvasóhoz.

Mindezek alapján úgy tűnhet, Péterfy második regényével a narráció, a szereplők, a történet, illetve a történetmesélés, valamint a regényszöveg kapcsolatának lehetőségeit kutatta, a lezáratlanság és a befejezettség viszonyát állítva egyúttal a középpontba. Az eget érő, de mégis befejezetlennek tűnő Bábel tornya szimbolikáját alapul véve azt mondhatjuk, az önmagának s egyben saját értelmezésének lezárhatatlanságát elsősorban a narrációban artikuláló regény nemcsak mint retorikai, de mint diszkurzív egész is teljessé vált. S mint ilyen nemcsak a korábban az elbeszélés műfajának lehetőségeit és a személyes elbeszélésre épülő regény kereteit firtató Péterfy pályáján jelent új fejleményt, de a magyar próza kortárs jelenségei között is figyelmet érdemel, s szerzője sokszor elnagyolt besorolását segít újragondolni. Bár narráció és szöveg viszonyának problematizálása talán kissé túlzott apparátussal, valóban indokolatlanul túlbonyolított módon történt meg *A tűzoltóparancsnok szomorúságában*, az immár háromkötetesre bővült életmű remélhetőleg a recepció számára is mind pontosabban rajzolja ki Péterfy legkevésbé sem pusztán a „történet” rehabilitálására épülő prózapoétikájának alappilléreit.

JÓL MONDJA

Halász Margit: Csillagkerti szonáta

Ez maga a testet öltött Szünidei Matiné, gondoltam, amikor először kezembe vettem a könyvet. Ha jól emlékszem, a fentebb említett műsor háza táján volt egy mesemondó lány is. (Vagy az talán Móka Miki „zárulós” műsorában lehetett?) Amikor felfedeztem a szerző arcképét a borítón, az a gyanúm támadt, hogy a Jelenkor Kiadó ennek a lánynak a meséit jelentette meg egy kötetben. Azóta minden újabb könyvnyitáskor köszönünk egymásnak, és tudom, ha éppen nem nézek oda, vagyis nem őt hallgatom, akkor is drukkol, hogy ezt a könyvet válasszam, hogy szolid félmosolyával megint előadhassa kedvenc történeteit. Régen olvastam ennyire személyes könyvet. Annyira egyértelmű a szerző jelenléte, hogy talán nincs is kedvünk kitagadni őt a kötetből és elküldeni a szubjektum halálába, ahová a szerzők egyébként tartozni szoktak.

Két önálló, ám egymással oldalágon rokon történetet olvashatunk a *Csillagkerti szonátában*. Mindkettő tizenöt fejezetből áll, és mindegyik rövid fejezet élén néhány mondatos annotációt találunk, melyek szerepe aligha a történet sűrítéses megelőlegzése, sokkal inkább a „szavak bevonultatása”, az olvasó gyermekibb lelkének kéréselése: terelődjön a mese irányába. A Halász-féle írásmód az első kötet, az *Isten tehenei* óta a szubsztanciálitástól fokozatosan az ironia és az elnéző humor irányába mozdult. A szerző elvetette azokat a formákat, megszólalásokat, melyekkel eleinte kísérletezett, például a levél-monológ megemelt beszédét, és a sikerültebb rövidtörténeti formákat tartotta meg. Különösen kézhezálló műfajnak tűnik most már a mesés kisregény: e formának épp azok a tényezői fontosak, melyek a Halász-féle narrátornak nagyon is ínyére vannak – az apró, de metaforikus tények, mikrotörténetek áradása, az egy nézőponthoz rögzített centralizált beszéd és a mesés jellemek felnövesztése. Ezt az igencsak lelkes beszélőt a lelki beszéd érdekli, de többé nem a szív belső hangja, hanem a megfellebbezhetetlen cselekedetek „ahogy volt, úgy volt” jellege. Még az előző könyve, a *Csillagkerti szonáta*hoz oly közel álló *Forgószél* sem pont ezt a beszédet produkálta: alapító mítoszhoz mérten borongós és hidegjelős volt, meséhez illő meseszerű, de ez a felszabadultság hiányzott belőle, ráadásul a kötetszerkesztése sem volt ennyire átgondolt, mint az újabb könyvé. A *Forgószél* még kilenc különálló novellát tartalmazott, amelyeknek motivikus ismétléseit, az alakok átvételét indokolatlannak érezhette az olvasó. Ezeket a meséket könnyebb kézzel szőtték, érintkezésük természetességet kölcsönöz az ismétléseknek. Még a két önálló kisregény esetében sem jövünk zavarba attól, hogy például Csobán mindkét történetben

*Élő Irodalom sorozat**Jelenkor Kiadó**Pécs, 2000**155 oldal, 1400 Ft*

szerepel, igaz, a *Bordó bicikl*iben csak mellékesen, az örökhatár szerepében. Ugyanaz a helyszín, ugyanaz a milió, mégsem gondoljuk, hogy a két alaptörténet zavarja egymást, és azt is el tudjuk képzelni, hogy bármelyik megtörténhetett a másik nélkül is. Másrészt az is igaz, hogy az anekdoták sora a végtelenbe tart: ha ebbe a kötetbe nem fért is több, máskor, máshol folytatódhat a mese.

Anekdotikusak a történetek, mert egy körben, néhány alapos mondatban beszélnek el az epizódokat, majd néhány lappal odébb visszatérnek egy szomszédos esetre, így bontva ki lassanként a mese szárait. A *Csillagkerti szonáta* alapmeséje Bogár Erzszi bontakozó története, laza, keretes időrendiségben épül, szoros kapcsolatot tartva a másik szállal, Balázs és Csobán meséjével. A többi szereplő szinte funkcionálisan közlekedik a történetek között, talán az egyetlen kivétel a Nagyanya, ez a metaboszorkány, aki egyik szemét mindig a mese szövedékén tartja, miközben a másikkal az Álmoskönyv sorait pásztázza, hogy megtalálja a mese folytatásához nélkülözhetetlen szálat. Hasonlóképp a *Bordó bicikli* Botos Sanyika vándorlásait beszéli el, és a csillagkerti fejezeteket itt is a nagyszülők vezénylik, viszont nagyobb szerep jut a háborús kalandjairól híres, morgoló, boldog-boldogtalan öregembernek, a nagyapának. E sajátos elbeszélői technika valamilyen linearitást is kölcsönöz a történeteknek, és jellegzetessé teszi az elbeszélőt, akit így mintha szövélyezései, mesélői fordulatai felől is jelenlévőnek érzékelünk.

A fülszöveg kisregényt ígér nekünk, és Tar Sándor könyvére utal. Nem tudom. Poétikailag szerintem kevés köze van a *Csillagkerti szonátának* Tarhoz, *A mi utcánkhoz*, a kisregény meg – hadd adjam az ártatlant – nem tudom, pontosan milyen. Végül is miért ne nevezzük a *Csillagkerti szonátát* kisregénynek, ha terjedelemre, formára akár az is lehet? Ennél azonban valószínűleg többet mond a kötetről, ha a mese jellegzetességeit is megemlíti vele kapcsolatban. Ilyen szempontból a könyv több típus kereszteződésében áll, és a két történet sem teljesen azonos típust képvisel. A *Csillagkerti szonáta* közelebb áll a hagyományos kisepikai műfajokhoz, meseiségét elsősorban a beágyazott történeteitől és alakjaitól kölcsönözi; a *Bordó bicikli* viszont mintha többféle mesetípusból lenne összegyúrva. Egyrészt meseregény, hiszen terjedelme, jellege illeszkedik a kisregény műfaji hagyományaihoz; hősei, motívumai, fikciós rendszere viszont sokat merít a novellamesékből, annyiban is, hogy jó néhány szereplő sztereotíp alakokat (portás, művezető stb.) idéz meg. A többé-kevésbé konkrét tér-idő viszonyok szintén e műfajhoz közelítik. Világa ugyanakkor nem a Szabó Magda-féle parabolisztikus felnőttemese és nem is a Lázár Ervin-i vagy a Csukás István-féle mesevilág: az előbbihez mérten túlságosan ártatlan, utóbbiaknál viszont sokkal kötöttebb. A népmesétől és a mítosztól mindenekelőtt abban különbözik, hogy ezek nem névtelen történetek, hanem nevesített mesék. A narrátor érintettsége és retrospektív pozíciója adja a nevet a meséhez, garantálva ezzel az eredetet.

Két megjegyzés kívánczik ide, mindkettő Márkus Bélának a *Forgószéllal* kapcsolatos kritikáját illeti,¹ de ugyanúgy jellemzi a *Csillagkerti szonátát* is. Márkus az anekdotikus hagyomány újráélesztéséről beszél Halász Margittal kapcsolatban. Úgy festi le a *Forgószél* narrátorát, mint akinek legsajátabb tulajdonsága, hogy kívül is, belül is áll ezen a hagyományon: miközben az anekdotázásban örömet leli, örömeiben folyton locsog, aközben magát a technikát korszerűtlennek érezve minduntalan ki is lép belőle. És mi marad akkor a büntudattal küszködő narrátornak? Hát az, hogy posztmodernbe menekül lelkiismerete elől. Ennek nyomai a szövegben a „fikciós szignál”, a szürfikciós betétek és a metabeszéd. Kérdés, ki hogyan olvas, ki mit tart posztmodernnek. Definíció szempontjából, mondják, a posztmodern legalább annyira képlekeny, mint a romantika, és kérdés, hogy az ilyen ontológiai igényű mesélői reflexió nem pontosan a modernhez köti-e a könyvet. Narratori reflektáltság mindig is létezett az irodalomban, ez önmagában még nem tesz posztmodernné

¹ Magyar Napló, 1999/12.

semmit. Arról nem is beszélve, hogy éppen ez az a rétege a szövegnek, amely szerintem nem működik. Egyszerűen fölöslegesen jelenik meg a narrátor az annotációban, fölöslegesen bukkan fel Ózdon és alkudozik a szódásüvegre, de még az egy-két szavas, mondatos szövegnyirbálásai (például 78. o. – kutyaálom) sem tesznek jót a történetnek. Egyébként minden más arra utal, hogy a narrátor Halász Margitnál *jól megőrzi magát*, uralja a szöveget, és tetten érhető saját beszédében. Amikor Márkus gyermeki elbeszélőről és szájhagyományozó nagyszülőkről beszél, a közepébe talál, hiszen a beszéd áttetszővé teszi a narrátort: ha mondani akar valamit, épp csak kinyitja a száját, és már szól is belőle a nagymama vagy a nagytata, akik stilisztikailag egységesen, a direkt dialógust kerülve beszélnek el elbeszélőjüket, akit viszont hátba támad a szöveg azzal, hogy a háttérben feltűnve témává teszi őt, és létrehozza ezt az anonim, de mégis kézzelfogható gyermekfigurát. Mindebből azonban éppen nem következik semmi rendkívüli.

A mese hitelességét illető további garancia az a rajzos térkép, amely a *Forgósztél* mellékleteként ábrázolta az elbeszéltek terét. Ez a betét a *Csillagkerti szonátából* már hiányzik, ám a két kötet helyszínei nagyrészt hasonlóak, a *Forgósztél* elolvasása után otthonosak leszünk a Csillagkertben is. Igaza van Károlyi Csabának,² ez a megoldás feltűnően „Mackószerű”. Igaza van Márkusnak is, legalábbis abban, hogy a mese tere kijelölt, lehatárolt és pontosan felépített. De ez csak az érem egyik oldala. Kijelölt, mivel le van fordítva térbeli viszonyokra, lehatárolt, mivel körülírható térben játszódik, a pontos felépítettség viszont csak, gyanítom, az utólagos szimuláció értelmében állja meg a helyét, amennyiben készült egy lehetséges térkép egy térről, melyet azonban számtalan másikkal lehetne helyettesíteni (a nevek maradnának), és amelynek az égvilágon semmi praktikus szerepe nincs, mert nem a tájékozódást segíti. Mégsem felesleges ez a kis rajzolás a kötetben, mivel arra hívja fel a figyelmünket, hogy a tér itt is épp olyan kétarcú, mint általában a mesék világában. Konkrétak a helyek, amennyire az *Őzláb híd* és a *Muszkadomb* konkrét tud lenni, és a cselekmény ebben a lehatárolt térben játszódik, ugyanakkor ez a világ, ez a tér valamin túl, az Óperencián, az Üveghegyen, esetünkben egyébként a 27. kilométerkövön túl kezdődik, vagyis másutt van, a mi világunk határain túl, ultima Thule. Ez viszont éppen azt jelenti, hogy e világ nem pusztán referenciális, és nem is egyszerűen egy lehetséges, mellérendelt világ, hanem metaforikus világtér, egyszerre egy másik világ és maga a világ kicsiben, ahogy mondani szokták. Ezáltal nőnek ismerősen hétköznapivá a hősök, és maradnak mégis mesésen partikulárisak, éppúgy, mint a Csillagkert lakói.

Az az eljárás, ahogy a *Bordó bicikli* a mára klasszikussá vált varázsmese-formát használja és kifordítja, szintén figyelemreméltó. Nem csak arra gondolok, hogy a szöveg szüzséje klasszikus – a legkisebb, kreatív királyfit szerelmi bánat éri, elindul szerencsét próbálni, eközben szörnyek akadályozzák, hűségét is megkísértik, végül aztán hősként tér haza –, de arra a játékra is, melynek során megjelenik a mese a mesében, a szüzsé a szüzsében. Mindkét történet számos belső fantáziatúrára hívja az olvasót, miközben megmutatja a műfaj színét és fonákját. Hol csak egy retorikai alakzatot pendít meg (ládikó – iskátulya – lódarázs, azaz kalitka – galamb – üzenet), hol mintha a Föld nemzésébe engedne bepillantást a mesélő. (32. o.) A *Bordó bicikli* egyenesen kerek történeteket szállít az olvasónak, mint például a zenélő kút története (87. o.), ez a Sanyika vándorlásai közben születő mese. Ugyanaz a naivitás jellemzi, mint a kisregényt, hasonló keveréke a népmeséi fordulatoknak és a köznyelvben élő szocreál szlengnek: az egyszerűvoltholnemvolt-jelleg („Élt egyszer egy ezermester valahol Erdélyországban”) és a konkrét társadalmi beszédnyomok („Nem én csináltam a bankókat, hanem a köz...”) találkozási izgalmassá teszi ezeket a betéteket. Poétikailag talán a legjellegzetesebb vállalkozása a Halász-féle

² Lásd: ÉS, 1999. április 2.

elbeszélőnek a történet meseszerűségébe oltott társadalmi relevancia megírása, egyrészt a gyári világ megidézésével, másrészt az ilyen stilisztikai lehetőségek kihasználásával. Szép számmal bukkanak elő korabeli slágerek, szalagcímek, valamint néhány, a Szabad Európának gőzölgő szívvel fogalmazott leánylevél is előkerül; a 119. oldalon pedig egy komplett szlogen- és halandzsakatalógust találunk. Parti Nagy Lajos *Se dobok...*-jai juthatnak eszünkbe a társadalmi vonatkozások, a stilisztikai telítettség és az elbeszélő részvevő iróniájának erről a sajátos mintázatáról.

Ennél jobban csak akkor szórakozhatunk, ha azokra a kevésbé nyilvánvaló, első nekifutásra talán ki sem hallott retorikai mozzanatokra is ügyelünk, melyek nyomán nyilvánvalóvá válik, milyen mértékben kínálja is magát ez a szöveg olvasójának: „Kecskésné az ura hivatását folytatta, lovakat fedeztetett bérbe. Amikor nagyapám megkérdezte tőle, megéri-e, azt mondta, hogy *a három csődörből csurran-cseppen annyi, amennyi fedezi a betevőt*. Ez igen, mondta nagyapám, és akkor a *természetbeniről*, gondolom, még nem is ejtett szót. Azt is kapogatok, mondta sopánkodva Aranka, egy-két zsák búza, árpa, tritikálé, csicscriborsó, de *volt már olyan is, akitől tököt kaptam*.” (Kiemelés tőlem – K. B.) Ez a kis beszámoló ráadásul közvetlenül az előtt a fejezet előtt áll, melyből kiderül, hogyan is gyakorolja szakmáját Kecskés Arany az erotika deretorizált formájában. A kötet filigrán testéhez képest amúgy is hihetetlen erotikus energiákat rejt magában. Ezeket az erőket az első kisregényben Bogár Erzsí és Kecskés Arany, a *Bordó bicikliben* Ditike alakja működteti, de valahogy mintha az elbeszélő is ludas lenne a dologban, önkéntelenül is a titkos és sikamlós részletek ragadják meg fantáziáját, ezek hajtják előre az elbeszélést.

Ha már a libidinózus vonatkozásoknál tartunk, azt sem hallgathatjuk el, hogy van itt valaki, aki boszorkányságai mellett alkalomadtán szívesen bújik a naiv terapeuta bőrébe is. Természetesen a narrátor nagymamájáról van szó, aki Erzsí több álmához szállítja a kataritikus értelmet. Itt persze, a könyv szerencséjére, megint paródiáról van szó. Az viszont nyilvánvaló, hogy Freud szelleme kísért a lapok között, hiszen ha jobban megkaparjuk a dologot, nemcsak a szexus szerepe és az álomtevékenység írható a szerző látens vagy manifeszt pszichológiai érdeklődésének számlájára, de az olyan szituációk is, amikor például a katonatiszt hirtelen egy ödipális szituáció kellős közepén tér magához. Ehhez hasonlóan mértéktartó és mégis egyértelmű az elbeszélő érzékenysége, amikor Róza elvakult nőmozgalmiságával és kultúrsznobériájával Erzsí enyhén rózsavízillatú, de annál őszintébb érzelmi önmegvalósítását állítja szembe. S lőn égi igazságtétel: Erzsí álmai végül teljesülnek, Rózát viszont páros lábbal rúgják ki a tavaszi BNV-ről holdsajtjával együtt. A narrátor pártossága persze mindig a részvét/írónia skáláján érzékelhető csupán, senki felett nem tör pálcát, úgy intézi inkább a dolgokat, hogy az illetőt saját mondatai tegyék nevetségessé, ahogy Rózát is, amikor például a francia racionalistákra kérleli Erzsít, gondolja meg jobban, otthagya-e a gimnáziumot a házasság kedvéért.

Mit lehetne mindehhez hozzáfűzni anélkül, hogy túlbeszelnénk ezt a kis kötetet? Máskor, máshol folytatódhat a mese, írtam az elején. Hadd tegyem most hozzá, hogy azt viszont nem tudom, kell-e folytatódnia. Ez tényleg ízlés dolga, de nekem az a véleményem, hogy ez a mese jó, ezt a mesét mégsem érdemes tovább folytatni, ebben a formában legalábbis nem. A mesemondó lány már réges-rég álomba ringatta hallgatóját mondókájával, aki azért lehet, hogy rossz néven venné, ha még reggel is ott találná a mesélőt az ágya szélén egy ilyen vagy ehhez nagyon hasonló könyvecskével a kezében.

„...MAJDNEM TELJES BIZAKODÁSSAL MEGYEK CÉLOM FELÉ”

Heinrich von Kleist: Levelek

Ezt a mondatot Kleist 1800. augusztus 21-én írta Wilhelmine von Zengének, aki ekkor már a menyasszonya volt. A levélben egy rejtélyes utazás tervéről számol be, de annak valódi okát szigorúan titokban tartja, csak annyit árul el, hogy az „magasztos” és „kiváló”, illetve „a szerencsés sikernek nagy a valószínűsége”, de legalábbis „semmi nem veszélyezteti”. Eztán felszólítja a lányt, hogy tisztelje ezt a célt, anélkül, hogy ismerné. „A mi boldogságunk forog kockán – teszi még hozzá – és ami a fődolog, *semmit nem veszíthetünk rajta, de mindent elnyerhetünk.*” Később az elkövetkező titokzatos eseményre utalva élete legfontosabb napjaként beszél róla. Az információ jellegzetesen kleisti visszatartása ezúttal olyannyira eredményes volt, hogy ennek a würzburgi tartózkodásnak a valódi okára máig sem derült fény. A szakirodalomban az ipari kémkedéstől az urológiai műtéten át a titkos habilitációig számos megfejtés kering. Azonban Kleist sajátos módszere, melyet a drámák és az elbeszélések cselekményszervezésében is szívesen használ, már ebből az egyetlen levélbekezdésből is világosan kirajzolódik: a maximumig csigázza a feszültséget az olvasóban, miközben semmi kézzelfoghatót nem árul el, majd a legfontosabb üzenetet hordozó kijelentő mondatot egyetlen „majdnem”-mel abszolút hiteltelenné teszi. Kleist levelei, hagyományosan a nem-fikcionális prózába sorolt műfajuk ellenére, az *Összegyűjtött művek* szerves részét képezik.

A fennmaradt két és fél száz levél irodalomtörténeti jelentőségét a Kleist-szakirodalom mégis többnyire a filológiai háttérinformációk forrásaként értékelte, mivel ezek a szövegek jelentik az életrajzi adatok és a művek keletkezéstörténetének egyetlen forrását. (A levelekben említett füzetlapoknak, melyeket Kleist „eszmétárként” emleget, a *Die Geschichte meiner Seele [Lelkem története]* című írásnak – ez feltehetően azonos az eszmétárral –, továbbá egy kétkötetes regénynek nyoma vészett.) Kleist azonban a levél jellemző műfaji kritériumait más műfajokéival keverve, a levélírás dikcióját is átformálva olyan leveleket írt, melyek megformáltságukat tekintve a műalkotás irányába tendálnak, összességükben „nem-szándékos regényként” (Forgách András) is olvashatók.

Számos jel utal arra, hogy Kleistet levelei írása közben is az „íróság” foglalkoztatta. (248. o.) Gondosan ügyelt

Fordította Földényi F. László, Forgách András, Márton László
A kiadást gondozta és a jegyzeteket készítette Földényi F. László
Heinrich von Kleist Összegyűjtött Művei V.

Jelenkor Kiadó

Pécs, 2000

524 oldal, 1800 Ft

ugyan arra, hogy fenntartsa a spontaneitás látszatát, a konkrét szövegben mégsem egy magánember szólal meg, és a levél valódi címzettje, megszólítottja sem a levélpartner, hanem az ideális közönség. Erre utal például, hogy a különböző nőismerőseinek írt levelekbe többször szó szerint megegyező bekezdéseket iktatott be. Ezeket a már-már mániákusan ismételtetett gondolatokat, tájleírásokat Kleist feltehetően a már említett „eszmétárából” másolta ki, valószínűleg a kommunikációs kontextus változékonysága és saját reakciója érdekében. A közönség „megtervezésén” túl saját levélírói szerepeit is aprólékos gondossággal formálta, sokszor a valószínűtlenségig túlstilizálta. Szintén nőkkel szemben például többször is megkísérelte a tanítómester szerepét magára öltetni, illetve olyan fiatalember benyomását kelteni, aki biztos léptekkel menetel életútján meghatározott és megkérdőjelezhetetlen célok felé, tehát joggal osztogat barátnőinek kötelező érvényű tanácsokat, útmutatásokat. Ráadásul éppen egy olyan időszakban próbált a „boldogító” szerepében feltűnni, amikor átlagosan egy-kéthavonta változtatott foglalkozást, egyben „életterveket”, anyagi helyzete is teljesen bizonytalan volt, és a Kleist-szakirodalom által „kanti válságnak” keresztelt meg rázkódtatás is erre az időszakra tehető. Ennek ellenére a nővéreinek, valamint későbbi menyasszonyának írt leveleiben is a megfontolt nevelő és a tanácstalan, okításra vágyó diáklány szerepvizonyának kialakításával kísérletezik.

Ulrike von Kleist valószínűleg nem reagált megfelelően a nevelési kísérletre, viszont Wilhelmine von Zenge, egy Frankfurtban állomásozó gyalogezred vezérőrnagyának a lánya, akinek Kleist franciaórát adott, engedelmes tanítványnak bizonyult, illetve nem tiltakozott az ellen sem, hogy a nevelés merev hierarchiája a szerelmi kapcsolatban is érvényre jusson. A tanár-tanítvány szerepvizony azonban az eljegyzés után sem homályosult el, sőt még inkább rögzült. Így a Wilhelminéhez intézett leveleknek is az okítás vált központi motívumává. Ahelyett, hogy saját érzelmeit tisztázná, Kleist filozófiai feladványok, kiábrándítóan közhelyes gondolatgyakorlatok és rejtvények tömkelegét zúdította a lányra, gyakran felszólítva őt, hogy kívülről is tanulja meg az eszmefuttatásait. „Egyszer arra kértelek, írd le, tulajdonképpen mit is vársz egy eljövendő házasság boldogságától? [...] Sóvárogva várom e dolgozatot, melyet még mindig nem kaptam meg...” – írta például 1800. október 10-én. (109. o.) A teljesen Kleist irányításával bonyolódó kapcsolat abból a szempontból is rendkívüli, hogy fordított kronológiai sorrend szerint halad, valójában a visszajáról veszi kezdetét. Kleist néhány rövid találkozást követően hirtelen előáll a házassági ajánlattal, és csak a leánykérés után kezdődik, kizárólag levelek útján, a kapcsolat érzelmi hátterének, illetve jövőbeli közös életük kereteinek a tisztázása. Ezekben a világirodalmi ritkaságnak tekinthető inverz szerelmeslevelekben az igazán megdöbbentő mégis az, hogy Kleist nem is igyekezett titkolni elképesztő alapkoncepcióját, miszerint egyáltalán nem a választott személy már eleve meglévő külső vagy belső tulajdonságai ébresztettek vonzalmat benne. Éppen ellenkezőleg, Wilhelminének egy átfogó metamorfózison kellett volna átmennie ahhoz, hogy vőlegénye szerelmét vagy legalább rokonszenvét elnyerje: „...és mégoly tökéletes legyen is a leány, ha készen van, úgy számomra semmit sem ér. Nekem kell őt magamnak alakítanom és képeznem, különben félő, úgy járok, mint a klarinétom fúvókájával. Tucatjával kapni a vásárban, de használat közben egyetlen hang sem tiszta.” (84–85. o.) „Ha csak sejtethetnéd, mint hevíti minden életerőmet, lendíti mozgásba valamennyi képességemet, teszi elevenné és tevékennyé minden erőmet a gondolat, hogy egyszer tökéletes lényt faragok Belőled! [...] Ismerem az előttem levő nyersanyagot és tudom, mire alkalmas.” (110. o.) Kleist megpróbál a leveleken keresztül szellemi erőszakot elkövetni egy fiatal lányon, akinek arcvonásai és képlékenysége, bizonytalanságát kivéve minden tulajdonsága teljességgel érdektelenek a számára. Olyan lényt igyekszik formálni belőle, akinek semmi köze a valóságban létező Wilhelminéhez. Ezekben a levelekben nemcsak a beszélő, hanem a megszólított személy is pusztán fikció.

Kleist szintén magától értetődőnek tekintve azon szándékát, hogy leveleit nem kizárólag Wilhelmine olvassa majd, deklarálta az esszére vagy az értekezésre jellemző nyitott kommunikációs helyzet kialakítására törekszik: „...a hiányzó részeket egyszer majd a Neked írt leveleimből fogom kipótolni. [...] Ehhez viszont igen gondosan meg kell őrizned ezeket a leveleket”. (64. o.), „Bocsásd meg nekem ezt a terjengősséget. Egyszer majd saját célmra szándékozom felhasználni ezeket a lapokat”. (92. o.) Az értekezés és a levél műfaji sajátosságainak keveredése, mely mind a harmincnyolc Wilhelmine-levél domináns eleme, szintén azt a benyomást támasztja alá, hogy nem egy individuum személyes megnyilatkozásait olvassuk. A levélíró különös bűjőcskát játszik: a szubjektív magánlevél korszakspecifikus műfaji kötöttségeit látszólag betartva valójában a szépirodalmi közlés közvetettségén keresztül, egy gondosan konstruált szerepből beszél. Egy alkalommal még szerencsétlen levélpartnerét is hasonló játékra szólítja fel: „Mivel ez az egész nem egyéb pusztán kívánságnál, ezért korlátlan játéktér nyílik a fantáziának, és ne kösse gúzsba a valóság semmilyen béklyója.” (51. o.) Kleistet a levélforma adta kereteken belül is sóvárogva óhajtott eljövendő írói sikerei foglalkoztatták. Az álarc kidolgozása, a „szereplésnek”, az írói én konstruálásának folyamata a jegyesség két évében, 1800 tavaszától 1802 tavaszáig, fokozatosan zajlik, és a Wilhelmine-levelekben lépésről lépésre nyomomon követhető. Ez a folyamat egyidejű Kleist íróvá érésével, és jelei egyébiránt a szerző kézírásának apró változásaiban is kimutathatók (lásd Klaus Kanzog tanulmánya: *Kleist-Jahrbuch*, 1980/1981).

Wilhelmine von Zenge levelei, egyetlenegy kivéve, elvesztek, mint ahogyan a Kleistnek írt többi levél nagy része sem maradt ránk, ám Kleist amúgy is ritkán reagált a neki írt levelek konkrét momentumaira. Ezen okokból a Kleist-leveleket magyar nyelven első ízben közreadó kötet egyetlen, hosszú monológként, zárt szöveggként hat. Ezzel összhangban a sorozatszerkesztő és néhány kivétellel az összes levél fordítója, Földényi F. László a levelek német kiadástörténetének hagyományos korszakolásától eltérően (1793. március–1801. április, 1801. május–1807. augusztus, 1807. szeptember–1811. november) nem próbálta szakaszokra bontani a levelezést, ezzel is főntartva a „nem-szándékos regényként” való olvasás lehetőségét, de más módon sem próbálta meg osztályozni ezeket a nyilvánvalóan irodalmi ambícióval írt szövegeket, melyeknek sok esetben még a műfaja sem tisztázható. Szintén a kötet pozitívuma, hogy – egy eredeti nyelvű kritikai kiadáshoz hasonlóan – közvetlenül az egyes szövegek mellett közli a szerző áthúzásait és átirásait. Ezek a korrekciók nemcsak a Kleistre különösen jellemző, minden mondatot többször módosító, át- és átformaló írásfolyamatba engednek bepillantást, de a visszatartott információk, a beszédes hallgatás technikáját is megvilágítják. Ilyen például a 86. levél utazásleírásának elszólása, melyben Kleist életének egyik legboldogabb napjáról számol be: „...talán a gazdagon fűszerezett borok íze és e táj még fűszeresebb szellő: nem tudom; de oly heves örömet éreztem e napon, hogy emléke, a bánat dacára, mely szívemet ugyanakkor mardosta, még most is csodálatot kelt bennem” (áthúзва: „kővé dermedtet”; 267. o.). A mondat már az elvétel nélkül is figyelemfelkeltő, hiszen egy „hevesen” szép emlék éppoly kevésbé kelt csodálatot, mint amennyire kővé sem dermedt. Kleist még a magabiztos okító szerepében, a Wilhelminének írt egyik szellemi gyakorlatban is elszólja magát. Saját feltett kérdésére, miszerint a feleség vagy a férj veszít többet a másik halálakor, így válaszol: „a férj nem minden erejét veti latba feleségéért, ezzel szemben a feleség egész lelkével a férj érdekében munkálkodik; [...] tehát mindkét házastárs törekvésének voltaképpen fő célja a férj boldogsága...”, ezért „...aki a legtöbbet kapja...”, tehát a férj, azaz Kleist maga, „...az veszít a legtöbbet is” (áthúзва: a „legkevesebbet”). Az afféle korrekciók eredete is éppilyen titokzatos, hogy miért kelteti vissza egy héttel az 54. levelet (207. o.), vajon egyszerűen tévedésből-e, mint ahogyan a saját születésnapját is minden alkalommal tévesen adja meg. (A beszédes elvétéseket, a

nyelvi bizonytalanságot, a fiktív dialógus kitérőit és pontatlanságait Földényi F. László fordítása egyébiránt érzékletesen tükrözi.) A leveleket író én az elbeszélések auktoriális elbeszélőjéhez hasonlóan hirtelen elbizonytalanodik, váratlanul „dadogni” kezd. Kezdetben egy jegyzőkönyvvezető objektivitásával számol be az eseményekről, majd a döntő fordulatokat leíró bekezdések relativizáló nyelvtani szerkezetei, motiválatlan feltételes módjai, inkohereus, egymásnak ellentmondó cselekményelemei által végül teljesen hitelét veszti. Kleist levelei megformáltságukat és kommunikációs stratégiáikat tekintve a szerző fiktív szövegeihez közelítenek, talán leginkább az elbeszélésekhez válnak hasonlatossá.

A jelen kötet első ízben adja közre magyar nyelven Heinrich von Kleist teljes fennmaradt levelezését. A kiadás alapelve a Jelenkor Kiadó Kleist-életműsorozatának eddigi kötetéhez hasonlóan – *Elbeszélések* (1995); *Esszék, anekdoták, költemények* (1996); *Drámák I-II.* (1998) – ez alkalommal is az volt, hogy egy idegen nyelvű szövegkiadás lehetőségein belül az eredeti nyelvű kritikai kiadást maximálisan megközelítő szöveg kerüljön az olvasó kezébe. Így a levelek túlnyomó részének fordítója, a kiadás gondozója és a jegyzetek készítője, Földényi F. László három mértékadó eredeti kritikai kiadást is felhasznált (Helmut Sembdner, Siegfried Streller, Klaus Müller-Salget/Stefan Ormanns). A primer szövegekhez terjedelmes jegyzetapparátus kapcsolódik, valamint további kiegészítő információkkal szolgál a részletes életrajzi adatok és a magyar könyvkiadásban megintcsak szokatlanul nagy gonddal összeállított személyek jegyzéke. Az utóbbi szekunder anyagok készületek a szerkesztő a nemzetközi Kleist-szakirodalom eddigi legteljesebb, Helmut Sembdner által jegyzett, biográfiai és recepciótörténeti dokumentumgyűjteményeit is feldolgozta (*Heinrich von Kleists Lebensspuren* és *Heinrich von Kleists Nachruhm*).

A fordításokat egy kritikai kiadás igényével közreadó gyakorlat a magyar könyvkiadásban sajnálatos módon ritkaságszámba megy, de a vállalkozás terjedelmét Kleist életművének vitathatatlan komplexitása is egyértelműen indokoltá teszi. Az 1995 és 2000 között megjelent négy kötet háttérben kollektív munka áll: a sorozatszerkesztő Földényi F. László filológiai felkészütsége és fordításkritikai attitűdje, amelynek eredménye a *Heinrich von Kleist. A szavak hálójában* című, időközben német fordításban is nagy sikert aratott szótárkönyv, az összes új fordítást jegyző Márton László és Forgách András speciálisan Kleist számára kidolgozott fordításelmélete és egyébiránt is aprólékosan precíz munkája, valamint Nagy Boglárka szerkesztői alapossága. *Heinrich von Kleist Összegyűjtött Művei*, mely az eredeti nyelven kívül ezidáig csak japán és francia fordításban létezett, most már magyar nyelven is hozzáférhető.